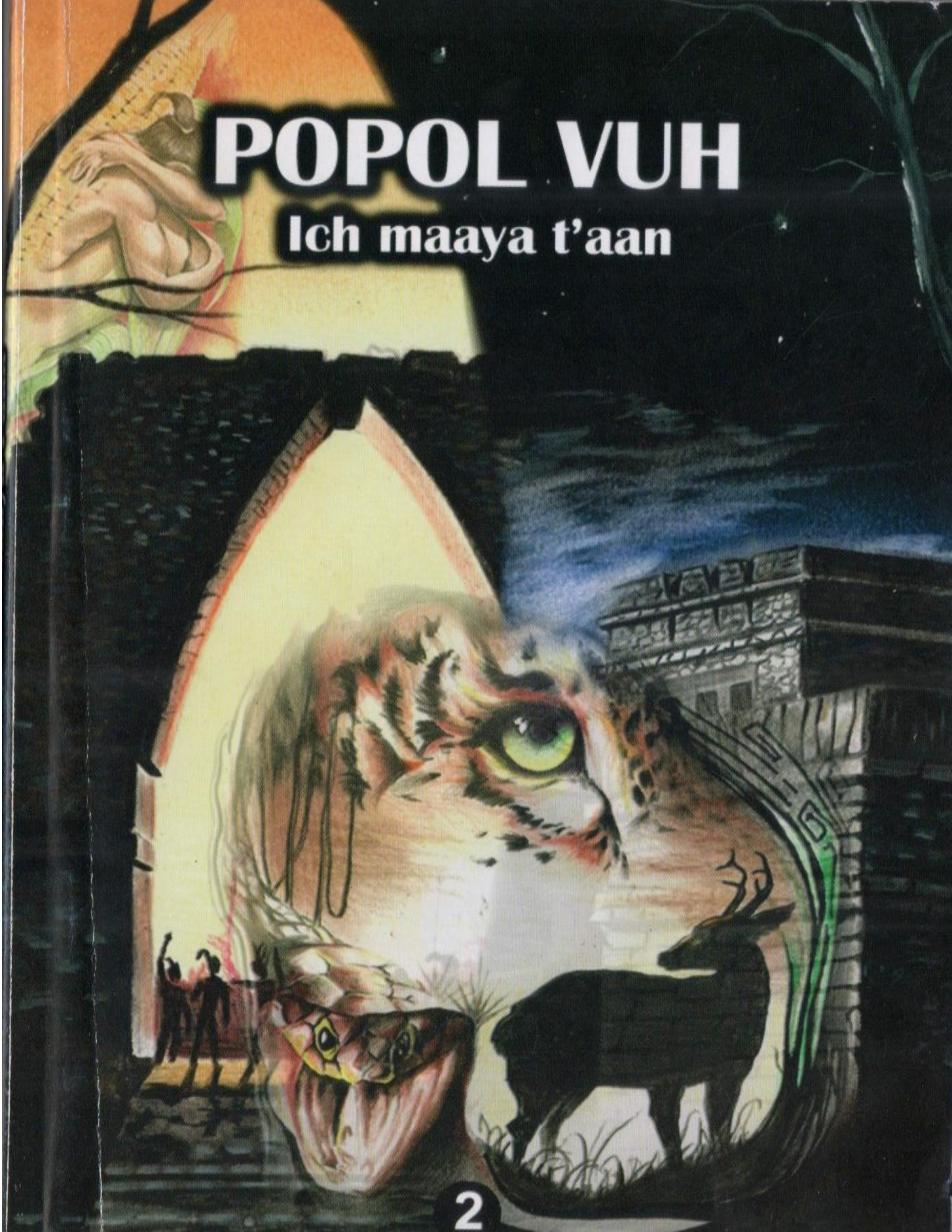

POPOL VUH
Ich maaya t'aan
2

DIRECCION DE EDUCACION INDIGENA
YUCATAN

POPOL VUH

ICH MAAYA T'AAN

DIRECTORIO

++

Ivonne Aracelly Ortega Pacheco
Gobernadora Constitucional del Estado

Raúl Humberto Godoy Montañez
Secretario de Educación

Wilber Dzul Canul
Director de Educación Indígena

Victor Ku Caamal
Jefe del Departamento Administrativo

Jaime Ermilo Novelo González
Jefe del Departamento de Educación Inicial y Preescolar

Santiago Arellano Tuz
Jefe del Departamento de Educación Primaria Bilingüe

Teresa de Jesús Pool y Martínez
Jefe del Departamento de Desarrollo Educativo

Roger Antonio Pool Martínez
Jefe del Departamento de Lengua y Cultura Maya
Coordinación General de la Traducción

Traductores
Asesores del programa de Ko'one'ex Kanik Maaya

Pablo Roberto Abán Góngora
Vicente Canché Móo
Jesús Armando Cauich Muñóz
Benito Román Cetina Teh
Marcos Rafael Chan Cauich
Wilfrido Dzul Tzakum
Jeyvi Anel Góngora Ambrosio
José Manuel Tec Tun
Rafael Armando Tun Móo

Diseño de Portada y Maquetación
Vicente Canché Móo

Ilustración
Javier Kantún

E'ESAJIL

Ti' ichil tuláakal le ts'íibo'ob beeta'an yóok'ol maayaobe' le jach k'ajóolta'ano' leti' le ku k'aaba'tik: Popol Vuh, tumeen ku tsolik jejeláas ba'alo'ob ku ye'esik bix u tuukul le yáax máako'ob kajlajo'ob tu lu'umil maaya kaajo'obo'. Ti' ichil tuláakal le ts'íibo'ob beeta'an ich sijnáal t'aano'obo', le maaya áanalte'a' leti' sen sutk'esa'an ichil uláak' t'aano'ob tu yóok'olkaab.

Le beetik túune' yanchaj u tuukulil u sutk'esa'al ich maaya t'aan utia'al ka'ansajo'ob, xoknáalo'ob yéetel tuláakal maako'ob uts tu yicho'ob u k'ajóoltiko'ob u miatsil maaya kaaj, tu yo'olal túune' u Jala'achil u Lu'umil Yucatane', u Noj Póopil Ka'ansaj Xook yéetel u Póopil Ka'ansaj Maaya Wíinike' u ts'aamaj u yóolo'ob u mu'uk'a'ankúunsiko'ob le maaya t'aano'. Le beetik túune' u jets'maj ichil u tuukulil u meyajo'obe' u beetpajal jejeláas ts'íibo'ob ich maaya t'aan. Bey tuuno' jach ki'imak óol k-k'ubik ta k'abe'ex Popol Vuh ich maaya t'aan.

Le jats'uts áanalte'a' kanp'éel u jaatsil yaan utia'al u ma'alob na'atpajal u xookil, lela' bey úuchik u tukultik ka'aj tu ts'íibtaj Adrian Recinos; u sutk'esa'al ich maayae' t-ilaj ka'aj ts'íibtpajak tumeen u ajka'ansajilo'ob ku meyajo'ob tu "Nu'ukbesajil Ko'one'ex Kanik Maaya".

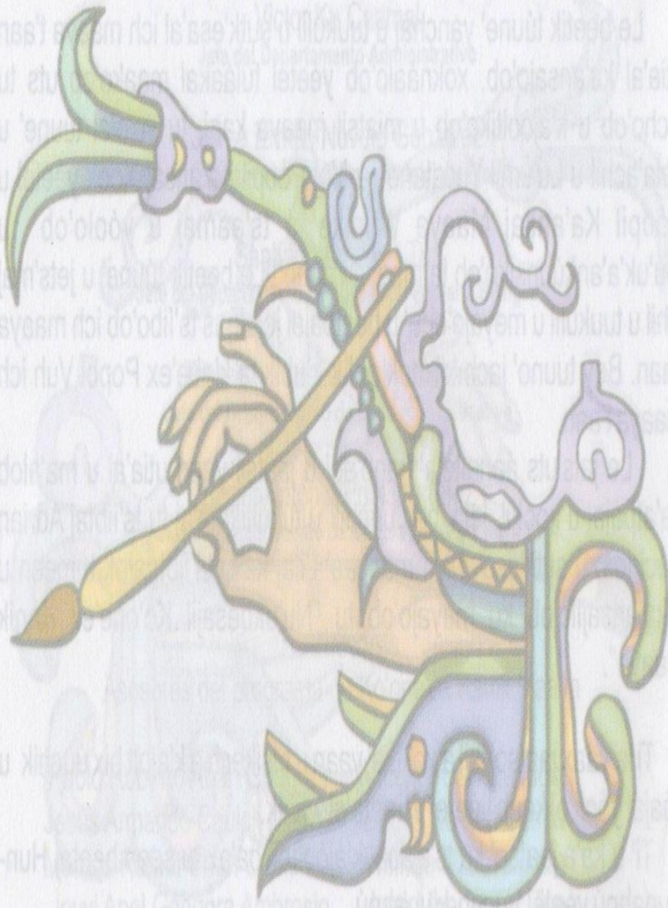
Ti le yáax jaatso' ikil a xokike' yaan u bisikech a k'ajolt bix úuchik u káajal yóok'ol kaab yéetel u beeta'al wíinik.

Ti' u ka'a jaatse' ku ts'a'abal k'ajóoltbil ba'ax tu seen beetaj Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpú.

Ti' le óoxjaatso' ku ya'alik bix úuchik u beeta'al wíiniko'ob yéetel ba'ax kaxta'ab utia'al u ts'a'abal u bak'eltej.

Ti' u ts'ook kanjaatso' ku tsikbaltik to'on bix úuchik u ya'abtal kaajo'ob yéetel bix úuchik u t'i'it'ikubáaob yóok'olkaab.

Le kéen ts'o'okok a xokik le áanalte'a' k-páak'tike' ka'aj siijik ta tuukul a ts'íibtik u yúuchben tsikbalil a kaajal utia'al ma' u sa'atal u miatsil maayaob.

U TSOOLIL

YÁAXXÓOT'

KA'AXÓOT'

U TSOOLIL

ÓOXXÓOT'

- YÁAXJAATS
- KA'AJAATS
- ÓOXJAATS
- KANJAATS
- JO'OJAATS
- WAKJAATS
- U'UKJAATS
- WAXAKJAATS
- BOLONJAATS
- LAJUNJAATS

KANXÓOT'

- YÁAXJAATS
- KA'AJAATS
- ÓOXJAATS
- KANJAATS
- JO'OJAATS
- WAKJAATS
- U'UKJAATS
- WAXAKJAATS
- BOLONJAATS
- LAJUNJAATS
- BULUKJAATS
- LAJKA'AJAATS

YÁAXXÓOT'

YÁAXJAATS

Lela' u tsoolil bix yanik ka'ach yóok'olkaab, tuláakal jets'eknak, mixba'al ku juum, mixba'al ku péek, mixba'al ku k'ok'chalaankil, mixba'al yaan ka'anal.

Lela' u yáax tsoolil, u yáax tsikbalil.

Ma'ili' yanak mix juntúul wíiniki', mix juntúul ba'alche', ch'íich'o'ob, kayo'ob, ixbaw, mix che'ob, mix tuunicho'ob, mix áaktuno'ob, mix taamtam lu'umo'ob ku yila'al, mix k'áax yaan: chéen túun ka'an yaan.

Ma' tu yila'al lu'umkabil, chéen k'áak'náab jets'eknak yanik yéetel le ka'ano' mina'an u xuul mank'aja'anil.

Mixba'al much'ukbal ku k'ok'chalaankil, mixba'al ku péek, mixba'al ku jilankil, mixba'al ku juum te'el ka'ano'.

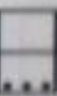
Mixba'al wa'alakbal; chéen tu juunal k'áak'náab yaan, u ja'ile' jets'eknak yanik; mixba'al ku yila'al yaan u kuxtal tu yóok'olkaab.

Je'el tu'uxake' éek'joch'e'en, mixba'al ku péek mix ku juum.

Chéen túun Ajsíijsaj, Ajpat. **Tepeu**, **Gucumatz**, le Yuumtsilo'obo' ti' yano'ob ich ja'e' bak'pachta'ano'ob tumeen sáasilil.

U pixmajubáaob yéetel k'u'uk'umo'ob ya'axtak yéetel ch'oojtak, le beetik ku k'aaba'tiko'obe' **Gucumatz.** Nukuch ajna'ato'ob.

Bey yanik le ka'ano' beeyxan **Puksi'ik'al Ka'an**, lela' u k'aaba' yuumtsil. Bey u tsikbalta'alo'.

Bey túun k'uchik le t'aano', múuch' taaliko'ob Tepeu yéetel Gucumatz, ti' le éek'joch'e'enilo', ti' le áak'abo', tu múul tukultajo'ob Tepeu yéetel Gucumatz. Múul tsikbalnajo'ob yéetel tu ch'a'ajo'ob u tuukulil; tu much'aj u t'aano'ob yéetel u tuukulo'ob.

Taal tu tuukulo'obe' le kéen sáaschajake' unaj u chíikpajal wíinik. Ka'aj tu jets'ajo'ob túun u yantal yéetel u nojochtal che'ob, aak'o'ob, u yantal kuxtal yéetel u síisajil wíinik. Je'ets' tu éek'joch'e'enil áak'ab tumeen Puksi'ik'al Ka'an, ku k'aaba'tik Huracán.

Le yáaxo' u k'aaba'e' Caculhá-Huracán. U ka'atúulo' Chipi-Caculhá. U yóoxtúulo' Raxa-Caculhá. Le óoxtúulo'oba', ku ya'ala'al ti'ob Puksi'ik'al Ka'an.

Múul taalo'ob Tepeu yéetel Gucumatz; ka'aj túun tsikbalnajo'ob yo'olal le kuxtalo' yéetel le sáasililo' tia'al u yojéeltiko'ob bix kun píik'il yéetel bix kun sáastal, beeyxan máax kun meyaj tia'al u yantal u yo'ocho'ob.

—Bey kun úuchula'. Chu'upuk tu'ux mina'an mixba'al. Luk'uk le ja'a' ka'aj chíikpajak lu'um yéetel ka'aj jéets'ek. Bey tu ya'alajilo'ob. Píik'ik yéetel sáaschajak ka'an yéetel yóok'olkaab. Ma'atáan u yantal síisij-óolalil mix nojba'alil ti' k-meyaj chéen tak kéen yanak wíinik ma'alob pata'anil— Bey tu ya'alajilo'obo'.

Ku ts'o'okole' ka'aj tu síijsajo'ob le lu'umkabila'. Jach tu jaajile' bey beeta'abik le yóok'ol kaaba':

—Yóok'ol kaab— tu ya'alajo'ob, tu séeba'anile' beetpajij.

Je'el bix yeebe', je'el bix múuyale', bey je'el bix u ma'ayil lu'um líik'sa'ane' bey úuchak u síijil, bey úuchak u tíip'il witso'ob ichil le ja'o', tu séeba'anil ka'anchajo'ob.

Chéen tu yo'olal junp'éel maktsil beeta'abik le witso'obo', táatax lu'umo'ob, yéetel junpáakili' jóok'ik xan ka'anal che'ob.

Ti' le súutuko' Gucumatze' senkech ki'imakchaj u yóol, ka'aj tu ya'alaj beya':

—Jach k'anbe'en taalikech, Puksi'ik'al Ka'an, bey xan teech Huracán, bey teech Chipi-Caculhá yéetel Raxa-Caculhá.

—Le k-meyaja', le ba'ax ts'o'ok káajsike'exa' unaj u ts'o'okpajal, tu núukajo'ob.

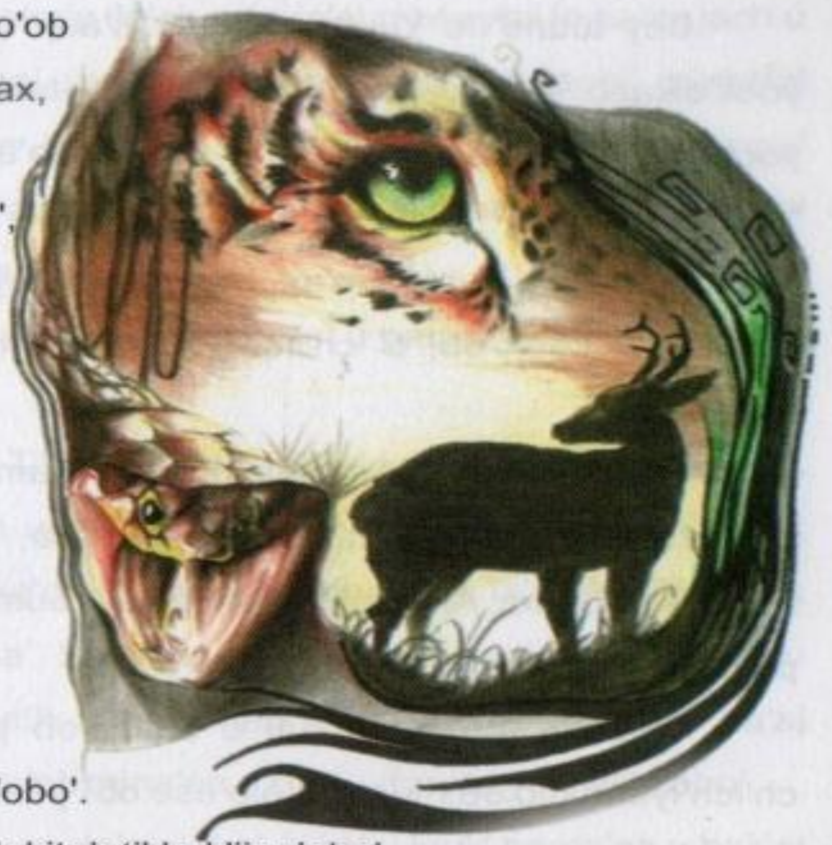
Yáaxe' anchaj lu'um, witso'ob yéetel táatax lu'umo'ob, jáatspaj le ja'obo', anchaj xan ya'ab bekanja' ku yalkabo'ob ichil le pu'uko'obo'.

Bey úuchik u beeta'al yóok'olkaaba', bey beeta'abik tumeen Puksi'ik'al Ka'an yéetel Puksi'ik'al Lu'um, bey bin u k'aaba' le máaxo'ob yáax ts'áaob u kuxtalo' tumeen ka'ache' le ka'ano' jets'ekbal yéetel lu'ume' ich k'áak'náab ts'amakbal.

Bey úuchik u ma'alobkuunsik u meyajo'obo', le ka'aj ts'o'ok u senkech tukultiko'ob jach bix unaj u p'áatal.

KA'AJAATS

Ku ts'o'okole' ka'aj tu beetajo'ob u mejen ba'alche'ilo'ob k'áax, u yuumtsililo'ob tuláakal le k'áaxo'obo', u aluxilo'ob le witso'obo', le kéejo'obo', le ch'iich'o'obo', le k'ankojo'obo', le báalamo'obo', le kaano'ob je'el bix le wóolpóoch'o', tsáab kaan yéetel ya'ax kaan, u kananilo'ob le aak'o'obo'.

Le Yuumo'obo' tu ya'alajo'ob túun beya':

—Chéen wáa túun jejets'nakil kun anchajal ichil le che'ob yéetel le aak'obo'. Ma'alob ka anchajak máax kanáantik kitak ti' le k'iino'oba'.

Bey tu ya'alajo'ob ka'aj tuukulnajo'ob yéetel ka'aj t'aanajo'obij.

Tu séeba'anile' ka'aj beeta'ab le kéejo'ob yéetel le ch'íicho'obo'. Tu séeba'anil xane' t'o'ox tu'ux kun kajtalo'ob le kéejo'ob yéetel ch'íich'o'obo'.

—Kéej, teche' yaan a wenel tu jáal le bekanja'obo' yéetel ti' le taamtam lu'umo'obo'. Wey kan antal ichil le xíiwo'oba'; ichil le k'áaxo'ob bíin ya'abchajake'exo', yéetel kants'íit ook kan xíinbale'ex, beeyxan kan wa'atale'exo'.

Je'el bix a'ala'abiko', bey úuchiko'. Ku ts'o'okole' ts'aab xan tu'ux kun kuxtal le ch'iich'o'obo', je'el bix ti' u mejentakile' beeyxan ti' u nuuktakil:

—Te'exe' ch'íich'e'ex tu k'ab che'ob yéetel aak'o'ob kan kuxtale'ex, ti' ken a beet a k'u'exi', ti' kan ya'abtale'exi', ti' ken a tíit a k'u'uk'umile'ex tu k'ab le che'obo' yéetel ti' le aak'o'obo'.

Bey túun a'alabik ti' kéejo'ob yéetel ti' ch'íich'o'ob utia'al u yojéeltiko'ob ba'ax ken u beeto'ob, tuláakalo'ob túune' bino'ob tu'ux kun kajtalo'ob yéetel ti' u k'u'ob.

Bey túuno' le Yuumo'obo' tu ts'áajo'ob tu'ux kun kuxtal u ba'alche'ilo'ob yóok'olkaab. Le ka'aj ts'o'ok u beeta'al tuláakal jejeláas ba'alche'ob kants'íit u yooko'ob yéetel le ch'íich'o'obo' ka'aj a'ala'ab ti'ob tumeen Ajsíijsaj, Ajpat yéetel Yuumo'ob beya':

—T'aanene'ex, awatnene'ex, k'aaynene'ex je'el bix u t'aan a ch'i'ibale'exe'. Bey a'alabik ti' kéejo'ob, ti' ch'íich'o'ob, ti' k'ankojo'ob, ti' báalamo'ob, beeyxan ti' kaano'ob.

—A'al a k'aaba'ex, ki'ki't'anto'one'ex tumeen a na'one'ex, a yuumo'one'ex. Ki'iki't'ante'ex Huracán, Chipi-Caculhá, Raxa-Caculhá, Puksi'ik'al Ka'an, Puksi'ik'al Lu'um; Ajsíijsaj, Ajpat yéetel Yuumo'ob; t'aanene'ex, ki'iki't'anto'one'ex, payalchi'to'one'ex, bey a'ala'abik ti'obo'.

Ba'ale' ma' páajtchaj u t'aano'ob je'el bix u t'aan máake'; chéen ku ch'ich'iyaankilo'ob, ku toktole'eso'ob yéetel ku so'ojk'aayo'ob; ma' jóok' u t'aano'obi', chéen tu beetajo'ob jejeláas awato'ob. Le ka'aj ila'ab tumeen Ajsíijsaj yéetel Ajpat ma'atáan u béeytal u t'aano'obe', tu paklan a'alajo'ob:

—Ma' béeychaj u ya'aliko'ob k-k'aaba'i', kex to'on síijso'ob yéetel t-patajo'ob. Le ba'al beya' ma' ma'alobi'— tu paklan a'alajo'ob le Yuumo'obo'. Ka'aj túun a'ala'ab ti'ob:

—Yaan a k'e'exele'ex tumeen ma' béeychaj a t'aane'exi'. Ts'o'ok k-k'exik k-tuukul: A wo'oche'ex, a wo'och su'uke'ex, a wotoche'ex yéetel a k'u'exe' yaan u yantal te'el taamtamlu'umilo'obo' yéetel te'el nukuch k'áaxilo'obo' tumeen ma' béeychaj a kili'ichkuunsiko'one'exi' mix a payalchi'tiko'one'exi'. Láayli' yaan máax kili'ichkuunsiko'one', yaan k-beetik a jeele'ex chéen ba'ale' yaan u kaniko'ob u yu'ubo'ob t'aan. Te'exe', éejemte'ex ba'ax ts'o'ok a'alik te'ex, a bak'ele'exe' yaan u xe'exet'a'al. Bey kun úuchulo'. Lela' leti' kun úuchul te'exo'.

Bey tu ya'alajilo'ob utia'al ka'aj ojéelta'ak bix u tuukulo'ob tumeen le mejen yéetel nukuch ba'alche'ob yaan tu yóok'ol le lu'umkabilo'.

POPOL VUH ICH MAAYA T'AAN

Ku ts'o'okole' ka'aj tu yóotajo'ob u ka'a ilo'ob wáa je'el u béeytal le ba'ax jach u k'áato'obo', chéen ba'ale' ma' béeychaj u na'atik u t'aano'ob ichilubáaobi', mixba'al tu jóok'sajo'ob yéetel, mixba'al xan béeychaj u beetiko'ob. Le beetik túune' p'ap'ayxota'ab u bak'elo'ob yéetel a'ala'ab yaan u jaanta'al, beeyxan u kiimsa'al tuláakal le ba'alche'ob yaan yóok'olkaabo'.

Bey túuno' anchaj u tuukulil u ka'a síijsa'al yéetel u pata'al wíinik tumeen le Ajsíisaj, Ajpat yéetel le Yuumo'obo'.

—Ko'one'ex ka'a beetik le wíiniko'. Táan u taal u píik'sáastal; ko'one'ex beetik máaxo'ob kun tséemtiko'on mina'an u xuul. Bix ken k-beetil tia'al ka'aj a'ala'ak k-k'aaba' yéetel tia'al ka'aj k'a'ajsa'ako'on tu yóok'ol lu'umkabil. Ts'o'ok k-ilik ba'ax úuch yéetel le yáax t-beetajo', ma' béeychaj u kili'ichkuunsiko'on yéetel u payalchi'tiko'oni'. Ko'one'ex jel beetik wíinik ken u yu'ubo'ob k-t'aan, ka'aj tsiiknako'ob yéetel ka'aj u tséemto'ono'ob mina'an u xuul— bey tu ya'alajilo'obo'.

Bey túun úuchik u beeta'al yéetel u pata'alo'obo'. Yéetel luuk' beeta'ab u bak'el le wíiniko'obo'.

Chéen ba'ale' tu yilajo'obe' ma' patali' tumeen ku jóoch'ol, jach o'olkil, ma' tu béeytal u péek, mina'an u muuk', ku lúubul, jach ch'uul, ma' tu páajtal u péeksik u pool, ku yúuch'ul u táan ich, mina'an u sáasilil u paakat, ma' tu páajtal u sutik u pool utia'al ka'aj paakatnak paachil.

Káaj u t'aan ka'achil, ba'ale' mina'an u na'at. Séeba'an ch'u'ulik ichil le ja'o' yéetel ma' béeychaj u wa'atali'.

Tu ya'alajo'ob túun le Ajsíijsaj yéetel Ajpato'. Ma'alob, táan k-ilike' ma' tu páajtal u xíinbal mix u ya'abkúunsikubáa. Beetpajak junp'éel k'áatchi' tu yo'olal le ba'al k-ilika', tu ya'alajo'ob.

Ka'aj túun tu pa'ob le wíinik tu beetajo'obo'. Tu séeba'anile' tu ya'alajo'ob: —Bix je'el k-beetik utia'al ma'alobkuunsik le máax kun payalchi'tiko'on yéetel kili'ichkuunsiko'ono'.

Bey tu ya'alajilo'ob le ka'aj tu ka'a múuch'ajubáaob tsikbal:

—Ko'ox a'alik ti' Ixpiyacoc, Ixmucané, Hunahpú-Vuch yéetel ti' Hunahpú-Utiú: Ko'one'ex ka'amáal beetik le wíiniko'.

Bey tu múuch' a'alajilo'ob Ajsíisaj yéetel Ajpato', ka'aj túun tu t'anajo'ob Ixpiyacoc yéetel Ixmucané.

Tu séeba'anile' t'a'an le Ajna'ato'obo', u chiich le k'iino', u chiich le píik'sáastalo', tumeen bey u ya'ala'al tio'ob le Ajsíisaj yéetel le Ajpato', máaxo'ob ku k'aaba'tiko'obe' Ixpiyacoc yéetel Ixmucané.

Huracan, Tepeu yéetel Gucumatze' tu ya'alajo'ob le ka'aj tu t'anajo'ob Ajbo'obat, yéetel Ajpat, máaxo'ob Ajna'ato'ob:

—Unaj k-much'ikbáaex utia'al k-ilike'ex bix ken k-beetile'ex wíiniko'ob ka'aj u tséemto'ono'ob, u payalchi'to'ono'ob yéetel ka'aj u k'a'ajso'ono'ob.

—Ookene'ex ka'aj tsikbalnako'one'ex, chiich, nool, k-chiich, k-nool, Ixpiyacoc, Ixmucané, beete'ex u píik'il ka'aj sáaschajak, ka'aj a'ala'ak k-k'aaba', ka'aj kili'ichkuunsa'ako'on, ka'aj k'a'ajsa'ako'on tumeen le wíinik t-ts'áaj u kuxtalo', tumeen le wíinik t-patajo', tumeen le wíinik bíin k'uchuk u k'iinil u kíimilo', beete'ex u yúuchul beyo'. E'es a nojba'alile'ex, Hunahpú-Vuch, Hunahpú-Utiú, ka'atéen na'il, ka'atéen yuumil, Nim-Ac, Nimá-Tzíis, u Yuumil ya'axsáastun, Ajk'antixal, Ajpóol, Ajjo'ot', u Yuumil ki'ichkelen lako'ob, u Yuumil ya'ax luuch, u Ajka'ansajil iits, u Ajka'ansajil Toltecat, u chiich k'iin, u chiich píik'sáastal, bey ken a k'aaba'te'ex tu yo'olal k-meyajo' yéetel tumeen k-paalalo'. Ko'one'ex ilik bix kun jóok'ol to'on yéetel k-ixi'ime'ex beeyxan yéetel tzité. Béetpajak beyo' utia'al ka'aj k-ojéelt wáa ma'alob kun jóok'ol, tia'al ka'aj k-póol u chi' yéetel u yicho'ob ti' che'. —Bey a'ala'abik ti' le Ajna'ato'obo'.

Bey túun taalik u t'aanil le na'ato', le bix kun ilbil u jóok'ol yéetel ixi'im yéetel xan tzitéo'.

—Jóok'ok utsil— a'ala'ab ti'ob tumeen juntúul ko'olel yéetel juntúul xiib.

Le ch'ija'an wíiniko' leti' taasik u yutsil le tzitéo', máax ku k'aaba'tik Ixpiyacoc. Le xnuuko' leti' le Ixna'ato', le Ixpato' máax ku k'aaba'tik Chiracán Ixmucané.

Utia'al u káajal le na'atilo', tu ya'alajo'ob beya':

—Much'abáaex, junp'éelili'kuuns a tuukule'ex. T'aanene'ex utia'al k-u'uyej, a'ale'ex wáa ma'alob ka'aj k-much' le che'ob utia'al póolbil tumeen le Ajsíisajo' yéetel le Ajpato', yéetel wáa leti' le wíinik póola'an ti' che'o', leti' kun tséemtiko'on kéen píik'ik, kéen sáaschajak. Teech ixi'im, teech tzité; teech utsil, teech paal: nupabáaex, pa'te'kúunsabáaex, bey a'alabik ti' ixi'im, ti' tzité, ti' utsil, yéetel ti' paal. Ko'oten kíimsaj waye' Puksi'ik'al ka'an; ma' a beetik u yajtal u yóol Tepeu yéetel Gucumatz.

Ka'aj túun t'aanajo'obe' ka'aj tu ya'alajo'ob u jaajil:

—Ma'alob kun jóok'ol le wenako'ob ken a beete'ex yéetel che'obo'; yaan u t'aano'ob yéetel yaan u tsikbalo'ob wey lu'umkabile'.

—Bey ka'aj úuchuko'— tu núukajo'ob le ka'aj t'aanajo'ob.

Tu séeba'anile' póola'ab le wenako'ob ti' che'o'. Chíika'ano'ob ti' máak, ku t'aano'ob bey wíinike'; tu kajkúunsajo'ob lu'umkabil. Anchajo'ob yéetel tu ya'abkuunsajubáaob; yanchaj u ch'up paalal, yanchaj u xib paalal le wenako'ob póola'an ti' che'o'; chéen ba'al túune' mina'an u pixano'ob mix u na'ato'ob, ma' tu k'a'ajsajo'ob u Ajsíijsajo'obi', u Ajpato'obi'; jo'op' u máano'ob bey saatal u yóolo'obe' yéetele' xaklankil. Ma' k'a'aj ti'ob u Puksi'ik'al Ka'ani', le o'olale' lúub ti'ob yaj-óolal. Chéen junp'éel yáax e'esajil, u yáax tuukulil u beeta'al wíiniko'ob. Ka'aj káaje' ku t'aano'ob chéen ba'ale' u táan u yicho'obe' maach'al; u yooko'ob yéetel u k'abo'obe' mina'an u muuk'o'ob; mina'an u k'i'ik'elo'ob, mix u chíikulal wíinik ti'ob, mix u polokil; u p'u'uko'obe' tikintak, bey xan u k'abo'ob yéetel u yooko'ob, yéetele' k'áanwile'en u bak'elo'ob. Le beetike' ma' tuukulnajo'ob yo'olal Ajsíijsaji' mix tu yo'olal Ajpati', máaxo'ob ts'áaj u kuxtalo'ob yéetel kanáantiko'ob. Le je'elo'oba' leti' le yáax wíiniko'ob anchajo'ob wey lu'uma'.

ÓOXJAATS

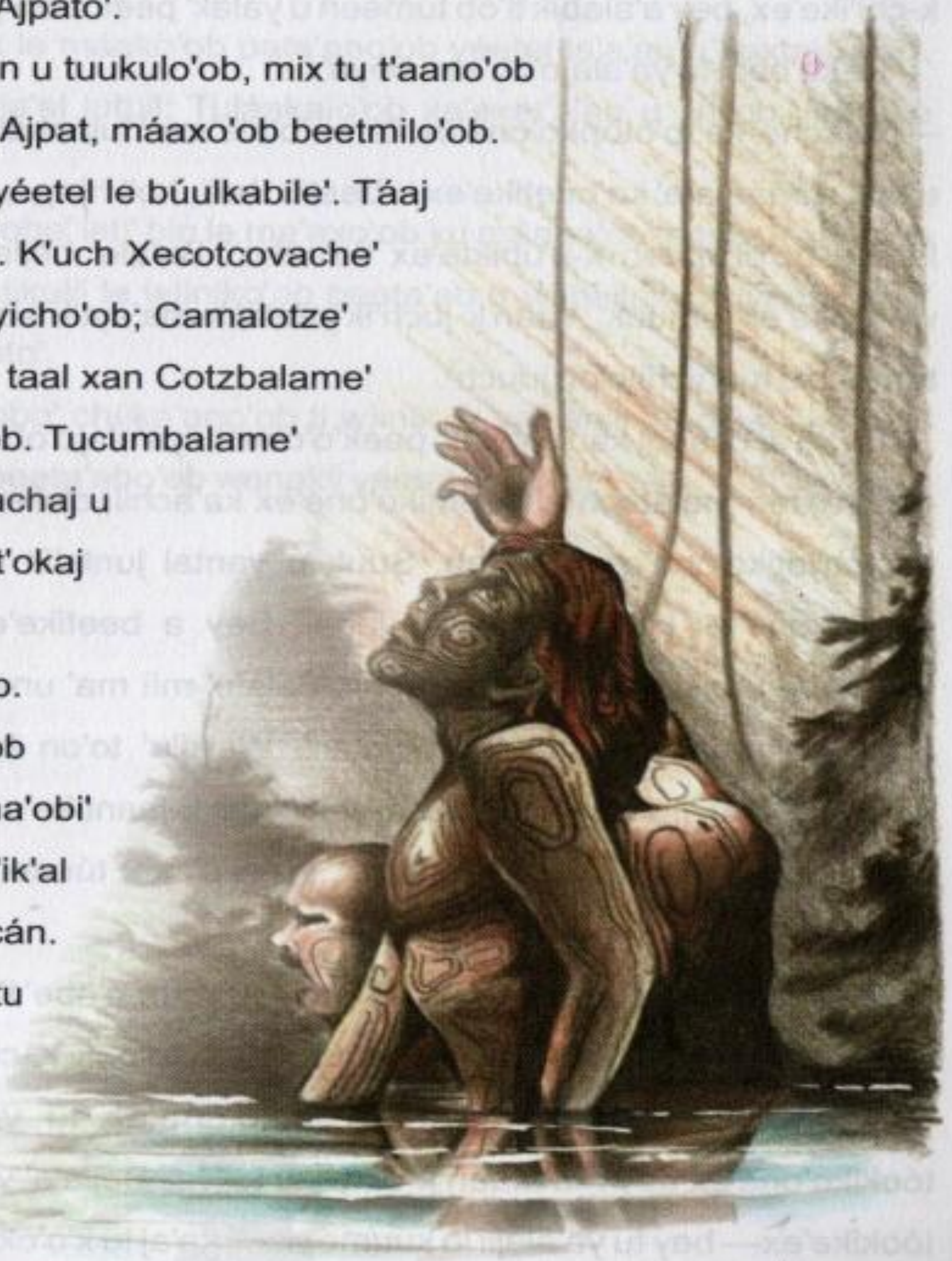
Tu séeba'anile' xu'ulsa'abo'ob, ka'akachabo'ob, ju'ujuta'ab le wenako'ob beetano'ob yéetel che'o'. Junp'éel búulkabil beeta'ab tumeen u Puksi'ik'al Ka'an, lela' k'áax tu yóok'ol le wenak che'o'bo'.

U bak'el wíinike' beeta'ab yéetel tzité, ba'ale' le ka'aj póola'ab u ko'olelil tumeen le Ajsíijsaj yéetel Ajpato' beeta'ab u bak'el yéetel xpuuki'. Le che'oba' leti' le meyajnaj ti' Ajsíisaj yéetel Ajpato'.

Chéen ba'ale' ma'atáan u tuukulo'ob, mix tu t'aano'ob yéetel Ajsíijsaj mix yéetel Ajpat, máaxo'ob beetmilo'ob. Le o'olale' kíimsa'abo'ob yéetel le búulkabile'. Táaj ya'ab iits taal te'el ka'ano'. K'uch Xecotcovache' ka'aj k'óoya'ab u neek' u yicho'ob; Camalotze' taal u kúulxot' u poolo'ob, taal xan Cotzbalame' ka'aj tu jaantaj u bak'elo'ob. Tucumbalame' k'uch xane' ka'aj tu ka'akachaj u baakelo'ob yéetel tu t'o'ot'okaj u xiich'elo'ob, yéetel tu p'u'up'uyaj u baakelo'ob.

Le ba'al beya' úuch ti'ob tumeen ma' k'a'aj ti'ob u na'obi' mix u yuumo'obi', u Puksi'ik'al Ka'an, ku k'aaba'tik Huracán.

Tu yo'olal le ba'alo'ob tu beetajo'obo' éek'joch'e'enchaj u yóok'ol lu'um, ka'aj káaj u k'áaxal k'a'amk'am box cháak bulk'iin yéetel bul-áak'ab.

Ka'aj túun taal tuláakal le mejen ba'alche'obo', le nukuch ba'alche'obo', le che'ob yéetel tuunicho'obo' ka'aj k'o'ok'ola'ab u táan icho'ob.

Ka'aj túun káaj u láaj t'aan u p'uulo'ob, u xamacho'ob, u lako'ob, u kuumo'ob, u yalak' peek'o'ob, u ka'ob, tuláakalo'ob líik'o'obe' ka'aj k'o'ol u táan icho'ob.

—Ya'ab k'aas a beetmaje'ex ti' to'on; ka jaantiko'one'ex, ti' le súutuka' yaan k-chi'ike'ex, bey a'alabik ti'ob tumeen u yalak' peek'o'ob yéetel u yalak' ch'íich'o'ob.

Le ka'obo' tu ya'alajo'ob xan beya':

—Ka'ache' ka to'otopko'one'ex, ta wo'olale'exe' tuláakal k'iin, tuláakal áak'ab, tia'al u taal u sáastale' ka beetike'ex k-beetik holi, holi huqui, huqui ti' u táan k-ich. Lelo' leti' le bo'ol patan k-k'ubikte'ex ka'acho'. Ba'ale' bejla' ma' wíinike'exe' yaan a wu'uyike'ex k-muuk'. Yaan k-juch'ik yéetel k-ma'aytik a bak'ele'ex, bey a'alabik ti'ob tumeen u tuunichilo'ob juuch'.

Le ka'aj t'aanaj xan u yalak' peek'o'obe' tu ya'alajo'ob:

—Ba'axten ma'atech a tséentiko'one'ex ka'achil, chéen p'éel a wiliko'one'exe' ka tojolch'intiko'one'ex táankab. Suuk u yantal junts'íit che' ta wiknale'ex tia'al a jats'iko'one'ex kéen kulake'ex janal. Bey a beetike'ex to'on ka'acho'. To'one' ma'atech u páajtal k-t'aan ka'achil. Ba'ale' míi ma' unaj k-kíimsike'ex séeba'ani'. Ba'axten ma' tuukulnaje'ex t-o'olali'. Walkila' to'on ken k-xu'ulsike'ex, yaan a wu'uyike'ex u muuk'il k-koj yaan t-chi': Yaan k-jaantike'ex.

Bey tu ya'alajil le peek'o'obo', ku ts'o'okol túune' ka'aj jajatchi'ita'ab u táan icho'ob.

Bey túun xane' u xaamacho'ob yéetel u kuumo'obe' t'aanajo'ob beya':

—K'i'inan yéetel muk'yaj ka ts'áaike'ex to'on. K-chi' yéetel u táan k-iche' sabakchaja'an, mantats' ka ts'áaiko'one'ex tu yóok'ol k'áak', yéetel ka tóokiko'one'ex bey ma'atáan k-u'uyik u yajile'. Bejla'e' yaan a wu'uyike'ex, yaan k-tóokike'ex— bey tu ya'alajil le kuumo'obo', ka'aj tu k'o'ok'olajo'ob u táan icho'ob.

U k'óobenil u k'aak'o'obe' tu pipikch'intubáaob tu yóok'ol u pool le máako'obo', utia'al ka'aj u yu'ubo'ob u yajil. Péekpaja'an u yóolo'ob táan u máan u yáalkabo'ob tuláakal tu'ux, ku na'akalo'ob tak tu yóok'ol le najo'obo', ba'ale' le najo'obo' ku ch'éebelo'ob utia'al ka'aj lúubuko'ob lu'um; ku yóotiko'ob na'akal tu k'ab le che'obo', ku píikch'inta'alo'ob, ku yóotiko'ob okol tu jool le sajkabo'obo', le sajkabo'obo' ku k'alikubáaob.

Beey bin ch'éejsa'abik le máako'ob pata'abo'ob yéetel ts'a'ab u kuxtalo'obo'. Máako'ob beeta'ano'ob utia'al jutbil: Tuláakalo'ob xe'exet'a'ab u chi'ob yéetel u táan u yicho'ob.

Ku ya'alale', u ch'i'ibalo'obe' leti' bin le ma'axo'ob ku máano'ob ichil le k'áaxo'ob bejla'o'. Le je'elo'oba' u chíikulil le wíiniko'ob beeta'ab u wíinkilalo'ob yéetel che' tumeen Ajsíijsaj yéetel Ajpato'.

Le o'olale', le ma'axo'obo' chíika'ano'ob ti wíinik, u ye'esajil junp'éel ch'i'ibalil ts'a'ab u kuxtal, wíiniko'ob beeta'abo'ob wenakil yéetel che'.

KANJAATS

Chéen túun masak' sáasilil ka'ach way yóok'olkaaba'. Le k'iino' ma' beeta'aki'. Ba'ale' yaan ka'ach juntúul máak jach nojba'al u yu'ubikubáa, u k'aaba'e' Vucub-Caquix. Le lu'um yéetel le ka'ano' yanili'e', ba'ale' le k'iin yéetel le ujo' pixa'antako'ob. Vucub-Caquixe' ku ya'alik:

—Jach tu jaajile' juntúul ti' u ye'esajil le máako'ob búulo'obe' le bey ma' wíiniko'obe'. Bejla'e' teen u nojochil ichil tuláakal le wíiniko'ob pata'ano'ob ts'a'an u kuxtalo'obo'. Teen le k'iino', teen le sáasilo', le ujo', tu k'a'am a'alaj. Nojoch in sáasilil. Tin wo'olale' yaan u xíinbal yéetel u jóok'ol táanil le wíiniko'obo'. Tumeen saklets'k'alak in wich, ku léenbal je'el bix ya'axsáastuno'obe', in kojo'obe' ku léets'bal bey léets'banak tok'tuunicho'obe', óol je'el bix le ka'ano'. In ni'e' náach u léenbal je'el bix le uj yaan te'el ka'ano', in ts'ame' beetpaja'an yéetel saktaak'iin; kin sáasilkuuntik yóok'olkaab kéen jóok'oken aktáan ti' in ts'am. Bey túuno' teen le k'iino', teen le ujo', utia'al u ch'i'ibal wíinik. Bey kun úuchulo' tumeen u sáasilil in paakate' ku náachtal.

Bey u ya'alik Vucub-Caquix. Ba'ale' u jaajile' Vucub-Caquixe' ma' jaaj wáa k'iini'; chéen ya'ab u nojba'alkuunsikubáa tumeen yaan u k'u'uk'umil yéetel u ayik'alil. Ba'ale' le u náachtal u sáasilil u paakato' chéen tak tu'ux ku xu'ulul chuun ka'an, ma'atech u sáasilkunsik tuláakal yóok'olkaab.

Ma' káajak u yila'al u yich le k'iino', le ujo' yéetel le éek'o'obo', ku ts'o'okole' ma' sáaschajaki'.

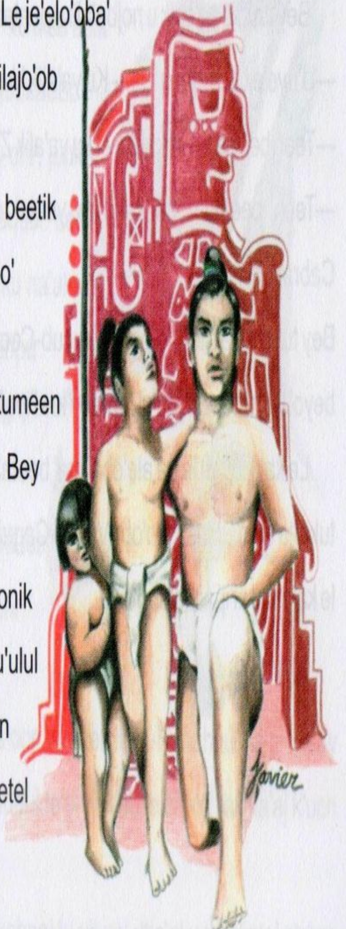
Le o'olale' Vucub-Caquixe' ku ya'alikubáa leti' k'iin yéetel uj, tumeen ma' chíikpajak u juul le k'iino' mix le ujo'. U noj tuukule' u nojba'alkuunsikubáa yéetel u ts'áanchak'tik wíinik. Leti' túun ka'aj úuch le búulkabilo' tu yo'olal le wenakil che'obo'.

Te'el súutuka' ka'ajo'on tsikbalt bix kíimik Vucub-Caquix beeyxan bix noka'abik, yéetel bix beeta'abik wíinik tumeen le Ajsíijsaj yéetel Ajpato'.

JO'OJAATS

Lela' leti' u káajbal u noka'al yéetel u xu'ulsa'al u síisij-óolal Vucub-Caquix tumeen ka'atúul paalal, le yáaxo' ku k'aaba'tik Hunahpú yéetel le u ka'atúulo' Ixbalanqué. Le je'elo'oba' jach jaaj k'ujo'ob. Tu yo'olal tumeen tu yilajo'ob le k'aak'as ba'al ku beetik le máak ku nojba'alkúunsikubáao', yéetel xan taak u beetik tu táan Puksi'ik'al Ka'ane', le xi'ipalalo'obo' tu ya'alajo'ob:

—Ma' ma'alob le ba'al ku yúuchul beya' tumeen wíinike' ma' káajak u kuxtal wey lu'ume'. Bey túuna' yaan k-túuntik ts'onik yéetel k-usbilts'oon kéen kulak janal; yaan k-ts'onik tia'al ka'aj k'oja'achajak, bey túun kun xu'ulul u ayik'alilo', u ya'axtuno'obo', u ki'ichkelen máaskabo'obo', u ya'axsáastuno'obo' yéetel u k'antixalo'ob beetik u nojba'alkuunsikubáao'.

Bey ken u beetil tuláakal wíiniko' tumeen ma' unaj u nojba'alkuunsikubáa yo'olal le páajtalil ts'aaba'an ti'obo' mix yo'olal le ayik'alilo'.

—Bey kun úuchul— tu ya'alaj le xi'ipalalo'obo', ka'aj tu kuchaj u yusbilts'oono'ob tu keléenbalo'ob.

Le Vucub-Caquixo' ka'atúul u paalal anchajij, le yáaxo' tu k'aaba'taj Zipacná, le u ka'atúulo' Cabracán; u na' tu ka'atúulale' tu k'aaba'taj Chimalmat, u yatan Vucub-Caquix. Zipacnáe' u báaxalmaj pok'tapok' yéetel u nuuktakil le k'áaxo'obo': Chigag, Hunahpú, Pecul, Yaxcanul, Macamob yéetel Huliznab. Le je'elo'oba' leti' u k'aaba' le k'áaxo'ob anchaja'ano'ob le ka'aj sáaschajo', yéetele' chéen junp'éel áak'ab síijsa'abiko'ob tumeen Zipacná.

Cabracáne' ku péeksik le nukuch k'áaxo'obo', tu yo'olal leti'e' ku tíitbal le mejen yéetel le nukuch witso'obo'.

Bey túun u ye'esik u nojba'alil u paalal Vucub-Caquixa':

—U'uye'ex. Tene' k'iinen— Ku ya'alik Vucub-Caquix.

—Teen beet le lu'umkabilo— ku ya'alik Zipacná.

—Teen beetik u péek ka'an yéetel u tíitikubáa u yóok'olkaab— Ku ya'alik Cabracán.

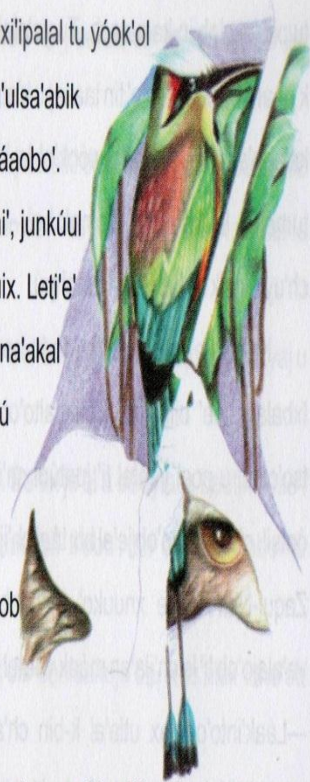
Bey túun u ba'atetik u paalal Vucub-Caquix u nojba'alil u yuumo'obo'. Le ba'al túun beyo' jach k'aas u yila'al tumeen le xi'ipalalo'obo'.

Le ka'aj úuch le ba'alo'oba' ma' beeta'ak k-yáax na'i' mix k-yáax yuumi', le beetik tukulta'ab u kíimsa'alo'ob (Vucub-Caquix yéetel u paalal) u xu'ulsa'alo'ob tumeen le ka'atúul xi'ipalalo'obo'.

WAKJAATS

Walkila' ka'ajo'on k-tsikbalte'ex bix úuchich u yusta'al le usbilts'oon tumeen le ka'atúul xi'ipalal tu yóok'ol Vucub-Caquixo', yéetel bix xu'ulsa'abik juntúulil le máaxo'ob tu nojba'alkuunsajubáaobo'.

Anchaj ti' Vucub-Caquix junkúul nuxib chi', junkúul che' ku jaanta'al u yich tumeen Vucub-Caquix. Leti'e' sáamsamal u bin tu yiknal le chi'o', tu'ux ku na'akal tak tu jach ka'analil u k'ab le che'o'. Hunahpú yéetel Ixbalanquée' u yojelo'ob, le chi'o', u yo'och. Le beetike' jóok' u ch'úukto'ob Vucub-Caquix tu yiknal le che'o', tu balubáaob ichil le'ob, ti' lelo' ka'aj k'uch' Vucub-Caquix juntats' tu'ux yaan u yo'och chi'o'.

Te'el súutuko' ts'o'on yéetel usbilts'oon tumeen Hun-Hunahpú, ka'aj tsa'ay ti' tu kama'ach, ichil awatil jo'op' u taal u lúubul te'el tu k'ab le che'o' tak ka'aj k'uch lu'um.

Hun-Hunahpúe' tu séeba'anil áalkabnaj tu yiknal utia'al u tia'alintej chéen ba'ale', Vucub-Caquixe' tu kóotspaytaj u k'ab Hun-Hunahpú le ka'aj tu wuts'aj u k'ab tak tu chuun u xiik'.

Bey jo'okik u k'ab Hun-Hunahpú tumeen Vucub-Caquixo'.

U jaajile' ma'alob ba'al tu beetaj le ka'atúul xi'ipalal ikil ma' tu cha'aj u yáax to'opolo'ob tumeen Vucub-Caquixo'.

Vucub-Caquixe' tu bisaj u k'ab Hun-Hunahpú tu yotoch, tu'ux le ka'aj k'uche'e' u láat'maj u kama'ach.

—Ba'ax túun úuchtech beya' nojoch yuum— Tu ya'alaj Chimalmat, u yatan Vucub-Caquix.

—Ma' wáa ba'axi', le ka'atúul kisino'obo' tu ts'onajeno'ob yéetel usbilts'oon yéetele' tu pitk'eso'ob in kama'ach. Tu yo'olale' táan u péek in kojo'ob yéetel táan u seten k'i'inan. Chéen ba'ale' tin taasaj u k'ab utia'al in ch'uykíins tu yóok'ol le k'áak'o'. Te'el ka'aj p'áatak ch'uytal tu yóok'ol le k'áak'o' tumeen in wojel yaan u taal ch'a'abil tumeen le ka'atúul kisino'obo'— bey t'aanajik Vucub-Caquix ka'alikil tu ch'uykíinsik u k'ab Hun-Hunahpú.

Ka'aj ts'o'ok u tukultiko'ob tu beel ba'ax ken u beeto'ob Hun-Hunahpú yéetel Ixbalanquée' biino'ob u tsikbalto'ob ti' juntúul ch'ija'an máak jach táaj sak u tso'otsel u pool yéetel ti' juntúul ch'ija'an xnuuk jach táaj tu jaajil chija'an yéetel óotsil, o'ocha'ano'ob je'el bix táaj ch'ija'an máako'obe'. U k'aaba' le ch'ija'an máako' Zaqui-Nim-Ac, le xnuuko' u k'aaba'e' Zaqui-Nimá-Tziis. Le xi'ipalalo'obo' tu ya'alajo'ob ti' le ch'ija'an máak yéetel ti' le xnuuko':

—Láak'into'one'ex utia'al k-bin ch'a'a k-k'ab tu yotoch Vucub-Caquix. To'one' paachil ti' te'ex ken k-bin. Le ku láak'intiko'ono'oba' k-áabilo'ob; u na' yéetel u yuum tu ka'atúulale' kimeno'ob; le o'olale', leti'obe' tuláakal tu'ux ku máano'ob t-paach, tu'ux ku si'ibil ba'al to'on, tumeen to'one' chéen jóok'saj xnook'ol ti' cha'ankoj k-ojel beetej —Bey ken a wa'ale'ex ti'obo— Bey túuno' Vucub-Caquixe' beey xi'ipalal ken u yilo'one', to'on xane' ti' ken k-antali' utia'al k-tsolxikintike'ex— tu ya'alaj le ka'atúul xi'ipalalo'obo'.

—Ma'alob túun— tu núukaj le ch'ija'ano'obo'.

Ku ts'o'okole' ka'aj káaj u bino'ob tak te'el tu'ux yaan Vucub-Caquix tselekbal tu ts'amo'. Táan u bino'ob xiinbalil le xnuuk yéetel le ch'ija'an máako', ka'alikil le xi'ipalalo'obo' táan u bin u báaxalo'ob tu paacho'ob.

Beey úuchik u k'uchulo'ob tak tu yotoch le Yuumtsil táan u yawat tumeen táan u k'i'inan u cha'ankojo'obo'. Le ka'aj tu yilaj Vucub-Caquix le ch'ija'an máak, le xnuuk yéetel le máaxo'ob láak'intiko'obo', le Yuumtsilo' tu k'áataj ti'ob:

—Tu'ux a taale'ex nojoch yuume'ex.

POPOL VUH ICH MAAYA T'AAN

—Táan k-kaxtik ba'al k-jaantej Yuumtsil— tu núukajo'ob.

—Máakalmáak túun a wo'oche'ex. Ma' wáa a paalale'ex le máaxo'ob ku láak'intike'exo'.

—Ma' Yuumtsil, k-áabilo'ob; ba'ale' k-ch'a'amaj óotsilil ti'ob, le o'olale' le ba'alo'ob ku ts'a'abal ti' to'one', k-múuch' jaantik yéetelo'ob— tu núukaj le xnuuk yéetel le ch'ija'ano'.

Ka'alikile', le Yuumtsilo' táan u kiimil yéetel u k'i'inanil u cha'ankojo'ob, istikyaj u t'aan.

—Jach kin yaayantik ka'aj a ch'a'ex óotsil ten. Ba'ax je'el u béeytal a beetike'exe'. Ba'ax a wojel a ts'ake'ex— Tu k'áataj le Yuumtsil ti'obo'. Le ch'ija'ano'obo' tu núukajo'ob:

—Yuumtsil, to'one' chéen k-jóok'sik u xnook'olil cha'ankojo'ob, k-ts'akik icho'ob yéetel k-ts'áaik baako'ob tu'ux unaj u bino'ob.

—Jach ma'alob. Ts'ake'ex in kojo'ob, tumeen jach tu jaajile' bulk'iin yéetel bul-áak'ab táan in wu'uyik u yajil, ku ts'o'okole' tu yo'olal leti'ob yéetel in wicho'obe' mina'an ten jeets'elil yéetel ma'atáan u béeytal in wenel. Tuláakal le ba'alo'oba' ku yúuchul ten tumeen ka'atúul kisine' tu ch'inajeno'ob yéetel junp'éel tuunich, le o'olale' ma' tu béeytal in janal. Bey túuno', ch'a'ex óotsilil ten, jep'e'ex in kojo'ob yéetel a k'abe'ex.

—Ma'alob túun Yuumtsil. Juntúul xnook'ol beetik a yaj-óolal. Chéen unaj u jo'ots'ol le kojo'obo' ka'aj ts'a'abak tech u jeel.

—Ma' ma'alob ka'aj a jots'e'ex in kojo'obi', tumeen chéen tu yo'olalo'obe' Yuumtsilen, in kojo'ob yéetel in wicho'ob ki'ichkelemkunsiken.

—To'one' yaan k-ts'áaik tech u jeel beeta'an yéetel juch'bil baak. Ba'ale' le juch'bil baak ku ya'aliko'obo' chéen sak ixi'imo'ob.

—Ma'alob túun, jots'e'ex ten, ko'otene'ex a wáantene'ex— tu ya'alaj.

— Tu jots'ajo'ob túun u kojo'ob Vucub-Caquix; le u jeel tu ts'áajo'ob ti'o' chéen sak ixi'imo'ob, le sak ixi'imo'oba' ku léembalo'ob tu chi'. Tu séeba'anile' jáan k'expaj u yich tumeen p'áat bey ma' Yuumtsile'. Ts'o'okole' ka'aj tu láaj jots'ajo'ob u koj ku léembal tu chi' bey ya'axtuno'obo'. Tu ts'ooke' tu ts'akajo'ob u yicho'ob Vucub-Caquix, tu wak'ajo'ob u neek'il u yicho'ob, bey tu ts'o'oksajil u luk'siko'ob tuláakal u ayik'alilo'.

Chéen ba'ale' mixba'al ku muk'yajtik.

Chéen tu yu'ubik ba'ax ku beeta'al ti' ka'aj ts'o'oksa'ab u luk'sa'al ti' tuláakal le ba'alo'ob nojba'alkúunsiko' tumeen bey tu ya'alaj Hunahpú yéetel Ixbalanqué ka'aj beeta'ak ti'.

Bey kíimik Vucub-Caquixo'. Ku ts'o'okole' Hunahpúe' tu ch'a'aj u k'ab joka'abe'. Kíim xan Chimalmat, u yatan Vucub-Caquix.

Bey to'okik u ayik'alil Vucub-Caquixo'. Le ajts'akyajo' tu ch'a'aj tuláakal le ya'axsáastuno'ob yéetel jats'uts tuno'ob nojba'alkúuns way lu'uma'.

Le xnuuk yéetel le ch'ija'an máak beet le ba'alo'oba' jach maktsilo'ob. Le ka'aj tu ch'a'ajo'ob le k'abo' tu ts'áajo'ob tu'ux unaj u bin ka'aj p'áat uts tu ka'atéen.

Chéen utia'al u k'iimsiko'ob Vucub-Caquix tu beetajo'ob le ba'alo'oba', tumeen k'aas tu yilajilo'ob u nojba'alkúunsikubáa.

Tu séebanile' bin le ka'atúul xi'ipalalo'obo', le ka'aj ts'o'ok u beetiko'ob u k'ubent'aan u Puksi'ik'al Ka'an.

U'UKJAATS

Bey túun le ba'alo'ob tu beetaj Zipacnáo', u yáax paal Vucub-Caquix.

— Teen beet le witso'obo', ku ya'alik Zipacná.

Le Zipacnáa' táan u yichkiil tu jaal junp'éel bekanja' ka'aj máan Junbaak' xi'ipalal, táan u jiiltiko'ob junkúul che' utia'al u beetiko'ob u yotoch. Le ka'aj ts'o'ok u xot'iko'ob le junkúul nojoch che' utia'al u yokomil u yotocho'obo' le junbaak' xi'ipalalo'obo' káaj u xíinbalo'ob.

K'uch túun Zipacná tak tu'ux yaan le junbaak' xi'ipalalo'obo' ka'aj tu ya'alaj ti'ob:

—Ba'ax ka beetike'ex, xi'ipalale'ex.

—Chéen leti' le che'a', tu núukajo'ob, ma' tu páajtal k-ch'úuyik utia'al k-na'aksik ti' k-keléembal.

—Teen ken in bisej. Tu'ux unaj u binsa'al. Ba'ax tia'al te'ex.

—Utia'al u yokomil k-otoch.

—Ma'alob túun— tu núukaj, ka'aj tu ch'úuyaj, ka'aj tu ts'áaj tu keléembal, ka'aj tu bisaj tak tu jool u yotoch le junbaak' xi'ipalalo'obo'.

—P'áaten t-éetel xi'ipal— a'ala'ab ti'.

— Kuxa'an wáa a yuumo'ob.

—Ma'— tu núukaj.

—Je'elo', yaan a wáantiko'on sáamal utia'al k-bin kaxant uláak' che' utia'al u yokomil k-otoch.

— Ma'alob túun, tu núukaj.

Le junbaak' xi'ipalalo'obo' tu jáan much'ajubáaob tsikbal, ka'aj tu ya'alajo'ob:

— Bix je'el k-beetik utia'al kíimsik le xi'ipala'.

Tumeen ma' uts tu ch'úuyilak tu juunal le che'o'.

—Ko'one'ex beetik junp'éel nuxib jool utia'al k-léench'intik ka'aj lúubuk ichil. Éemen a jóok's lu'um te'el joolo', —bey ken k-a'al ti'o'— le káan p'oklak utia'al u yéemel te'el joolo', k-cha'ik u lúubul le nuxib che' tu yóok'olo', beyo' yaan u kíimil te'el joolo'.

Bey tu ya'alajilo'ob le junbaak' xi'ipalalo'obo', ku ts'o'okole' ka'aj tu páano'ob junp'éel jool jach taam. Tu séeba'anile' tu t'anajo'ob Zipacná.

—To'one' jach k-yaabilmech. Much ko'oten a páan le lu'uma' tumeen to'one' ma'atáan k-k'uchuli'— tu ya'alajo'ob ti'.

—Ma'alob— tu núukaj.

Tu séeba'anile' jáan éem te'el joolo', táan u páanik le lu'umo' ka'aj a'ala'ab ti':

—Ts'o'ok wáa a wéemel jach taamil.

—Jaaj— tu núukaj, ka'alikil táan u páanik le joolo', chéen ba'ale', le jool táan u páaniko' utia'al u púuts'ul ti' le loob kun beetbil ti'o'. Leti'e' u yojel taak u kíimsa'al; le o'olale', le ka'aj jo'op' u páanike' tu beetaj uláak' jool tu tséel, utia'al u púuts'ul.

—Tak tu'ux ts'o'ok a k'uchul— tu k'a'an a'alajo'ob ti' le junbaak' xi'ipalalo'obo'.

—Láayli' táan in páanike'. Je'el in t'anike'ex le kéen ts'o'okok in páanik le joola'— bey tu ya'alajil Zipacná tu taamil le joolo'.

Chéen ba'ale' ma' táan u páanik tu'ux kun mukbili', leti'e' táan u páanik uláak' jool utia'al u púuts'ul.

Ku ts'o'okole' ka'aj t'ana'abo'ob tumeen Zipacná; chéen ba'ale' le ka'aj t'aanaje' ts'o'ok u máan ti' uláak' joolo'.

—Ko'otene'ex a jóok'ese'ex yéetel a bise'ex le lu'um ts'o'ok in páanika' te'el yaan tu táamil le joola', tumeen jach ts'o'ok in taamkunsik. Ma'atáan wáa a wu'uyike'ex in t'aan. Ba'ale' a wawate'ex yéetel a t'aane'exe', ku yéets'nak'ta'al, juntéen wáa ka'atéen utia'al in wu'uyik tu beel tu'ux yaane'ex.

Bey u ya'alik Zipacná te'el tu taamil le jool tu'ux u ta'akmajubáao'.

Bey túuno' le xi'ipalalo'obo' tu chich túulch'intajo'ob le nuxib che'o', jach k'a'am tak juumnajik lúubik tu taamil le joolo'.

—Mixmáak ka'aj t'aanak. Ko'one'ex páak'tik u'uyik u yawat kéen kíimik— bey tu ya'alajilo'ob ichilubáaob yéetel mukul t'aanil, beeyxane' tu pixaj u táan icho'ob ka'alikil táan u lúubul jach k'a'am le che'o'. Le ka'aj t'aanaj túun Zipacnáe' tu lamaj junpuul k'a'am awat, ba'ale' chéen juntéen u'uypajij leti' le ka'aj lúub le che' te'el taamilo'.

—Jach ma'alob jóok'ik to'on le ba'ax t-beetajo'. Ts'o'ok u kíimil— tu ya'alajo'ob le xi'ipalalo'obo'— Wáa ka'aj béeychajak u ts'o'oksik ka'ach le ba'ax u káasmajo', yaan u bin to'on k'aasil, tumeen ts'o'ok u yoksikubáa ichilo'on le junbaak' xi'ipalalo'ona'.

Yéetel ya'abach ki'imak-óolalil tu ya'alajo'ob:

—Te'el súutuka' ko'one'ex beetik te'el ichil le óoxp'éel k'iino'oba' u ja'il káaltal yéetel ts'ambil ixi'im. Le káan máanak le óoxp'éel k'iino'oba', to'on le junbaak' xi'ipalalo'ona' yaan k-káaltal tu yo'olal le k-otoch ken k-beeto'.

Ku ts'o'okole' tu ya'alajo'ob:

—Sáamal yéetel ka'abeje' yaan k-ilik wáa ma'atáan u taal síiniko'ob ichil le lu'um káan tu'uchajak yéetel kéen k'aschajako'. Le kun beetik u jéets'el k-puksi'ik'al yéetel yaan k-uk'ik u ja'il le káaltal t-beetaj yéetel ts'ambil ixi'imo'— tu ya'alajo'ob.

Zipacná anik ichil le joolo' táan u yu'ubik tuláakal le ba'al táan u tsikbaltik le xi'ipalalo'obo'. Tu ka'ap'éel k'iinile', senkech ya'ab síinik ku bin, ku suut yéetel ku much'ikubáaob yáanal le che'o'. Yaane' ku taasik tu chi' u tso'otsel u pool Zipacná, uláak'o'obe' u yíich'ak.

Le ka'aj tu yilajo'ob le ba'al bey le xi'ipalalo'obo', tu ya'alajo'ob:

—Ts'o'ok u kíimil le kisino'. Ile'ex bix ts'o'ok u multal le síiniko'obo', ts'o'ok u ya'abtal u k'uchulo'ob, táan u taasiko'ob u tso'otsel u pool yéetel uláak'o'obe' u yíich'ak Zipacná. Ile'ex ba'ax ts'o'ok k-beetik— bey tu ya'alajilo'ob tu baatsilo'ob.

Chéen ba'ale', Zipacnáe' utsil kuxa'an. Tu kotsláantaj u tso'otsel u pool yéetel tu k'u'uk'uxaj u yíich'ako'ob utia'al u ts'áaik ti' le síiniko'obo'.

Beyo' le junbaak' xi'ipalalo'obo' tu tukultajo'ob ts'o'ok u kíimil, tu yóoxp'éel k'iinile' tu káajsajo'ob u seten ki'imakkuunsik u yóolo'ob, sen janalnajo'ob, sen óok'otnajo'ob yéetel seten káalchajo'ob, sa'at tak u yóolo'ob. Ka'alikil ts'o'ok u káaltal le xi'ipalalo'obo' Zipacnáe' jóok'ij, ka'aj tu nikaj le naj yóok'ol u poolo'obo' ka'aj láaj kíimo'obi'.

Mixmáak p'áat kuxa'an ti' le junbaak' xi'ipalalo'obo'; láaj kíimsa'abo'ob tumeen Zipacná, u paal Vucup-Caquix.

Beey úuchik u kíimil le junbaak' xi'ipalalo'obo', ku tsikbalta'ale' suunajo'ob eek'il, tu yo'olalo'obe' le múuch' tu'ux ooko'obo' ku k'aaba'tik Motz, kex mii ma' jaaji'.

WAXAKJAATS

Walkila' ka'ajo'on k-tsikbalte'ex bix úuchik u noka'al Zipacná tumeen Hunahpú yéetel Ixbalanqué.Ka'ajo'on k-tsikbalte'ex bix úuchik u noka'al yéetel u kíimsa'al Zipacná, le ka'aj lo'ots tumeen le ka'atúul xi'ipalalo'ob ku k'aaba'tiko'ob Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

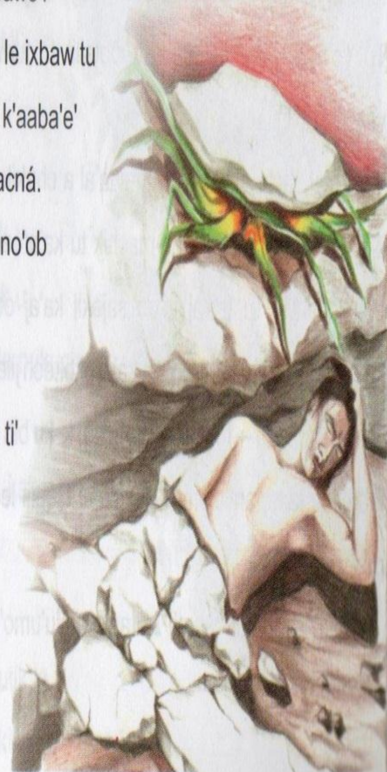
U puksi'ik'al le ka'atúul xi'ipalalo'obo' chuup yéetel k'uuxil úuchak u kíimsa'al le junbaak' xi'ipalalo'ob tumeen Zipacnáo'.

Leti'e' chéen kay yéetel ixbawo'ob ku chukik tu jáal bekanja', tumeen leti' ku jaantik sáamsamal. Ichil k'iine' ku máan u kaxant u yo'och yéetel ti' áak'abe' ku kuchláantik le witso'obo'.

Hunahpú yéetel Ixbalanqué túune' tu jáan beetajo'ob junp'éel u yoochel juntúul nojoch ixbaw ka'aj tu ts'áajo'ob u paatalil u yich xan ti', yéetel junp'éel u le' xiiw ku k'aaba'tik u yook t'eel ku yantal ich k'áax.

Bey úuchak u beetiko'ob u yáanal le ixbawo'; u yooko'obe' tu beetajo'ob yéetel Pahac ka'aj tu ts'áajo'ob junp'éel tuunich tu yóok'ol utia'al u pixik u paach le ixbawo'.

Ku ts'o'okole' ka'aj tu ts'áajo'ob le ixbaw tu beetajo'obo' tu jáal junp'éel múul u k'aaba'e' Meauán, tu'ux ken u kíimso'ob Zipacná.

Ku ts'o'okole' le xi'ipalalo'obo' bino'ob u kaxto'ob Zipacná tu jáal junp'éel bekanja'.

—Tu'ux ka bin xi'ipal, tu k'áatajo'ob ti' Zipacná.

—Mixtu'ux, chéen táan in kaxantik in wo'och, xi'ipalale'ex— tu núukaj Zipacná.

—Máakalmáak túun a wo'och.

—Kay yéetel ixbawo'ob, ba'ale' waye' mina'an, le o'olale' ma' in kaxant mix juntúuli'; ts'o'ok u máan óoxp'éel k'iin ma' janalnakeni' le o'olale' jach wi'ijen— tu ya'alaj Zipacná ti' Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

—Te'el tu taamil le lu'umo' yaan juntúul ixbawi'. U jaajile' jach nojoch le ixbawo'. Ma'alob tia'al a jaantej. Chéen ba'ale' tu chi'on le ka'aj t-óotaj cháach machtej le beetike' sajakchajo'on ti'. Tu yo'olal túune' ma'atáan k-bin ch'a'e— tu ya'alajo'ob Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

—Ch'a'ex ten óotsilil xi'ipalale'ex, ko'otene'ex a we'ese'ex ten— tu ya'alaj Zipacná.

—Ma' k-k'aati'. Xeen ta juunal, ma'atáan a sa'atal. Xeen tu jáal le bekanja'o' tu'ux kan k'uchul tak tu yiknal junp'éel nuxib pu'uk, te'elo' ti' ku juum tu taamil le taamtam lu'umo'. Chéen k'abéet a k'uchul te'elo'— a'ala'ab ti' tumeen Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

—Aaay, óotsilen xi'ipalale'ex. Ma'atáan wáa u páajtal a kaxantike'ex. Ko'otene'ex a we'ese'ex ten. Ya'ab ch'iich' je'el u béeyta'al a ts'onike'ex yéetel le usbilts'oono', tene' in wojel tu'ux ku yantalo'ob— tu ya'alaj Zipacná.

Tu yo'olal u yutsile' ch'a'ab óotsilil ti' tumeen le xi'ipalalo'obo'. Leti'obe' tu ya'alajo'ob ti':

—Ba'ale', jach wáa je'el u beeyta'al a chukike'. Tumeen chéen ta wo'olale' yaan k-suut; to'one' ma'atáan k-machik tu ka'atéen tumeen tu chi'on le ka'aj ooko'on nonoka'anili'. Tu ts'áaj to'on sajakil ka'aj ooko'on jilankilili', ba'ale' jach óolak k-chukej. Bey túuno', uts wáa ka'aj okokech jilankilili'— tu ya'alajo'ob ti'.

—Ma'alob túun— tu ya'alaj Zipacná, le ku bin u láak'into'ob. Le ka'aj k'uucho'ob tu taamil le taamtamlu'umo', pekekbal tséelil le ixbawo' táan u ye'esik u chak sóol paach.

Te'el xano', tu taamil le taamtamlu'umo', ti' yaan le tuus u beetmajo'ob le xi'ipalalo'obo'.

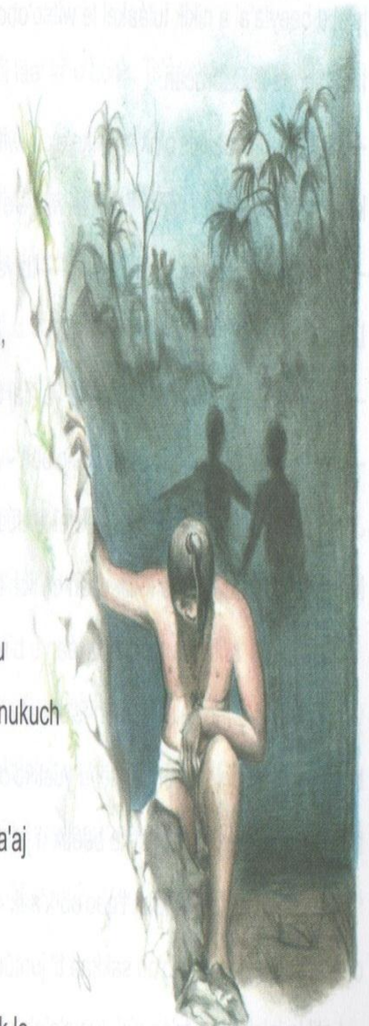
BOLONJAATS

Uyóoxtúul ti' ichil le máako'ob ku nojba'alkuunsikubáabo' u k'aaba'e' Cabracan, u ka'a paal Vucub-Caquix.

—Teen jutik le witso'obo', bey u ya'alik.

Chéen ba'ale' Hunahpú yéetel Ixbalanquée' tu nokajo'ob xan Cabracán. Huracán, Chipi-Caculhá yéetel Raxa-Caculhá t'aanajo'obe' ka'aj tu ya'alajo'ob ti' Hunahpú yéetel Ixbalanqué:

—Noka'ak xan u ka'atúul paal Vucub-Caquix. Leti' le k-k'áato'. Tumeen ma' ma'alob ba'ax ku beetik way lu'ume', ku ye'esik u síisij-óolalil, u nojba'alil yéetel u muuk', ba'ale' ma' unaj u beetik beyo'. Bise'ex yéetel ki'imak-óolal te'el tu'ux ku tíip'il le k'iino' bey tu ya'alaj Huracán ti' le ka'atúul xi'ipalalo'obo'.

—Ma'alob yuum, tu núukajo'ob, tumeen ma' uts le ba'ax k-iliko'. Ba'ale' ma' wáa kuxa'anechi', teech, teech le jets'-óolalilo', Puksi'ik'al Ka'an, tu ya'alajo'ob le xi'ipalalo'obo' ka'alikil táan u yu'ubiko'ob le t'aan ku beetik Huracáno'.

Ka'alikile', Cabracáne' táan u tíitik le witso'obo'. Chéen ku chan péeksik u yook yóok'ol le lu'umo', ku je'epajal le nukuch yéetel mejen witso'obo'.

Bey tu yilajilo'ob le xi'ipalalo'obo', ka'aj tu k'áatajo'ob ti' Cabracán:

—Tu'ux ka bin xi'ipal.

—Mix tu'ux, tu núukaj. Way táan in jutik le witso'oba' yéetel mantats' yaan in nikiko'ob— tu núukaj.

Ka'aj ts'o'oke' tu k'áataj Cabracán ti' Hunahpú yéetel ti' Ixbalanqué:

—Ba'ax taale'ex a beete'ex waye'. Ma' in k'ajóol u táan a wiche'exi'. Bix a k'aaba'e'ex— tu ya'alaj Cabracán.

—Mina'an k-k'aaba'— tu núukajo'ob. Chéen Aj-ustajts'oono'on yéetel Ajyúuntuno'on te'el k'áaxo'. Xi'ipal, óotsilo'on yéetel mixba'al yaanto'on. Xi'ipal, chéen xíinbal k-beetik ichil le kabal yéetel nukuch k'áaxo'obo'. Ts'o'ok tak k-ilik junp'éel nuxib wits te'el tu'ux ku chakjope'ental le ka'ano'. U jaajile' seten ka'anal, ku táats'máansik tuláakal le witso'obo'. Xi'ipal, le o'olale' ma' páajchajak ch'a'aik mix juntúul mix ka'atúul ch'íich'o'ob te'elo'. Xi'ipal, jach wáa túun tu jaajil je'el u beeyta'al a nikik tuláakal le witso'obo'— tu k'áatajo'ob Hunahpú yéetel Ixbalanqué ti' Cabracán.

—Jach wáa tu jaajil ts'o'ok a wilike'ex le wits ka wa'alike'exo', tu'ux yaan. Le kéen in wile' yaan in nikik. Tu'ux ta wilaje'ex.

—Te'el yano', tu'ux ku tíip'il le k'iino'— tu ya'alajo'ob Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

—Ma'alob, e'ese'ex ten u bejil— tu ya'alaj ti' le ka'atúul xi'ipalalo'obo'.

—Ma'atáan —tu núukajo'ob le je'elo'oba'— Yaan k-bisikech chúumuk ti' to'on. Juntúul kun bin ta xts'íik k'abi' yéetel juntúul ta xno'oj k'abi', tumeen yaan k-usbilts'oon, beyo' wáa k-ilik yaan ch'íich'o'obe' k-ts'oniko'ob.

Bey túuno' ki'imak u yóolo'ob táan u bino'ob, tu chéen ts'oono'ob yéetel u yusbilts'oono'ob; ba'ale' le káan ts'oonako'ob tu yéetelo'obo' ma'atech u ts'áaiko'ob u yóol, chéen yéetel u yustiko'obo' ku kíimsiko'ob le ch'íich'o'ob ku ts'oniko'obo', le ba'al beya' ku beetik u ja'ak'al u yóol Cabracán.

Le xi'ipalalo'obo' tu jáan t'abo'ob k'áak' utia'al u k'áak'tiko'ob le ch'íich'o'obo', chéen ba'ale' tu cho'ojo'ob sakkab ti' juntúul le ch'íich'o'. ka'aj láaj sakbóonij.

—Leti' le je'el ken k-ts'áa ti'a', tu ya'alajo'ob, utia'al u wi'ijtal yéetel le book kun jóok'ol ti'o'. Leti' le k-o'och ch'íich'a' leti' kun satik u yóol. Je'el bix t-pixil le ch'íich' yéetel le lu'uma', bey ken k-pixil xan leti' kéen k-muk yéetel lu'um.

—Nojoch kun antal u na'at juntúul wíinik síijsa'an, juntúul wíinik pata'an, le kéen píik'ik yéetel kéen sáaschajak— tu ya'alajo'ob le xi'ipalalo'obo'.

—Je'el bix u taaktal u jaantik junxéet' waaj juntúul wíinike', bey u puksi'ik'al Cabracano', táan u ts'íiboltik— ku ya'aliko'ob Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

Ka'alikil táan u k'áak'ta'al le ch'íich'o'obo' táan u bin u yoop'tal ikil u bin u tajalo'ob, u tsaatsel yéetel le u k'aab ku jóok'ol ti'obo' jach táaj ki'ibok, ba'ax taakkunsik u janal máak. Cabracane' jach taakchaj u jaantik; tu chooj u k'aab u chi', ku jaayab, ku jóok'ol tak u k'aab u chi' tu yo'olal le ki'ibokil ku jóok'ol ti' le ch'íich'o'obo'.

Ka'aj ts'o'oke' k'áata'ab ti'ob:

—Ba'ax le a wo'oche'exo'. Jach tu jaajil táaj ki' u book. Ts'áaex ten junxéet'i'— tu ya'alaj t'iob.

Tu ts'áajo'ob túun juntúul ch'íich' ti' Cabracán, le ch'íich' bíin topiko'. Le ka'aj ts'o'ok u jaantike' káaj u xíinbalo'ob ka'aj k'ucho'ob lak'in, te'el tu'ux yaan le nuxib witso'. Ba'ale' ts'o'ok u lúubul u muuk' u t'óono'ob yéetel u k'abo'ob Cabracán, mina'an u muuk' yo'olal le lu'um pak'a'an ti' le ch'íich' tu jaantajo', ma' páajchaj u beetik mixba'al ti' le witso'obo', mix béeychaj u jutiko'obi'.

Tu séeba'anile' k'a'ax tumeen le xi'ipalalo'obo'. Tu k'a'axo'ob u k'ab tu paach yéetel k'a'ax xan u kaal yéetel u yooko'ob. Ku ts'o'okole' tu léench'intajo'ob te'el lu'umo' ka'aj tu mukajo'obi'.

Bey túun noka'abik Cabracáno', chéen tu yo'olal Hunahpú yéetel Ixbalanqué. Tuláakal le ba'alo'ob tu beetajo'ob way lu'uma' ma' tu páajtal u tso'olol.

Ti' le súutuka' yaan k-tsikbaltik bix síijik Hunahpú yéetel Ixbalanqué, bey je'el bix ts'o'ok yáax k-tsikbaltik bix kíimsa'abik Vucub-Caquix, Zipacná yéetel Cabracán way te'el lu'uma'.

KA'AXÓOT'

YÁAXJAATS

Ti' le súutuka' ka'ajo'on k-a'al u k'aaba' u yuum Hunahpú yéetel Ixbalanqué. Ma'atáan k-a'alik tu'ux taalij yéetel ma'atáan k-tsikbaltik bix síijik Hunahpú yéetel Ixbalanqué. Chéen táanchumuk ken k-a'ali', chéen junjaats ti' u k'ajlayil u kuxtal u yuumo'ob.

Lela' leti' le u k'ajlayila'. Je'el túun way u k'aaba'a' Hun-Hunahpú je'el bix u ya'ala'al ti'o'. U yuumo'obe' Ixpiyacoc yéetel Ixmucané. Ti' junp'éel áak'ab ka'aj síij ti'ob Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpú, ti' Ixpiyacoc yéetel Ixmucané.

Bey túuna', Hun-Hunahpúe' yanchaj ka'atúul u paalal, ti' le ka'atúulo', le yáaxo' u k'aaba'e' Hunbatz, le uláak'o' Hunchouén.

U na' le paalalo'oba' u k'aaba'e' Ixbaquiyalo, bey u k'aaba' u yatan Hun-Hunahpúo'. Le uláak'o' Vucub-Hunahpú, leti'e' mina'an u yatan, ma' ts'oka'an u beeli'.

Le ka'atúul paalalo'oba', ka'aj síijo'obe' nukuch Ajmiatso'ob yéetel ya'abach ba'al u yojelo'ob; Ajna'ato'ob way lu'ume', utsil máako'ob yéetel uts ba'alo'ob suuk u beetiko'ob. Tuláakal meyaj ka'ansa'ab ti'ob Hunbatz yéetel Hunchouén, u paalal Hun-Hunahpú. Ajpaxchulo'ob, Ajk'aayo'ob, Aj-usbilts'oono'ob, Ajboono'ob, Ajpato'ob, Ajk'antixalo'ob yéetel Ajsaktixalo'ob: le je'elo'oba' u meyajo'ob Hunbatz yéetel Hunchouén.Ma' bey Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpúi' chéen bakilbuul yéetel pok'tapok' ku báaxtiko'ob sáamsamal; le kantúul máako'oba', kéen u

múuch'ubáaobe' ka'aka'túulil u báaxtiko'ob pok'tapok'.

Te'el ku taal Voc (ch'úuy) u cha'ant ba'ax ku beetiko'obi', u Ajbisajt'aan Huracan, Chipi-Caculhá yéetel Raxa-Caculhá; chéen ba'ale' Voc túune' ma' ka'anal ku máani', mix náach xan ti' Xibalbái', yéetele' chéen ichil junsúutuke' ku na'akal ka'an tu tséel Huracán.

Láayli' weyano'ob wey yóok'olkaab ka'aj kíim u na' Hunbatz yéetel Hunchouéne'.

Ts'o'ok u bino'ob báaxal pok'tapok' tu bejil Xibalbáe' ka'aj u'uyabo'ob tumeen Hun-Camé yéetel Vucub-Camé, u Yumtsililo'ob Xibalbá.

—Ba'ax ku yúuchul te'el tu yóok'olkaabo'. Máaxo'ob beetik u tíitbal yéetel u k'ok'chalaankil. Xeene'ex a t'ano'ob. Ka'aj taalako'ob báaxal pok'tapok' waye', ka'aj k-topo'ob tumeen letio'obe' ma'atáan u tsikiko'ono'ob, mix táan u ch'a'iko'ob sajakil ti' k-nojba'alil, ku ts'o'okole' ku ts'áaikubáaob tak ba'ate'el t-óok'ol— tu ya'alajo'ob tuláakal u kajnáalilo'ob Xibalbá.

Tu séebanile' ka'aj táakpajo'ob ti' junp'éel molay. Hun-Camé yéetel Vucub-Camée' leti'ob u nojbáatabilo'ob. Ti' tuláakal Yuumtsilo'ob a'ala'ab tumeen Hun-Camé yéetel Vucub-Camé ba'ax unaj u beetik jujuntúulil. Xiquiripat yéetel Cuchumaquic, u nuuktakil le k'aaba'oba'. Leti'ob beetik u we'ekel u k'i'ik'el wíiniko'ob. Uláak'o'obe' ku k'aaba'tiko'ob Ahalpuh yéetel Ahalganá, láayli' nukuch máako'obe'. Leti'ob beetik u chu'upul u wíinkilal máak, u tuul puj tu muuk' u yooko'ob yéetel u k'anwile'ental u táan icho'ob, le ba'al beya' ku k'aaba'tik chuganal. Leti' u meyajo'ob Ahalpuh yéetel Ahalganá.

Uláak'o'obe' ku k'aaba'tiko'ob Chamiabac yéetel Chamiaholom u Ajkanano'ob Xibalbá, u nu'ukulil u jaats'o'obe' beeta'an yéetel baak. U meyajo'obe' u k'ak'albaakkúunsiko'ob tuláakal máak tak kéen p'áatak chéen baak yéetel tseekil, tak kéen kíimiko'ob, yéetel káan bisa'ak u wíinkililo'ob totojkil, leti' u meyaj Chamiabac yéetel Chamiaholom.

Uláak'o'obe' u k'aaba'obe' yuum Ahalmez yéetel yuum Ahaltocob. U meyajo'obe' u beetiko'ob u yúuchul lóob ti' wíiniko'ob, ka'alikil táan u bino'ob tu yotocho'ob wáa aktáan ti' u yotocho'ob, yéetele' kéen kaxta'ako'obe' pekekbalo'ob lu'um yéetel jawakbalo'ob kimentako'ob. Lela' u meyajo'ob Ahalmez yéetel Ahaltocob.

Tu séebanile' taal uláak' yuumo'ob ku k'aaba'tiko'ob Xic yéetel Patán, u meyajo'obe' leti' u kíimsiko'ob máak te'el bejo'obo', leti' le ku ya'ala'al téek kíimilo', utia'al lelo' ku beetiko'ob u xéeik k'i'ik' tak kéen kíimik. U meyaj jujuntúulil le yuumo'oba' leti' u kuchiko'obo', u péetsk'abtiko'ob u yúul yéetel u tseem tia'al ka'aj kíimiko'ob te'el bejo'obo', u beetiko'ob u na'akal k'i'ik' tu kaalo'ob kéen xíinbalnako'ob. Lela' leti' u meyaj Xik yéetel Patan.

Tu much'ajubáaob utia'al u tsikbaltiko'ob bix je'el u to'otopiko'ob yéetel u beetiko'ob u muk'yaj Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpúe'. Le ba'ax ku ts'iboltiko'ob le Xibalbáilo'obo' leti' u nu'ukulil u báaxalo'ob Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpúo', u k'éewelo'ob, u jolobtunil báaxal wóolo'ob, u jupk'abo'ob, u péetjo'olo'ob yéetel u pix-icho'ob, u jats'utskunaj wíinkilalo'ob Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpú.

Walkila' ka'ajo'on k-tsikbalt bix úuchak u bino'ob tu kaajil Xibalbá yéetel bix úuchak u p'áatal paachil u paalalo'ob Hun-Hunahpú, Hunbatz yéetel Chouén, máaxo'ob kimen u na'ob.

Ku ts'o'okole' yaan k-a'alik bix úuchik u to'opolo'ob Hunbatz yéetel Hunchouén tumeen Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

KA'AJAATS

Séeba'an úuchak u taalo'ob u Ajbisajt'aano'ob Hun-Camé yéetel Vucub-Camé.

—Xeene'ex —a'alab ti'ob— Ahpop Achih, xeene'ex a t'aane'ex Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpú. Ko'otene'ex weye', bey ken a wa'ale'ex ti'obo'— ku ya'alik le Yuumtsilo'obo'— ka'aj bin taalake'ex. Ka'aj taalake'ex wey báaxal pok'tapok' t-éetele', utia'al u kí'imaktal u yóol k-icho'ob, tumeen u jaajile' jats'uts k-ilik. Bey túuno' ka'aj taalake'ex— tu ya'alaj le Yuumtsilo'obo'.

—Ka'aj u taaso'ob u nu'ukulil u báaxalo'ob, u jolobtuno'ob, u jupk'abo'ob, bey xan u báaxal wóolo'ob beeta'an yéetel u yiits che'— tu ya'alaj le Yuumtsilo'obo'. Séeb ka'aj taalake'ex, bey ken a wa'ale'ex ti'obo'— bey a'alabik ti le Ajbisajt'aano'obo'.

Le Ajbisajt'aano'obo' tuunkuluchuujo'ob: Chabi-Tucur, Huracán-Tucur, Caquix-Tucur yéetel Holom-Tucur bey ku k'aaba'tiko'ob u Ajbisajt'aanilo'ob Xibalbá.

Chabi-Tucure' séeba'an u bin bey julte'e', Huracán-Tucure' chéen junts'íit u yook yaan; Caquix-Tucure' chak u paach, yéetel Holom-Tucure' chéen u pool yaan, mina'an u yook, chéen ba'ale' yaan u xiik'.

Le kantúul Ajbisajt'aano'oba' u nojba'alil Ahpop-Achih yaan ti'ob. Le ka'aj jóok'ob Xibalbáe' séeb k'uchiko'ob yéetel u k'uben t'aano'ob te'el kúuchil tu'ux táan u báaxalo'ob Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpúo', u k'aaba' le tu'ux ku báaxta'al le pok'tapok'o' Nim-Xob Carchah. Le tuunkuluchuujo'ob

Ajbisajt'aano'obo', bino'ob tu'ux táan u báaxta'al le wóolo' ka'aj tu ya'alajo'ob le k'uben t'aano' je'el bix a'alabik ti'ob tumeen Hun-Camé, Vucub-Camé, Ahalpuh, Ahalganá, Chamiabac, Chamiaholom, Xiquiripat, Cuchumaquic, Ahalmez, Ahaltocob, Xic yéetel Patán, bey u k'aaba' le Yuumtsilo'ob tu túuxtajo'o u k'uben t'aano'ob yéetel le tuunkuluchuujo'obo'.

—Jach wáa tu jaajil— bey t'aanajiko'ob Hun-Camé yéetel Vucub-Caméo'.

—U jaajile' bey tu ya'alajilo'ob, to'one' yaan k-láak'intike'ex.

—Ka'aj a taase'ex tuláakal u nu'ukulil tia'al le báaxalo', bey tu ya'alaj le Yumtsilo'obo'.

—Ma'alob túun —tu núukaj le xi'ipalalo'obo'— Páak'to'one'exi', chéen ka'ajo'on k-a'al ti' k-na' táan k-bin.

Le ka'aj bino'ob tu yotocho'obe' tu ya'alajo'ob ti' u na'ob, tumeen kimen u yuumo'ob:

—K-na' táan k-bin, kex mix ba'al u biilal k-bin. Ts'o'ok k-taal ch'a'abil tumeen u Ajbisajt'ano'ob le Yuumtsilo'. —Ko'otene'ex— bey tu ya'alajo'ob le Ajbisajta'ano'obo'.

—Wey ken k'ubéent u nu'ukulil ikil k-báaxal wóole'— tu ya'alajo'ob. Ku ts'o'okole' ka'aj tu jáan ch'uykíinsajo'ob ti' junp'éel jool yaan tu yóok'ol le najo'. Ku ts'o'okole' tu ya'alajo'ob:

—Yaan k-suut báaxal.

Le ka'aj t'aanajo'ob yéetel Hunbatz yéetel Hunchouéne' tu ya'alajo'ob beya':

—Te'exe' júupene'ex paxchul yéetel k'aay, boon, patba'alo'ob; k'iinkunse'ex k-otoch yéetel u puksi'ik'al a chiiche'ex.

Le ka'aj tu ya'alajo'ob ti' u na' táan u bino'obe', Ixmucanée' tu yaj-óoltaj ka'aj jo'op' u yok'ol.

—Ma' a sen tukultik, to'one' táan k-bin, chéen ba'ale' ma' kíimiko'oni— bey tu ya'alajilo'ob Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpú le ka'aj bino'obij.

Tu séeba'anile' bino'ob Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpú, le Ajbisajt'aano'obo' jo'op' u bisiko'ob tu bejil. Bey túuno' jo'op' u yéemelo'ob tu bejil Xibalbá, ti' ebo'ob jach chinikbal. Jo'op' u yéemelo'ob tak ka'aj k'ucho'ob tu'ux yaan junp'éel bekanja' ku yáalkab séeba'an tu káap le taamtam lu'umo'ob ku k'aaba'tiko'ob Nu Zivan Cul yéetel Cuzivan, ka'aj túun máano'ob ichil.

Ku ts'o'okole' ka'aj máano'ob tu jáal junp'éel bekanja' ku yáalkab ichil kúukulal luucho'ob yaan u k'i'ixel. Le luucho'obo'obo' penpenkil u kúulal, chéen ba'ale' mixba'al úuch ti'ob.

Ku ts'o'okole' ka'aj k'ucho'ob tu jáal junp'éel u bekanja'il k'i'ik', le ka'aj tu ch'aktajo'obe' ma' tu yuk'ajo'ob u ja'ili'; tu ts'ooke' k'ucho'ob ti' u láak' bekanja' chéen ja' ku yáalkabi', bey túuno' ma' lotsa'abo'obi'. Máano'ob táanil tak ka'aj k'ucho'ob tu'ux ku nupikubáa kanp'éel bej, te'el túuno' ti' lotsa'abo'obi'.

Ichil le kanp'éel bejo'oba', yaan junp'éel chaki', yaan junp'éel booxi', junp'éel saki' yéetel junp'éel k'ank'ani'. Le box bejo' tu ya'alaj ti'ob beya':

—Teen le bej unaj a bisike'exo' tumeen teen u bejil Yuumtsil. Bey t'aanajik le bejo'.

Te'el túun lotsa'abo'obi'. Bisa'abo'ob tu bejil Xibalbá, le ka'aj k'ucho'ob tu kúuchil tu'ux ku much'ikubáa tsikbal u Yumtsililo'ob Xibalbáo' ts'o'ok u to'opolo'ob.

Ba'ale' le yáax kulukbalo'obo' chéen póolbil che'ob beeta'an tumeen Xibalbáilo'ob. Ti' lelo'oba' tu yáax beetajo'ob tsiik.

—Bix a wanil Hun-Came— tu ya'alajo'ob ti' le wenako'.

—Bix a beel Vucub-Camé— tu ya'alajo'ob ti' le che' bey wíiniko'. Chéen ba'ale' le je'elo'oba' ma' tu núukajo'obi'.

Tu séeba'anile' wáak' u che'ej u Yuumtsililo'ob Xibalbá beeyxan tuláakal uláak' u Yuumtsililo'obo' wáak' u k'a'an che'ejo'ob tumeen tu tukultajo'ob ts'o'ok u lotsiko'ob, u lotsmajo'ob Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpú. Ma' túun tu xulik u che'ejo'ob.

Ku ts'o'okole' ka'aj t'aanajo'ob Hun-Camé yéetel Vucub-Camé:

—Jach ma'alob, tu ya'alajo'ob. Ts'o'ok a taale'ex. Sáamale' ka kaxtike'ex le pix-icho', a jolobtune'ex yéetel a jupk'abe'ex— bey a'ala'abik ti'obo'.

Ka'alikile' u Yuumtsililo'ob Xibalbáe' táan u tsikbaltiko'ob ba'ax je'el u béeytal u beetiko'obe'.

—Ko'otene'ex kutal wey ti' k-kulxekila'— a'ala'ab ti'ob.

Chéen ba'ale' le kulxekilo' junp'éel chakjole'entun, ka'aj chu'ujo'obi, ka'aj túun jo'op' u su'usutikubáaobi' ba'ale' ma' jáaw u chu'ujulo'obi', wáa ma' u líik'ilo'ob ka'ache' yaan u yelel u p'u'uk u yiito'ob.

Le Xibalbáilo'obo' wáak' u che'ejo'ob tu ka'atéen, táan u kíimilo'ob ikil u jaja'che'etiko'ob; ku ch'o'och'otikubáaob ikil u k'i'inan u sen che'ejo'obo', tak tu k'i'ik'elo'ob yéetel tu baakelo'ob ku che'ejtalo'ob tumeen tuláakal u nukuch Yuumtsililo'ob Xibalbá.

—Ti' le súutuka' xeene'ex te'el najo —a'ala'ab ti'ob— ti' kun k'ubbil te'ex juntáaj a náajche'ile'exi' yéetel a chaamale'ex beeyxan ti' kan p'áatale'ex weneli'.

Tu séeba'anile' k'ucho'ob te'el naj éek'joch'e'eno'. Mina'an uláak' ba'ali', chéen éek'joch'e'enil yaan ichil le najo'.

Ka'alikile' u Yuumtsililo'ob Xibalbáe' táan u tsikbaltiko'ob ba'ax je'el u béeytal u beetiko'obe'.

—Ko'one'ex kíimsiko'ob sáamal, séeba'an kíimil ka'aj k-beet ti'ob tia'al ka'aj p'áatak to'on tuláakal u nu'ukulil u báaxalo'ob utia'al k-báaxal— bey tu ya'alajilo'ob u Yuumtsililo'ob Xibalbá.

Bey túuno' le náajche'o' junts'íit took' ku k'aaba'tik zaquitoc; lela' leti' u che'il Xibalbá.

Le náajche'o' puputs'kil, yaan u yej yéetel ku léets'bal je'el bix baake'; ts'u'uy u che'eilo'ob Xibalbá.

Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpúe' ooko'ob ti' le Éek'joche'en Najo'.

Ti' bin k'ubbil u náajche'obi', chéen junts'íit t'aba'an náajche' túuxta'ab ti'ob tumeen Hun-Camé yéetel Vucub-Camé, yéetel junts'íit chamal ti' jujuntúulil, t'aba'an xan, túuxta'ab ti'ob tumeen le Yuumtsilo'obo'. Lelo'oba' leti' le ba'alo'ob ts'a'ab ti'ob Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpúo'.

Leti'obe' mot'okbal aniko'ob ichil le éek'joch'e'enilo', ka'aj k'uch le máako'ob bisik le náajche' yéetel le chamalo'obo'.

—T'ab a náajche'ex yéetel a chaamale'ex; yaan a sutike'ex kéen sáaschajak, ch'éen ba'ale' ma' u jáabal, túulis ken a sute'ex— lela' leti' le ba'al tu túuxtaj a'albil le Yuumtsilo'obo'.

Bey a'alabik ti'obo'. Bey túun lotsa'abiko'obo' tumeen láaj jáab u náajche'ob yéetel u chaamalo'obo'. Ya'ab toopo'ob ku beeta'al Xibalbá.

Le yáaxo' leti' le Éek'joch'e'en Najo', Quequma-ha, tu'ux ichile' chéen éek'joch'e'enil yani'. U ka'ap'éele' U Najil Kikilaankil, Xuxulim-ha, tu'ux ichile' ku sen beetik ke'eli'. Istikyaj u muk'yajta'al le kúuchila' tu yo'olal junp'éel síis iik' ku jaats' ichil. U yóoxp'éele' U Najil Báalamo'ob, Balami-ha, ichile' chéen báalamo'ob ku wo'olkubáaobi', ku much'ikubáaob, ku ts'íikilo'ob yéetel ku p'a'askubáaobi'. Le báalamo'obo' ti' k'ala'ano'ob ichil le najo'. U kanp'éele' Zotzi-ha, U Najil Soots'o'ob. Tu'ux ichile' jach chéen soots'o'ob ku ts'uts'unaankilo'ob yéetel ku xik'nalo'obi'. Le soots'o'obo' k'ala'ano'ob ichil le najo' yéetel ma' tu páajtal u jóok'olo'ob.

U jo'op'éele' U Najil xotobo'ob, Chayin-ha, tu'ux ichile' chéen xotobo'ob yani', jóok'sa'an u yejo'ob, yaan chéen ch'uyukbali' yéetel uláak'o'obe' táan u tsintsinaankilo'ob. Ya'abach kúuchilo'ob tu'ux ku yúuchul toop tu kaajil Xibalbá; chéen ba'ale' ma' ooko'ob Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpú ichili'. Chéen táan k-a'alik u k'aaba' le najo'ob tu'ux ku yúuchul toopo'.

Le ka'aj ooko'ob Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpú tu yiknal Hun-Camé yéetel Vucub-Camée', a'ala'ab ti'ob:

—Tu'ux yaan in chaamalo'ob. Tu'ux yaan in náajche' k'u'ubte'ex ook'neakjeake'.

—Jáabij Yuumtsil.

—Ma'alob. Bejla'e' k'uch u k'iinil u xu'ulul a kuxtale'ex. Walkila' yaan a kíimile'ex. Yaan a xu'ulsa'ale'ex, yaan a xe'exet'a'ale'ex yéetel wey kun p'áatal a tuukule'exe'. Yaan a kíimsa'ale'ex— tu ya'alajo'ob Hun-Camé yéetel Vucub-Camé.

Tu séeba'anile' kiimsa'abo'ob yéetel muka'abo'ob te'el Pukbal-chaho'. Chéen ba'ale', táanile' utia'al u muka'alo'obe' kúul xot'ta'ab u pool Hun-Hunapú ku ts'o'okole' ka'aj mu'uk le suku'untsilo' tu tséel le íits'intsilo'.

—Bise'ex u pool utia'al a ch'uykíinse'ex tu k'ab le junkúul che' pak'a'an te'el bejo'— tu ya'alajo'ob Hun-Camé yéetel Vucub-Camé.

Le ka'aj ch'uykíinsa'ab u pool Hun-Hunahpú tu k'ab le che'o', tu séeba'anile' tu ts'áaj u yich, ku ts'o'okole' junkúul che' ma' tu yichankil ka'ach le ma' ts'a'abak u pool Hun-Hunapúo'. Bejla'e' ti' u yich le luucha' k-a'alik ti'e' u pool Hun-Hunapú.

Yéetel jak'-óolale' Hun-Camé yéetel Vucub-Camée' jo'op' u yiliko'ob u yich le che'o'. Le u wóolis icho' tuláakal tu'ux ch'uyukbal; chéen ba'ale' ma' chika'an u pool Hun-Hunapuhi' tumeen bey junp'éel u yiche', keet yéetel uláak' u yicho'obo'. Bey u chíikpajal ti' tuláakal u Yuumtsililo'ob Xibalbá kéen k'uchuk u yilo'ob. Leti'obe' ku ya'aliko'ob, u jela'anil le che'a' jach jats'uts tumeen ma' je'el bix u láak'o'obo', tu yo'olal le ba'ax úuch le ka'aj ts'a'ab u pool Hun-Hunapuh tu k'abo'. U Yuumtsililo'ob Xibalbáe' tu ya'alajo'ob beya':

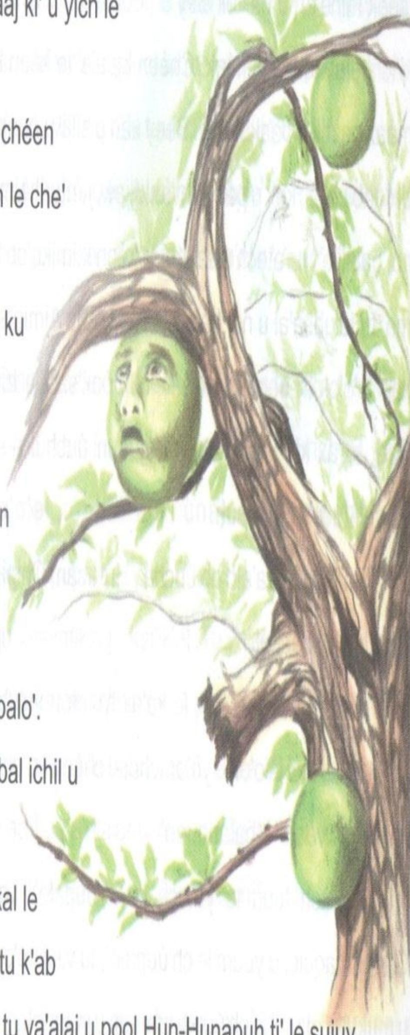
—Mixmáak unaj u taal u t'ok u yich le che'a'. Mixmáak ka'aj taalak tu yáanal le che'a', bey tu ya'alajilo'ob tuláakal u Yuumtsililo'ob Xibalbá.

U pool Hun-Hunapuhe' ma' ka'a chíikpaji', tumeen suutnaj junp'éel u yich le junkúul luucho'. Chéen ba'ale' juntúul sujuy ch'úupale' tu yu'ubaj u jats'uts tsikbalil. Welkila' k-ka'aj tsikbalte'ex bix k'uchiki'.

ÓOXJAATS

Lela' u yúuchben tsikbalil juntúul sujuy ch'úupal, u paal juntúul Ajaw ku k'aaba'tik Cuchumaquic. Le tsikbala' k'uch tu xikin juntúul sujuy ch'úupal ku k'aaba'tik Ixquic, u paal juntúul Ajaw. U k'aaba' u yuumo' Cuchumaquic. Le ka'aj tu yu'ubaj u tsikbaltik u yuum bix u yichankil le che'o' ja'ak' u yóol.

—Ba'axten ma' unaj in bin in wil le che' ku tsikbalta'alo' —tu ya'alaj le sujuy ch'úupalo'— U jaajile' mii jach táaj ki' u yich le che' kin wu'uyik u tsikbalilo'.

Ka'aj jóok'e' ka'aj jo'op' u bin chéen tu juunal tak ka'aj k'uch tu chuun le che' pak'a'an Pucbal- Chaho'.

—Máare —tu ya'alaj— Ba'axten ku yichankil le che' beya'. Ma' wáa táaj jats'uts' u yila'al bix ch'úuyench'úuy u yicho'obi'. Yaan wáa in kíimil, yaan wáa u sa'atal in wóol wáa ka'aj in t'ok junp'éel u yich— tu ya'alaj le sujuy ch'úupalo'.

T'aanaj túun le tseek ch'uyukbal ichil u k'ab le che'o', ka'aj tu ya'alaj:

—Ch'úupal, ba'ax a k'áat. Tuláakal le wóolis ba'alo'ob ch'úuyench'úuy tu k'ab le che'a', chéen tseeko'ob —bey tu ya'alaj u pool Hun-Hunapuh ti' le sujuy ch'úupalo'— Ka ts'íiboltik wáa.

—Jach kin ts'íiboltik, tu núukaj le sujuy ch'úupalo'.

—Jach ma'alob, tu ya'alaj le tseeko'. Tich'ten a xno'oj k'ab weye'.

—Ma'alob— tu ya'alaj le sujuy ch'úupalo', ka'aj tu líik'saj u xno'oj k'ab, ka'aj tu tich'aj tu tojil le tseeko'. Ti' le súutuko', le tseeko' tu túubaj junp'íit u lúul ka'aj lúub tu táan u k'ab le sujuy ch'úupalo'. Leti'e' le ka'aj tu jáan paktaj u táan u k'abe', le u lúul le tseeko' ts'o'ok u sa'ap'al.

—Ti' in lúul yéetel u k'aab in chi'e', tin máansajtech in ch'i'ibalil —bey tu ya'alaj le t'aan tu k'ab le che'o'— welkil túuna' mixba'al yaan tu yóok'ol in pool, chéen junpéel tseek mina'an u bak'el. Bey u pool le noj ki'ichkelen xi'ipalalo'obo', u bak'ele' leti' ki'ichkelenkuunsik máak. Chéen ba'ale' le kéen ki'imiko'obe' ku ja'asiko'ob u yóol máax paktik u baakelo'ob. Beey xan u síijil u paalal máako', tumeen bey lúul yéetel u k'aab chi'e', kex u paal junt'uul Ajaw, juntúul Ajmiats wíinik wáa juntúul Ajtse'ek. U noj ba'alile' ma'atech u sa'atal le kéen kíimiko'ob tumeen ku p'áatal ti' u paalalo'ob; ma' tu tu'ubsa'al u noj ba'alil le Ajawo', le Ajmiats wíiniko' yéetel le Ajtse'eko'. Leti' xan ts'o'ok in beetik ta wéetelo'. Jóok'sabáa túun yóok'kabil, ma'atáan a kíimil. Beet ba'ax kin wa'aliktech, bey kun úuchulo— tu ya'alaj u pool Hun-Hunapuh yéetel Vucub-Hunapuh.

Tuláakal le ba'alo'ob úucha', Huracán, Chipi-Caculha yéetel Raxa-Caculhá tu túuxtajo'ob beetbil.

Le sujuy Ch'úupala', le ka'aj ts'o'ok u yu'ubik tuláakal le tsolxikina' sutnaj tu yotoch, ba'ale' ts'o'ok u yo'omchajal chéen yo'olal le lúule'. Bey úuchik u yaalinta'al Hunahpú yéetel Ixbalanquéo'.

K'uch túun tu yotoch le ch'úupalo'. Le ka'aj máan wakp'éel winúale', Cuchumaquic, u yuum le ch'úupalo', tu yilaj yo'omchaja'an. Tu séeba'anile' chu'uk u mukulta'akunil le ch'úupal tumeen u yuumo'.

Ka'aj túun tu jáan much'ajubáaob ch'a'anu'uk Yumtsilo'ob Hun-Camé, Vucub-Camé yéetel Cuchumaquic.

—In wéet Yuumtsile'ex yo'omchaja'an in paal, ts'o'ok u beeta'al k'aas ti', tu ya'alaj Cuchumaquic ka'aj t'aanaj tu táan le Yuumtsilo'obo'.

—Ma'alob —tu ya'alaj le Yuumtsilo'obo'— beet u ya'alik u jaajil, wáa ma' u k'áat u ya'al u jaajile' topej, náachkunse'ex utia'al a kiimsike'ex.

—Jach ma'alob túun in wéet Yuumtsile'ex— tu núukaj. Bey túuno' tu k'áatchi'itaj u yaal:

—Máax u yuum a waalo'— k'áata'ab ti' le ch'úupalo', leti'e' tu núukaj:

—Mina'an in waal, in yuum, ma' in k'ajóolt xiibi'.

—Ma'alob— tu ya'alaj— u jaajile' xkakbachech. Bise'ex a kíimse'ex, Yuumtsile'ex Ahpop Achih; taase'ex ten u puksi'ik'al ichil junp'eel luuch yéetel ka'aj suutnake'ex bejla'e' aktáan ti' le Yuumtsilo'obo'— tu ya'alaj ti' le tuunkuluchuujo'obo'.

Le kantúul Ajbisajt'aano' tu machajo'ob le luucho' yéetele' tu méek'ajo'ob le sujuy ch'úupalo' ka'aj bino'ob, tu bisajo'ob xan xotobtook' utia'al u kíimsiko'ob.

Leti'e' tu ya'alaj ti'ob beya':

—Ma' unaj a kíimsikene'exi', Ajbisajt'aane'ex, tumeen ma' k'aas le ba'ax kin bisik ichil in nak'a'a', yo'omchajen úuchik in bin in cha'ant u pool Hun-Hunahpú yaan ka'ach Pucbal-Chah. Tu yo'olal túune' ma' unaj a kíimsikene'exi', Ajbisajt'aane'ex— tu ya'alaj le sujuy ch'úupalo'.

—Ba'ax túun ken k-ts'áaj utia'al u jeelintik a puksi'ik'al. Tu ya'alaj to'on a yuume':

—Taase'ex ten u puksi'ik'al, suutnake'ex tu táan le Yuumtsilo'obo', beete'ex le ba'ax kin wa'alikte'exa' yéetel kanáante'ex le ba'alo'obo', taase'ex tu séeba'anil le puksi'ik'al ichil le luucho'— Ma' wáa bey a'ala'abik to'ono'. Ba'ax túun ken k-ts'áa ichil le luucho'. To'one' ma' k-k'áat ka'aj kíimikechi'— tu ya'alaj le Ajbisajt'aano'obo'.

—Jach ma'alob, chéen ba'ale' le puksi'ik'ala' ma' utia'alo'obi'. Mix xan wey unaj a p'áatale'ex kajtale', mix xan unaj a cha'aike'ex u beeta'al a kíimsike'ex máako'obi'. Ku tso'okole' te'ex kan k'ajóoltbile'ex bey Ajkiimsaj wíinike'exe' yéetele' yaan u yojéelta'al máaxo'ob kíimsen Hun-Camé yéetel Vucub-Camé.

Bey túuno' le k'i'ik'o', jach chéen le k'i'ik'o' utia'al leti'ob yéetel yaan u yantal tu táano'ob. Mix xan táan u béeytal u tóoka'al le puksi'ik'al tu táano'obo'. K'ame'ex u yiits le che'a'—tu ya'alaj le sujuy ch'úupalo'.

Le chak iitso' jook' ti' le che'o' ka'aj choojnaj ichil le luucho' tu séeba'anile' suutnaj junp'éel sáastun bey junp'éel puksi'ik'al beetpajan yéetel u chak k'aab le che'o'. Bey je'el bix le k'i'ik'o' bey le iits ku chooj ti' le che'o', jach chika'an ti' k'i'ik'. Ku ts'o'okole' ka'aj píix yéetel junp'éel chak saayil bey k'i'ik'e', bey p'áatik le ka'aj tatchaj ichil le luucho', Ka'alikil túune' le che'o' táan u léets'bal tu yo'olal le sujuy ch'úupalo'. U k'aaba'e' Arbol rojo de grana, chéen ba'ale' ti' le k'iino'obo' ts'a'ab u k'aaba'te' k'i'ik' che' tumeen u yiitse' bey k'i'ik'e'.

—Lu'umkabile' yaan a yaabilta'ale'ex bey túuno' yaan u yantalte'ex le ba'ax unaj a tia'alintike'exo'—tu ya'alaj le suyuj ch'úupal ti' le tuunkuluchuujo'obo'.

—Ma'alob túun chan ch'úupal. To'one' yaan k-bin te'elo', yaan k-jóok'ol áantech; teche' xeen tu'ux unaj a bin, ka'alikile', to'one' yaan k-bin k'ub u yiits che' tu yo'olal u jeel a puksi'ik'al tu táan le Yuumtsilo'obo'—tu ya'alajo'ob le Ajbisajt'aano'obo'.

Le ka'aj k'ucho'ob tu táan le Yuumtsilo'obo', táan u páak'tiko'ob.

—Ts'o'ok wáa le ba'ax tin wa'alajte'exo'—tu k'áataj Hun-Camé.

—Tuláakal ts'oka'an Yuumtsile'ex, te'el yaan le puksi'ik'al ichil le luucha'.

—Ma'alob túun. Ko'one'ex ilik— tu ya'alaj Hun-Camé. Le ka'aj tu t'úuyaje' jáat u saayil, ka'aj jo'op' túun u wéekel le chak k'i'ik'o'.

—Nuche'ex ma'alob le k'áak'o' ka'aj a ts'áaex tu yóok'ol le chúuko'— tu ya'alaj Hun-Camé.

Tu jáan ts'áajo'ob tu yóok'ol le k'áak'o', ka'aj jo'op' u yu'ubiko'ob u book le Xibalbáilo'obo', ka'aj láaj líik'o'obe', tu nats'ajubáaob tu yiknal tumeen tu yu'ubajo'ob jach ki'ibok le k'i'ik'o'.

Ka'alikil táan u tuukul le Yuumtsilo'obo', ka'aj jóok' u bin le tuunkuluchuujo'obo', u Aj-áantajo'ob le sujuy ch'úupalo', múuch' líik'ik u xik'nalo'ob tu taamil lu'um tak tu yóok'ol lu'umkabil, bey túuno' tu kantúulal suutnaj Ajk'oosilo'ob ti' le sujuy ch'úupalo'.

Bey úuchik u lo'otsol le u Yuumtsililo'ob Xibalbáo'. Tusa'abo'ob tumeen le sujuy ch'úupalo'.

KANJAATS

Walkila', Hunbatz yéetel Hunchouéne' ti' yano'ob tu yiknal u na' ka'aj k'uch le sujuy ch'úupal ku k'aaba'tik Ixquico'.

Le ka'aj k'uch túun le ch'úupal ku k'aaba'tik Ixquic tu táan u na' Hunbatz yéetel Hunchouéno', leti'e' yo'omchaja'an, ma' ya'ab u bin u síijilo'ob Hunahpú yéetel Ixbalanquéi' tumeen bey ts'a'abik u k'aaba'obo'.

Le ka'aj k'uch le ko'olel tu táan le xnuuko', tu ya'alaj ti' le chiicho':

—Ts'o'ok in k'uchul xunáan; a wiliben yéetel a waalen xunáan— bey tu ya'alajil le ka'aj ook tu yotoch le chiicho'.

—Tu'ux a taal beya'. Tu'ux yaan in waalo'ob. Ma' wáa túun kíimo'ob tu lu'umil Xibalbái'. Ma' wáa ta wilike', ti' le je'elo'oba', Hunbatz yéetel Hunchouén, p'aatal u ch'i'ibal. Jóok'en te'ela'. Xeen— Tu yawattaj le xnuuk ti' le ch'úupalo'.

—Chéen ba'ale', u jach jaajile' teen a wiliben; úuch a wilibten. U tia'alen Hun-Hunahpú. Leti'obe' kuxa'ano'ob ti' le ba'al kin bisika', ma' kíimiko'ob Hun-Hunahpú mix Vucub-Hunahpúi': Yaan u ka'aj chíikbesikubáaob, in xunáan na'. Bey túuno', ma'atáan u xáantal kéen a wil u paatal ich ti' le kin taasika'— bey a'alabik ti' le xnuuko'.

Ts'íikilnajo'ob túun Hunbatz yéetel Hunchouén. Leti'obe' chéen ku náaysik u yóolo'ob yéetel u paxiko'ob chul yéetel k'aay, boon yéetel pat ba'alo'ob tuláakal k'iin, bey u ki'imakkuunsiko'ob u yóol le xnuuko'.

Ku ts'o'okole' le xnuuko' t'aanajij, ka'aj tu ya'alaj beya':

—Ma' in k'áat in wilibtechi', tumeen le ba'al yaan ichil a nak'o' úuchtech ikil a máan chéen beyo'. Ku ts'o'okole', chéen tuus ka beetik; in waalo'ob ka wa'aliko' ts'o'ok u kíimilo'ob.

Ku ts'o'okole' ka'aj tu ya'alaj le chiicho':

—Le ba'ax kin wa'alik techa' leti' u jach jaajil; ba'ale' ma'alob, teech in wilibech, bey in wu'uymilo'. Xeen túun a ch'a'a u yo'och le máaxo'ob kun tséentbilo'.

Xeen a joch junp'éel nojoch xuuxak nal yéetel ka'aj séeb súunakech, tumeen in wilibech bey in na'atiko'—Tu ya'alaj ti' le ch'úupalo'.

—Ma'alob— tu ya'alaj le ch'úupalo', ka'aj túun jáan bin tu kool Hunbatz yéetel Hunchouén.

Leti'ob beetmil le bejo'; leti' tu bisaj xan le ch'úupal utia'al u k'uchul ti' le koolo', mina'an ka'akúul mix óoxkúuli', chéen junkúul nal yéetel u yi'ij tu kaxtaji', ka'aj péeknaj u yóol u puksi'ik'al.

—Míi jach yaan in si'ipil, míi jach ixpatk'ebanen. Tu'ux je'el in bin in kaxant junxúuxak nal je'el bix a'alabik teno'— tu ya'alaj.

Tu séeba'anile' tu jáan payalchi'taj Chahalil janal utia'al ka'aj k'uchuk u taas ti' yéetel ka'aj u bisej.

—Ixtoh, Ixcanil, Ixcacau, te'ex ka k'u'umtike'ex le ixi'imo'; yéetel teech Chahal, u Ajkananilech u yo'och Hunbatz yéetel Hunchouén— tu ya'alaj le ch'úupalo'.

Ka'aj tu jáan ch'a'a u chak tsuuk le nalo' ka'aj tu kóotspaytaj ba'ale' ma' tu jek'aj le nalo'o'.

Ku ts'o'okole' ka'aj tu tsolaj bey alnal ichil le xúuxako' ka'aj chu'upij.

Jáan suutnaj le ch'úupalo'; le k'áaxil ba'alche'obo' leti'ob kuchmil le xúuxako', le ka'aj k'ucho'obe', tu p'atajo'ob ti' junp'éel u tu'uk'il le najo', bey leti' bise'.

Le ka'aj k'uch túun le chiicho' tu yilaj le ixi'im yaan ti' le xúuxako', ka'aj tu ya'alaj:

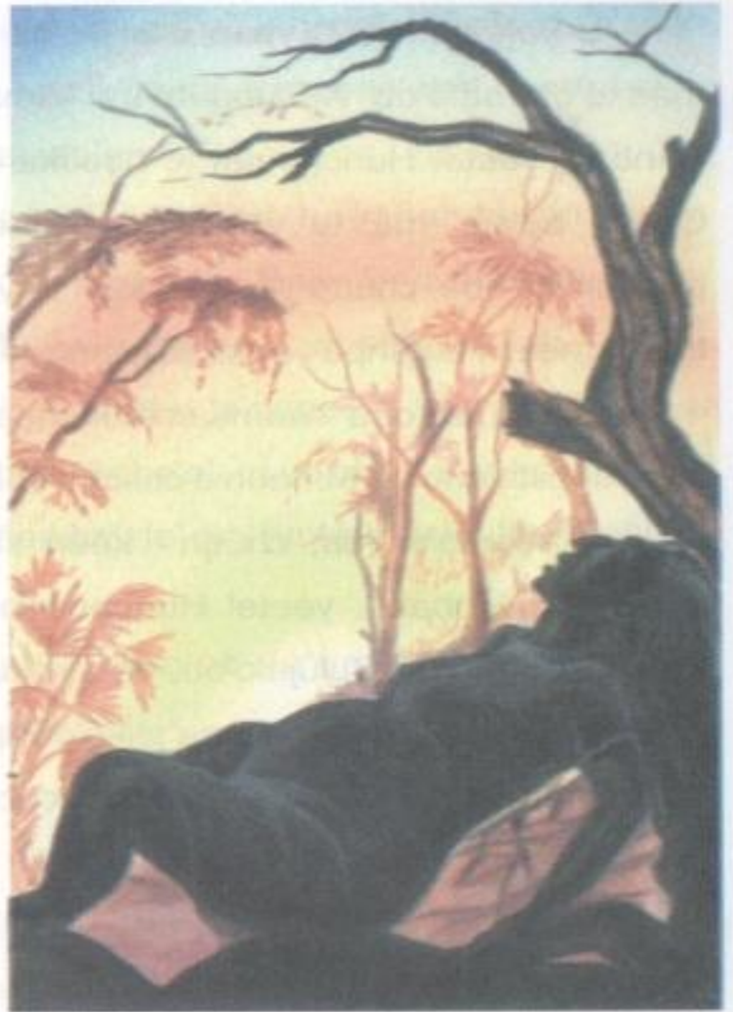
—Tu'ux ta ch'a'aj tuláakal le ixi'ima'. Míi ta láaj jochaj le k-koolo', ku ts'o'okole' ta taasaj tuláakal u yixi'imil weye'. Yaan in jáan bin in wilej— tu ya'alaj le chiicho', ka'aj bin u yil le koolo'.

Chéen ba'ale' láayli' ti' yaan le junkúul nale', beeyxane' chika'an tu'ux ets'kúunsa'ab le xúuxak tu chuun le nalo'. Ka'aj túun jáan suutnaj le chiich tu yotocho' ka'aj tu ya'alaj ti' le ch'úupalo':

—Lela' leti' jach e'esik ten jaaj in wilibech. Bin in ka'aj in wil le ba'ax a beetmajo', le paalal ka bisik ichil a nak'o' letio'ob xane' Ajna'ato'ob— tu ya'alaj ti' le ch'úupalo'.

JO'OJAATS

Ti' le súutuka' yaan k-tsikbaltik bix úuchik u síijilo'ob Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

Le ka'aj k'uch u k'iinil u síijilo'obe', anchaj u paalal le ch'úupal ku k'aaba'tik Ixquico'; chéen ba'ale', le chiicho', ma' tu yilaj u síijilo'obi'.

Chéen jun chan súutuk ka'aj síij le ka'atúul paalal ku k'aaba'tiko'ob Hunahpú yéetel Ixbalanquéo'. Te'el ich k'áax síijo'obo'.

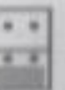
Ku ts'o'okole' ka'aj bisa'abo'ob tu yotoch le chiicho', chéen ba'ale' ma' páajchaj u wenelo'obi'.

—Xeen a pulo'ob táankab— tu ya'alaj le chiicho', tumeen u jaajile' jach táaj ya'ab u yok'olo'ob. Ka'aj tu jáan bisajo'ob tu muul síinik. Te'elo' ti' wéeno'ob tu beeli'. Ku ts'o'okole' ka'aj tse'elo'ob tu muul le síiniko'obo' ka'aj ts'a'abo'ob tu yóok'ol k'i'ix.

Le ba'ax u k'áat ka'ach Hunbatz yéetel Hunchouéne' ka'aj kiimiko'ob tu yóok'ol u muul le síiniko'obo', wáa ka'aj kiimiko'ob tu yóok'ol le k'i'ixo'obo'. Bey u k'áato'ob ka'ach Hunbatz yéetel Hunchouén ikil u p'ekmajilo'obo'.

Le ka'aj káaje' ma' u k'áat u k'amo'ob tu yotocho'ob u yiits'ino'obo', ma' u k'ajóolmajo'obi' yéetel bey nuukchajiko'ob te'el k'áaxo'.

Hunbatz yéetel Hunchouéne' ma'alob Ajpaaxo'ob yéetel Ajk'aayo'ob ka'achil; nuukchajo'ob ichil ya'ab óotsilil, chéen ba'ale' leti'obe' Ajna'ato'ob, Ajchulo'ob, Ajk'aayo'ob, Ajboono'ob yéetel Ajpat ba'alo'ob; tuláakal ba'al u yojel u beeto'ob.

U yojéelmajo'ob yaan u siijilo'ob yéetel yaan u jeelintiko'ob u yuumo'ob, máaxo'ob bino'ob Xibalbá tu'ux kiimsa'abo'obi. Ma'alob Ajna'ato'ob ka'ach Hunbatz yéetel Hunchouén le beetike' u yojelo'ob yaan u siijil u yiits'ino'obo'. Chéen ba'ale' ma' tu ye'esik u na'ato'obo' tumeen u p'ekmajo'ob, ba'ale' u puksi'ik'alo'obe' chuup yéetel káasil tu yo'olalo'ob, kex tumeen mixba'al beeta'an ti'ob tumeen Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

Le ka'atúulo'oba' sáamsamal ku náaysik u yóolo'ob yéetel u yusbilts'oono'ob; ma' yaabilta'ano'ob tumeen u chiicho'obi' mix tumeen Hunbatz yéetel Hunchouén. Ma' tu tséenta'alo'ob; chéen kéen xu'upuk le janal yéetel kéen ts'o'okok u janalo'ob Hunbatz yéetel Hunchouéne' ku k'uchulo'ob. Chéen ba'ale' ma' tu k'uuxilo'ob mix tu p'u'ujulo'ob, chéen ku muk'yajtiko'ob, tumeen u yojelo'ob ma' yaabilta'ano'obi' yéetele' ku na'atiko'ob tuláakal ba'ax ku yúuchul.

Sáamsamal ku taasiko'ob ch'iicho'ob u ts'onmajo'ob chéen ba'ale' ku láaj jaanta'al ti'ob tumeen Hunbatz yéetel Hunchouén, mix junp'iit ku ts'a'abal ti' Hunahpú yéetel Ixbalanquéi'.

U meyajo'ob Hunbatz yéetel Hunchouéne' chéen pax chul yéetel k'aay.

Junp'éel k'iin ka'aj k'ucho'ob Hunahpú yéetel Ixbalanquée', ma' tu taasajo'ob mix juntúul ch'iich'i', le ka'aj ooko'ob ichnaje' ook kisin ti' u chiicho'obo'.

—Ba'axten ma' ta taasaje'ex mix juntúul ch'iich'i', tu ya'alaj ti' Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

Leti'obe' tu núukajo'ob:

—Ba'ax ku yúuchule' k-chiich, le k-ch'iich'o'obo' t'i'ilo'ob tu k'ab le che'o', to'one' ma' tu páajtal k-na'akal ch'a'ob chiich. Wáa k-suku'uno'ob u k'áato'obe' taalako'ob t-éetel u yéemso'ob le ch'iich'o'obo', tu ya'alajo'ob.

—Ma'alob túun, tu ya'alaj le suku'untsilo'obo', ku ts'o'okole' ka'aj tu núukajo'ob, yaan k-bin ta wéetele'ex kéen sáaschajak.

Tu ch'a'ajo'ob u t'aanil bix ken u topilo'ob Hunbatz yéetel Hunchouén.

—Chéen yaan k-k'exik bix u kuxtalo'ob, bix u yila'alo'ob; úuchak le ba'ax ts'o'ok k-a'alika', tu yo'olal tuláakal le ba'alo'ob t-muk'yajtaj tumeeno'obo'. Leti'obe' u k'áato'ob ka'aj kiimiko'on ka'achil, ka'aj sa'atako'on, to'on iits'intsilo'on. Ku tukultiko'obe' to'one' chéen paalalo'on. Tu yo'olal tuláakal túune' yaan k-topiko'ob yéetel yaan ts'áaik ti'ob junp'éel e'esajil— Bey u ya'aliko'ob ichil u baatsilo'ob le táan u bin u náats'alo'ob tu chuun le che' ku k'aaba'tik sakyab.

Táan u bino'ob yéetel u suku'uno'obe', táan u ts'oono'ob. Ma' tu béeytal u xo'okol le buka'aj ch'iich'o'ob ku k'aayo'ob te'el che'o', tu yo'olale' u suku'uno'obe' jak'a'an u yóolo'ob. Yaan ch'iich'o'obi', chéen ba'ale' mix juntúul ku lúubul tu chuun le che'o'.

—Le ch'iich'o'ob k-ts'oniko' ma' tu lúubulo'ob lu'um. Na'akene'ex a weense'exo'ob—tu ya'alajo'ob ti' u suku'uno'obo'.

—Ma'alob túun— tu núukajo'ob.

Ka'aj jáan na'ako'ob tu k'ab le che'o', chéen ba'ale' le che'o' ka'anchajij yéetel polokchaj u chuun. Hunbatz yéetel Hunchouéne' tu yóotajo'ob éemel, chéen ba'ale' ma' páajchaji'.

Ti' le je'elo' ka'aj t'aanajo'ob tu ka'analil u k'ab le che'o':

—Ba'ax ts'o'ok u yúuchul to'on k-iits'ine'ex. Jach táan k-mak'ik toop. Chéen k-ilik le che'a' ku ts'áaikto'on sajakil. Aay, k-iits'ine'ex— tu ya'alajo'ob tu k'ab le che'o'.

Hunahpú yéetel Ixbalanquée' tu núukajo'ob:

—Wach' a weexe'ex, k'axe'ex tu chuun a nak'e'ex, p'ate'ex chojtal u xuul a k'axnak'e'ex ta paache'ex, chéen bey je'el u béeytal a máane'ex tu beelo'— Bey a'ala'abik ti'ob tumeen u yiits'ino'obo'.

—Ma'alo'ob túun, tu núukajo'ob, ku ts'o'okole' ka'aj tu t'úuyo'ob u suumil u k'axnak'o'obo', ti' le je'elo' ka'aj suutnaj ti'ob nejil, ka'aj suutnajo'ob bey ba'ats'o'obe'.

Ka'aj tu jáan pulajubáaob tu k'ab le che'obo', ichil le nukuch yéetel le mejen k'áaxo'obo' tak ka'aj ooko'ob tu ts'u' le noj k'áaxo', tu méemekchi'ob yéetel tu bin u ch'uyk'alaankilo'ob tu k'ab le che'obo'. Beey úuchik u to'opol Hunbatz yéetel Hunchouén tumeen Hunahpú yéetel Ixbalanquéo'; chéen yéetel maktsil béeychaj u beetiko'ob.

Le ka'aj suutnajo'ob tu yotocho'obe' t'aanajo'ob yéetel u chiicho'ob beeyxan yéetel u na'ob, ka'aj tu ya'alajo'ob:

—K-chiich, ba'ax úuch ti' k-suku'uno'obo', chéen ka'aj k'expaj u yicho'ob, bey u yich ba'alche' yaan ti'obe'—bey tu ya'alajilo'ob.

—Wáa te'ex beet k'aas ti' a suku'une'exo'obe', ts'o'ok a woksike'ex ten yaj-óolal yéetel ts'o'ok a t'o'ona'akuunsikene'ex. Ma' a beetike'ex ba'al bey ti' a suku'une'exo'obo'. Aay, in waale'ex— tu ya'alaj le chiich ti' Hunahpú yéetel Ixbalanquéo'.

Leti'obe' tu núukajo'ob ti' u chiicho'ob:

—Ma' a t'o'onantal k-chiich. Yaan a ka'a ilik k-suku'uno'ob; yaan u suuto'ob, chéen ba'ale' chiich, talam ken a na'atej. Bik táabakech a che'ejto'ob. Welkil túuna' ko'one'ex ilik ba'ax kun úuchul tu yéetelo'ob—tu ya'alajo'ob.

Ka'aj tu jáan ts'áajubáaob u paxo'ob chul, jo'op' túun u paxiko'ob u k'aayil Hunahpú-Qoy. Ku ts'o'oko'ole' k'aaynajo'ob, tu paxo'ob chul yéetel tunk'ul. Ka'aj tu taasajo'ob kutal u chiicho'ob tu tséelo'ob ka'alikil táan u páayt'antiko'ob u suku'uno'ob, yéetel u paaxil bey u k'aayil Hunahpú-Qoy.

Ti' le je'elo' ka'aj k'ucho'ob Hunbatz yéetel Hunchouén, ka'aj júupo'ob óok'ot; ba'ale' le ka'aj ila'ab tumeen le xnuuk bix u méemekchi'obe' ka'aj wáak' u che'ej, leti'obe' tu séeba'anil bino'ob ich k'áax yéetel ma' ka'aj suutnaj ilbil u yicho'obi'.

—Táan wáa a wiliko' chiich. Ts'o'ok u bino'ob te'el ich k'áaxo'. Ba'ax ta beetaj beyo' k-chiich. Chéen kantéen je'el u béeytal k-beetik le e'esajila', ti' le súutuka' chéen óoxtéen p'aatali'.

Ka'ajo'on t'ano'ob yéetel le chulo' beeyxan yéetel le k'aayo', chéen ba'ale' ma' a che'ejtiko'ob. Káajak túun le e'esajilo' —tu ya'alaj Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

Tu séeba'anile' káaj u ka'a paaxo'ob. Hunbatz yéetel Hunchouéne' táan u yóok'oto'ob ka'aj suutnajo'ob, k'ucho'ob tu chúumukil u táankabil le najo', táan u siit'o'ob yéetel u ba'abalk'estikubáaob ka'aj tu beetajo'ob u ka'aj wáak'al u che'ej le chiicho'. U jaajile' jach jas'uts u yila'alo'ob bey yéetel u yich ba'ats yaan ti'obo', u nukuch p'u'uk iito'ob, u bek'ech nejo'ob yéetel u joolil u tuucho'ob; tuláakal le ba'alo'oba' leti' beetik u che'ej le xnuuko'. Ku ts'o'okole' bino'ob tu ka'atéen te'el k'áaxo'. Hunahpú yéetel Ixbalanquée' tu ya'alajo'ob:

—Ba'ax túun ken k-beet welkila', chiich. Chéen le u yóoxtéen ken k-beet le e'esajila'.

Tu paxo'ob tu ka'atéen le chulo', le ba'ats'o'obe' táan u yóok'oto'ob ka'aj suutnajo'obi. Le chiicho' ma' che'ejnaji'. Ku ts'o'okole' ka'aj na'ako'ob tu yóok'ol le k'óobeno'; chakk'ale'en u yicho'ob, ku sats'ik yéetel ku tak'ik u ni'ob yéetel ku ts'áaiko'ob sajakil ikil u yéets'tikubáaob.

Le chiicho', le ka'aj tu yilaj tuláakal le ba'alo'obo' wáak' u che'ej; chéen ba'ale' ma' ka'a suutnaj ilbilo'obi' tu yo'olal che'enajik le chiicho'.

—Chéen u ts'ook juntéen ken k-t'anilo'ob, chiich, utia'al ka'aj jóok'oko'ob wey ti' u kantéenilo'— tu ya'alaj le xi'ipalalo'obo'.

Ka'aj tu ka'aj ustajo'ob le chulo', chéen ba'ale' ma' ka'a suutnajo'ob ti' u kantéenilo', áalkabil biniko'ob tu ts'u' k'áax.

Le xi'ipalalo'obo' tu ya'alajo'ob ti' le chiicho':

—Ts'o'ok k-beetik tuláakal le ba'ax ku páajtale', chiich; yáax táanile' taalo'ob, ku ts'o'okole' t-ka'a t'ano'ob. Chéen ba'ale' ma' a t'o'ona'antal; weyano'one', a wáabilo'on; to'one' unaj a wiliko'on, k-ki'ichpan na', ki'ichpan chiich. Bey u k'a'ajsajilo'on k-suku'uno'obe', le máaxo'ob ku k'aaba'tiko'ob Hunbatz yéetel Hunchouéno', tu ya'alajo'ob Hunajpú yéetel Ixbalanqué.

Leti'ob ka'ache' ku payalchi'ita'alo'ob tumeen le Ajpaaxo'obo' yéetel le Ajk'aayo'obo', beeyxan tumeen úuchben máako'ob. Ku payalchi'italo'ob xan ka'ach úuch tumeen Ajboono'ob yéetel Ajpato'ob.

Chéen ba'ale' ba'alche'kuunsa'abo'ob yéetel suutnajo'ob ba'ats'il tumeen tu nojba'alkuunsajubáaob yéetel tu to'otopajo'ob u yiits'ino'obo'.

Beey úuchak u muk'yaj u puksi'ik'alo'obo'; Beey to'opiko'ob Hunbatz yéetel Hunchouéno', suutnajo'ob ba'alche'il. Suuka'an ka'ach u kuxtalo'ob tu yotocho'ob; Ajpaaxo'ob yéetel Ajk'aayo'ob ka'achil. Tu beetajo'ob xan ya'ab nojba'alo'ob le ka'ach kuxa'ano'ob tu yiknal u chiich yéetel na'obo'.

WAKJAATS

Ka'aj tu káajsaj túun u meyajo'ob utia'al u ts'áaikubáaob k'ajóoltbil tumeen u chiicho'ob yéetel u na'ob. Yáax ba'ax ken u beeto'obe' u kolo'ob.

—Ka'ajo'on k-pak' le koolo' chiich, k-na', tu ya'alajo'ob. Ma' a t'o'ona'antale'ex weyano'one', a wáabilo'ob, to'on jeelintik k-suku'uno'ob, tu ya'alajo'ob Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

Ka'aj tu jáan ch'a'ajo'ob u báato'ob yéetel uláak' u nu'ukulil u meyajo'obe' ka'aj bino'obij, jujuntúulil u kuchmaj u yusbilts'oon tu keléenbal. Le ka'aj jóok'o'ob tu yotocho'obe' tu k'ubentajo'ob ti' u chiicho'ob ka'aj bisa'ak u yo'ocho'ob.

—Chúumuk k'iine' ka taasik to'on le k-janalo' chiich, tu ya'alajo'ob.

—Ma'alob túun, in wáabile'ex, tu núukaj le chiicho'.

Ma' xáanchaj ka'aj k'ucho'ob le tu'ux kun paak'áalo'obo'. Le ka'aj tu ch'ikajo'ob le panabo' ka'aj jo'op' u meyajtiko'ob le lu'umo', le panabo' chéen tu juunal ku meyaj.

Beeyxan le kéen ch'aaknako'ob yéetel le báato' u chuun yéetel u k'ab le che'obo' tu séeba'anil ku xóot'ol, bey u jáayal tuláakal le che'ob yéetel aak'o'ob te'el lu'umo'. Tu séeba'anil ku lúubul che'ob chéen yéetel junpúul ch'aak.

Ya'ab xan joka'ab yéetel le panabo'. Ma' tu páajtal u xo'okol buka'aj k'i'ixil che' lúub chéen yéetel junpúul u ch'aakil panab.

Beeyxane' ma' béeychaj u yojéelta'al buka'aj jo'ok yéetel lúubsa'ab ti' tuláakal le ka'anal yéetel kabal k'áaxo'.

Le ka'aj ts'o'ok u suukbesiko'ob juntúul mukuye', tu ya'alajo'ob ti' ka'aj na'akak t'uchtal tu ka'analil junkúul nuxib chuun che', Hunahpú yéetel Ixbalanquée' tu ya'alajo'ob ti':

—Ch'úukt u taal k-chiich u taas to'on le janalo', le k'éen a wile' tu séeba'anil ka júupul k'aay, to'on túune' k-jáan machik le panab yéetel le báato'.

—Ma'alob túun, tu núukaj le mukuyo'.

Ka'aj tu jáan ts'áajubáaob ts'oon yéetel usbilts'o'on; u jaajile' ma'atáan u beetiko'ob mix junp'éel meyaj ti' kooli'. Ma' jach xáanchajake' ka'aj k'aaynaj le mukuyo' ka'aj túun jáan áalkabnaj juntúul ti'ob u ch'a'a le panabo' yéetel uláak' juntúulo' tu ch'a'a u báat. Juntúule' tu ku'ultaj lu'um tu k'ab yéetel tu táan u yich utia'al ka'aj ila'ak bey jach juntúul kolnáale', le uláak'o' tu tosaj u p'úup'uyal che' tu pool utia'al ka'aj ila'ak xan táan u ch'akik le che'obo'.

Beey ila'abiko'ob tumeen u chiicho'obo'. Tu séeba'anile' ts'a'ab u yo'ocho'ob, kex mixba'al u beeto'ob ti' u meyajo'obo', kex ma' u náajalto'obe' ts'a'ab u yo'ocho'ob. Ku ts'o'okole' ka'aj bino'ob tu yotocho'ob.

—Jach táaj ka'ana'ano'on chiich— tu ya'alajo'ob ka'aj k'ucho'obij, ka'aj tu chéen sats'aj u yooko'ob yéetel u k'abo'ob tu táan u chiicho'ob.

Le ka'aj suutnajo'ob tu láak' k'iin ti' le k'áaxo' tu yilajo'obe' láaj wa'alakbal tu ka'atéen le che'obo' yéetel le áak'o'obo', beeyxan tuláakal le xiiwo'ob yéetel le k'i'ixo'obo' ts'o'ok u ka'a nupikubáaob yéetel u k'a'ak'axikubáaob.

—Máax beet to'on le tuusila —tu ya'alajo'ob— beeta'ab tumeen le ba'alche'obo': k'ankoj, chakbolay, kéej, t'u'ul, k'áaxil peek', kitam, chi'ik, mejen ch'iich'o'ob yéetel nukuch ch'iich'o'ob; leti'ob beetej, chéen ti' junp'éel áak'abil tu beetajo'ob.

Tu séeba'anile' tu ts'áajubáaob u meyajto'ob le k'áaxo' yéetel u ma'alobkuunso'ob le lu'um yéetel le che'ob ch'aka'antako'obo'. Ku ts'o'okole' ka'aj jo'op' u tukultiko'ob ba'ax ken u beeto'ob yéetel le che'ob u ch'akmajo'obo' beeyxan yéetel le xiiwo'ob u jokmajo'obo'.

—Bejla'e' yaan k-kanáantik le k-koola'; ma' xaan ka'aj k-chuk máax ku taal u beet tuláakal le k'askúunsajila'— bey tu múul tukultajilo'obo'. Ku ts'o'okole' ka'aj jáan bino'ob tu yotocho'ob.

—Bix a wilik chiich, ts'o'ok u beeta'al k'aas to'on. Le k-kool ts'o'ok beetik ka'acho' suutnaj chéen sak'ab yéetel júubche'. Bey t-ilajil ka'aj k'ucho'on sáamjeako', tu ya'alajo'ob ti' u chiicho'ob yéetel ti' u na'ob. Chéen ba'ale' yaan k-suuti' utia'al k-kanáantik, tumeen ma' ma'alob ka'aj u beeto'ob to'on le ba'alo'ob beya'a', tu ya'alajo'ob.

Ku ts'o'okole', ka'aj tu jelaj u nook'o'obe' ka'aj bino'ob tu ka'atéen tu'ux tu ch'akajo'ob le che'obe', te'el túuno' tu balajubáaob ichil le éek'joch'e'enilo' utia'al ma' u yila'alo'ob.

Tu much'ajubáaob túun tuláakal le ba'alche'obo', junjuntúul ti' u ch'i'ibalile' tu much'ajubáa yéetel tuláakal le mejen ba'alche'obo' yéetel xan le nukuch ba'alche'obo'. Tu chúumukil áak'ab k'ucho'obi' ka'aj jo'op' u ya'aliko'ob ichil u t'aano'ob:

—Liik'ene'ex che'ex. Liik'ene'ex aak'e'ex.

Leti' le je'el ku ya'aliko'ob le ka'aj k'ucho'obo', ka'aj tu much'ajubáaob tu yáanal le che'ob yéetel tu yáanal le aak'o'obo' ka'aj jo'op' u bin u nats'ikubáaob tak ka'aj k'ucho'ob aktáan ti' Hunahpú yéetel ti' Ixbalanqué.

K'an koj yéetel chakbolay yáax k'ucho'obi', óota'ab chukbilo'ob chéen ba'ale' ma' tu cha'ajubáaobi'. Ku ts'o'okole' tu nats'ajubáaob tu yiknal le kéej yéetel ti' le t'u'ulo', ba'ale' chéen u nej tu machajo'ob ka'aj tu kotsajo'ob. U nej le kéejo' p'áat ichil u k'abo'ob, tu yo'olal le je'ela' le kéej yéetel le t'u'ulo' kóom u nejo'ob.

Le ch'omako', le k'áaxil peek'o', le kitam yéetel le chi'iko' beeyxan ma' tu cha'ajubáaobi'.

Tuláakal le ba'alche'obo' máano'ob aktáan ti' Hunahpú yéetel Ixbalanqué; nich'banaj u puksi'ik'alo'ob tumeen ma' páajchaj u chukiko'obi'.

Ba'ale' tu ts'ooke' k'uch uláak' juntúul sit'lankil, le je'ela' leti' le ch'o'o', ka'aj jáan chu'uka'abij, ka'aj to'ob ti' junp'éel nook'. Ku tso'okole' ka'aj je'ep' u pool, tu yóotajo'ob u kiimso'ob yéetel tu tóokajo'ob u nej, tu yo'olal lelo' le ch'o'o' mina'an u tso'otsel u nej; beeyxane' Hunahpú yéetel Ixbalanquée' tu yóotaj u jats'o'ob u yicho'ob. Ka'aj tu ya'alaj le ch'o'o':

—Tene' ma' unaj in kíimil ta k'abe'exi', yéetele', te'exe' ma' kolnáale'exi'.

—Ba'ax túun je'el a wa'alik to'on ti' le súutuka'; tu ya'alaj le xi'ipalalo'ob ti' le ch'o'o'.

—Ma' jach jéep'machikene'ex, in puksi'ik'ale' yaan ba'al u k'áat u ya'alte'ex yéetel yaan in wa'alik te'ex tu séeba'anil, chéen ba'ale' táanile' taase'ex ba'al in jaantej, tu ya'alaj le ch'o'o'.

—Le kéen ts'o'okoke' k-ts'áaik a wo'och, yáax a'al ba'ax a wojel— ka'aj núuka'ab ti'.

—Ma'alob túun. Unaj a wojéeltike'exe' u nu'ukulo'ob a yuume'ex máaxo'ob ku k'aaba'tiko'ob Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpú, le kiimo'ob Xibalbáe', in k'áat in wa'ale' u nu'ukulil ikil báaxalnajiko'obe', te'el p'aatalo'ob yéetel ch'uyukbalo'ob tu ka'analil le najo' bey u jolobtunil, u jupubk'abilo'ob, yéetel le wóolo'. Chéen ba'ale', a chiiche'exe' ma' u k'áat u ye'es te'exi' tumeen tu yo'olalo'obe' kíim a yuume'ex.

—A wojel wáa tu jaajil— tu ya'alajo'ob le xi'ipalal ti' le ch'o'o'. Jach ki'imakchaj u yóol u puksi'ik'alo'ob ka'aj tu yojéeltajo'ob u tsikbalil le wóolo'. Le ka'aj ts'o'ok u t'aan le ch'o'o' ka'aj e'esa'ab u yo'och.

—Leti' le a janala': Ixi'im, u neek' iik, bu'ul, pataxte yéetel cacao: Tuláakal le je'ela' a tia'al, wáa yaan ba'al ta'aka'an wáa tu'ubsa'ane' yaan a tia'alintik xan, jaante— A'ala'ab ti' ch'o' tumeen Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

—Jach uts, xi'ipalale'ex, tu ya'alaj le ch'o'o'; chéen ba'ale', ba'ax ken in wa'al ti' a chiiche'ex wáa ku yiliken.

—Ma' a ch'a'aik subtal, tumeen to'one' weyano'one' yéetel k-ojel ba'ax ken k-a'al ti' k-chiich. Ko'one'ex, k'uchuko'one'ex tu séebáanil te'el tu ti'its le najo', ka'aj séeb k'uchukech te'el tu'ux ch'uykiinsa'an le ba'alo'obo'; to'one' yaan k-ilik te'el tu ka'analil le najo' yéetel yaan k-kanáantik k-o'och— a'ala'ab ti' le ch'o'o'.

Ku ts'o'okol u tukultiko'ob yéetel u ya'aliko'ob bey ken u beetilo'ob ichil le áak'abo', Hunahpú yéetel Ixbalanquée' chúumuk k'iin ka'aj k'ucho'obi'.

Le ka'aj k'ucho'obe'e' tu bisajo'ob tak le ch'o'o', chéen ba'ale' ma' tu ye'esiko'ob; juntúul ti' leti'obe' júul okol tu beetaj ichil le najo', uláak' juntúulo' tu nats'ajubáa tu ti'its le najo' ka'aj tu beetaj u na'akal le ch'o'o'.

Tu jáan k'áatajo'ob u yo'ocho'ob ti' u chiicho'ob.

—Beet k-o'och, k-k'áat k'utbil iik k-chiich— tu ya'alajo'ob. Ka'aj jáan beeta'ab ti'ob le janalo', ka'aj jáan jáala'ab ti'ob junp'éel laki'.

Ba'ale', le je'ela' chéen utia'al u tusiko'ob u chiicho'ob yéetel u na'ob. Tu beetajo'ob xan u sa'ap'al u ja'il le p'úulo':

—Jach tu jaajile' táaj uk'ajo'on; xeen a táasto'on ba'al utia'al k-uk'ej— tu ya'alajo'ob ti' u chiicho'ob.

—Ma'alob túun— tu núukaj, ka'aj binij.

Ka'aj kulajo'ob túun janal, chéen ba'ale' u jaajile' ma' wi'ijo'obi'; chéen táan u tuuso'ob. Tu yilajo'ob túun tu lakil le iiko' bix u bin u yáalkab le ch'o' tu yiknal le wóol ch'uykiimsa'an te'el ich najo'. Le ka'aj tu yilajo'ob ichil le k'utbil iiko', ka'aj tu túuxtajo'ob juntúul Xan, le ba'alche' ku k'aaba'tik Xano' beey juntúul chan k'oxole', leti' túune' bin te'el beekanja'o' ka'aj tu jolaj u p'úul le chiicho', kex tumeen leti' tu p'isbaltaj ma' u chooj le ja'o', ma' béeychaj u tsutsik tu'ux jola'ab le p'úulo'o'.

—Ba'ax ku yúuchul ti' k-chiich. Tikin k-chi' tumeen mina'an to'on ja', táan k-kíimil yéetel uk'ajil— tu ya'alajo'ob ti' u na'ob, ka'aj tu túuxtajo'ob táankab.

Le ch'o'o' ka'aj jáan bin u yáalkab u k'ux u suumil tu'ux ch'uykiinsa'an le báaxal wóolo', ka'aj lúub tu yiknalo'ob le wóolo', le jupubk'abilo'obo', le jolobtuno' yéetel le k'éewelo'obo'. Ka'aj jáan ch'a'ab tumeen le xi'ipalalo'obo' yéetel ka'aj jáan áalkabnajo'ob utia'al u ta'akiko'ob te'el bej ku bin tak tu'ux ku báaxta'al le pok'tapok'o'.

Ku ts'o'okol le je'ela' ka'aj bino'ob tu jáal bekanja', u tia'al u much'ikubáaob yéetel u chiicho'ob beeyxan yéetel u na'ob, máaxo'ob táan u yiliko'ob bix u tsutsiko'ob tu'ux jola'an le p'úulo'. Jujuntúulil k'uchiko'ob yéetel u ustajts'oono'ob, le ka'aj k'ucho'ob te'el bekanja'o' tu ya'alajo'ob:

—Ba'ax táan a beetike'ex. Ts'o'ok u xáantal jo'op'ok páak'tike'ex le beetik taalo'on— tu ya'alajo'ob ti'ob.

—Ile'ex tu'ux jola'an le p'úula', ma' tu béeytal u tsúutsul— tu ya'alaj le chiicho'.

Tu séeba'anile' tu jáan tsutsajo'ob, ka'aj múuch' suutnajo'ob, táanil ku bino'ob ti' u chiicho'ob.

Beey túun kaxta'abik le wóolo'.

U'UKJAATS

Jach ki'imak u yóolo'ob ka'aj bino'ob báaxal tu kúuchil tu'ux ku báaxta'al pok'tapok'; xáanchaj táan u báaxalo'ob tu juunalo'ob, tu miistajo'ob xan le tu'ux ku báaxal ka'ach u yuumo'obo'.

Le ka'aj u'uya'abo'ob tumeen u Yuumtsililo'ob Xibalbáe' tu ya'alajo'ob:

—Máaxo'ob le ku ka'a báaxalo'ob tu yóok'ol k-poola' yéetele' ku beetiko'ob k-ts'íikil tu yo'olal le ba'ax ku beetiko'obo'. Ma' wáa kíimo'ob Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpúi', leti' le máaxo'ob tu yóotajo'ob u nojba'alkuunsubáaob to'one'. Xeene'ex a t'ane'ex tu ka'atúulal ti' le súutuka'.

Bey tu ya'alajilo'ob Hun-Camé, Vucub-Camé yéetel tuláakal le Yuumtsilo'obo'. Le ka'aj tu túuxtajo'ob t'anbilo'obe' tu ya'alajo'ob ti' u Ajk'ubent'aano'ob:

—Xeene'ex, le kéen k'uchuke'ex te'elo' ka wa'alike'ex ti'ob beya': Ka'aj bin taalake'ex tu ya'alaj le Yuumtsilo'obo'; weye' taak k-báaxtik pok'tapok' tu yéetelo'ob, ichil ukp'éel k'iino'ob taak k-báaxal tu yéetelo'ob —bey tu ya'alajilo'ob le Yumtsilo'obo'— a'ale'ex ti'ob le kéen k'uchuke'exi'— leti' le ba'al a'ala'ab ka'aj beeta'ak tumeen le Ajk'ubent'aano'obo'.

Leti'ob túune' taalo'ob ti' le kóoch bejil beeta'an tumeen le xi'ipalalo'ob ku bin tu tojil u yotocho'obo', tu yo'olal le toj bejo' le Ajk'ubent'aano'obo' taats' k'uchiko'ob tu yiknal u chiich le máako'obo'.

Táan u janal ka'aj k'uch u Ajk'ubent'aanilo'ob Xibalbái'.

—Ka'aj bin taalake'ex yéetel u jaajil a wóole'ex, bey tu ya'alajil le Yuumtsilo'obo'— bey tu ya'alajil le u Ajk'ubent'aanilo'ob Xibalbáo'.

Ka'aj túun tu ya'alajo'ob ba'ax k'iin:

—Ichil ukp'éel k'iin ku páak'ta'alo'ob— bey a'ala'abik ti' Ixmucané.

—Ma'alob Ajk'ubent'aane'ex, leti'obe' yaan u k'uchulo'obi'— bey tu núukajil le xnuuko'.

Le Ajk'ubent'aano'obo' suutnajo'ob túun tu'ux taalo'ob.

Bey túuno' yanchaj yaayaj-óolal tu puksi'ik'al le xnuuko'.

—Máax ken in túuxt u t'an in wáabilo'ob. Ma' wáa bey yáax taaliko'ob u Ajk'ubent'aanilo'ob Xibalbá le ka'aj tu bisajo'ob u yuum le palalo'obo'— bey tu ya'alajil u chiicho'obo', ka'aj ook tu juunal yéetel ok'ol-óolal ichil u yotoch.

Te'el súutuko' lúub juntúul uk' tu yóok'ol u táanil u búuk. Tu machaje' ka'aj tu pekkúunsaj tu táan u k'ab, le uk'o' tu ni'ik'tajubáae' ka'aj jo'op' u xiinbal.

—In waal, je'el wáa a wóotik ka'aj in túuxtech a t'an in wáabilo'ob tak tu'ux ku báaxtiko'ob pok'tapok'o'— tu ya'alaj ti' le uk'o'. Ts'o'ok u k'uchul Ajk'ubent'aano'ob tu yiknal a chiiche'ex, bey ken a wa'alilo':

—Ka'aj taalake'ex ichil ukp'éel k'iino'ob, ka'aj taalake'ex, bey tu ya'alajil le u Ajk'ubent'aanilo'ob Xibalbáo'— bey tu túuxtaj a'albil a chiiche'exo'. Bey tu ya'alajil le chiich ti' le uk'o'.

Tu séeba'anile' le uk'o' jo'op' u bin u ni'ik'tikubáa. Te'el bejo' kulukbal juntúul xi'ipali' u k'aaba'e' Tamazul, k'aaba' u k'áat u ya'ale' muuch.

—Tu'ux ka bin— tu ya'alaj muuch ti' uk'.

—Táan in bisik junp'éel k'ubent'aan ichil in jobnel, táan in bin in ch'a'a le xi'ipalalo'obo'— Tu núukaj uk' ti' Tamazul.

—Ma'alob, ba'ale' táan in wilik jach xaan a bin, tu ya'alaj le muuch ti' le uk'o'. Ma' wáa a k'áat ka'aj in luk'echi'. Yaan a wilik bix chichil kin wáalkab, bey túuno' je'el k-k'uchul tu séeba'anile'.

—Jach ma'alob— tu núukaj uk' ti' muuch.

Tu séeba'anile' ka'aj lu'uk' tumeen le muucho', xáanchaj táan u bin u xiinbal le muucho', chéen ba'ale' ma' séeba'ani'. Ku ts'o'okole' ka'aj tu yilaj juntúul nuxib kaan ku k'aaba'tik Zaquicaz.

—Tu'ux ka bin táankelem Tamazul, tu ya'alaj Zaquicaz ti' le muucho'.

—Táan in bin in beet in Ajk'ubent'aanil, táan in bisik junp'éel k'ubent'aan tin jobnel— tu ya'alaj muuch ti' kaan.

—Táan in wilik bey ma' ta séebkunsike'. Ma' wáa asab séeb je'el in k'uchul tene' —tu ya'alaj kaan ti' muuch— ko'oten weye'— tu núukaj.

Tu séeba'anile' Zaquicaze' tu luk'aj le muucho'. Bey túun káajik u lu'uk'ul muuch tumeen kaano'obo', je'el bix u yúuchul tak ti' le k'iino'oba'.

Tu chichil u bin u jilankil le kaano', ka'aj tu yilajubáa yéetel Vac, juntúul nojoch ch'íich', tu séeba'anile' táats'luk'ta'ab le kaan tumeen le ch'úuyo'. Ma' sáame' ka'aj k'uch tu'ux ku báaxta'al pok'tapok'. Bey túun káajik u lu'uk'ul kaan tumeen chúuy te'el ichil k'áaxo'.

Le ka'aj k'uch le ch'úuyo' t'uchlaj tu jáal u pak'il le tu'ux ku báaxta'al le pok'tapok'o', tu'ux ku ki'imakkúunsik u yóol Hunahpú yéetel Ixbalanqué ikil u báaxtiko'ob pok'tapok'. Le ka'aj k'uch le ch'úuyo' júup awat: Vac-có, Vac-có wey yaan le ch'úuya', bey u ya'alik ichil u ch'ich'iyaankilo'. Wey yaan le ch'úuya'.

—Máax le ku yawat beyo'. Taalak wey k-ustajts'oono'obe— tu jáan ya'alajo'ob.

Tu séeba'anile' tu táaj ts'ontajo'ob le ch'úuyo', tu tojtáanto'ob jach tu neek'il u yich, le ka'aj tsa'ay ti'e' pirinsuutil taalik u lúubul lu'um. Áalkabil biniko'ob u cháacho'ob ka'aj tu k'áatajo'ob ti':

—Ba'ax taalech a beet weye'— tu ya'alajo'ob ti' ch'úuy.

—Tin taasik junp'éel k'ubent'aan ichil in jobnel. Ts'ake'ex táanil in wicha' ku ts'o'okole' kin wa'alikte'ex— tu núukaj le ch'úuyo'.

—Ma'alob túun— ka'aj tu jóok'sajo'ob junp'iit u yiits le wóol ku báaxtiko'obo' ka'aj tu ch'ajo'ob tu yich le ch'úuyo'. Lotzquic tu ya'alajo'ob, tu séeba'anile' tu ts'akajo'ob tu beel u yich le ch'úuyo'.

—T'aanen túun— tu ya'alajo'ob ti' le ch'úuyo'. Tu séeba'anile' tu xéeaj juntúul nuxib kaan.

—T'aanen teech—tu ya'alajo'ob ti' le kaano'.

—Ma'alob—tu ya'alaj le kaano', ka'aj tu xéeaj le muucho'.

—Tu'ux yaan le k'ubent'aan ka wa'aliko'—tu ya'alajo'ob ti' le muucho'.

—Ti' yaan le k'ubent'aan tin jobnela' — tu núukaj le muucho'. Tu séeba'anile' tu ts'áaj u muuk'il utia'al u xej, chéen ba'ale' ma' béeychaji' ; chéen ku chu'upul u chi' yéetel u k'aab u chi' bey u lúule', ma' u xéekubáaj. Le paalalo'obo' taakchaj tak u lamiko'ob jaats' ti'.

—Jach ya'ab a tuus— a'ala'ab ti', ka'aj la'am junpuul kóoch'ak' tu p'u'ukil u yiit, u baakele' éem tak tu muuk' u yook.

Tu ka'aj óotaj xej chéen ba'ale' chéen lúul chupik u chi'. Ka'aj túun je'eb u chi' le muuch tumeen le paalalo'obo', le ka'aj tu je'ek'abtajo'ob u chi'e', tu xak'altajo'ob ichil. Le uk'o' te'el tak'akbal tu káap u koj le muucho' ; te'el tu chi' p'áatalo', ma' u luk'maji', chéen tu beetaj bey tu luk'aje'. Bey beeta'abik u yóol le muucho', ma' ojéela'an ba'ax ku jaantiki', ma' tu béeytal u yáalkab yéetele' suunaj u yo'och kaano'ob.

—T'aanen— a'ala'ab ti' le uk'o', leti'e' tu ya'alaj le k'ubent'aano':

—Bey tu ya'alaj ten a chiiche'exa': Xeen a t'ano'ob tumeen ts'o'ok u taal u Ajk'unbent'aano'ob Hun-Camé yéetel Vucub-Camé tia'al ka'aj xi'ike'ex tak Xibalbá, tu ya'alajo'obe': —Ka'aj taalako'ob weye' ichil u'ukp'éel k'iino'ob tia'al u báaxtiko'ob pok'tapok' t-éetel, ka'aj u taaso'ob xan u nu'ukulil u báaxalo'ob, u wóolil, u jolobtunil yéetel u k'éewelilo'ob, tia'al u ki'imakúunsik u yóolo'ob weye', bey tu ya'alajil le Yuumtsilo'obo'.

Tu jaajil ts'o'ok u taalo'ob, bey tu ya'alajil a chiiche'exo'. Le o'olal taalen. Tumeen jach bey u ya'alik a chiiche'exo', ku yok'ol yéetel ku yaj-óoltik a chiiche'ex, le o'olal taalen.

—Jach wáa tu jaajil— bey máanik tu tuukul le paalalo'ob le ka'aj tu yu'ubajo'ob ba'ax ku ya'ala'alo'. Tu séeba'anile' bino'ob tu yiknal u chiicho'ob; chéen bin u ya'alo'ob táan u bino'ob.

—Táan k-bin chiich, chéen taalo'on k-a'altech táan k-bin. Ba'ale' yaan k-p'atik u chiikulil tu'ux ken a wil bix u bin to'on : Jujuntúul ti' to'one' yaan k-pak'ik junkúul sak'ab; tu chúumukil k-otoch: Wáa ku tijile', u chiikulil k-kiimil. Kiimo'ob, bey ken a wa'alilo', wáa ku tijilo'ob. Ba'ale' wáa k'u'uk'najo'obe': Kuxa'ano'ob, bey ken a wa'alilo'. Aay, k-chiich. Yéetel teche' k-na', ma' a wok'ol, tumeen te'elo' ts'o'ok k-p'atik ti' te'ex u chiikulil ba'ax ku taal u k'iinil ti' to'on— tu ya'alajo'ob.

Le ka'aj k'uch u súutukil u jóok'ol u bino'obe', ka'aj tu pak'aj junkúul sak'ab Hunapú yéetel uláak' junkúul Ixbalanqué; tu pak'ajo'ob ichil naj, ma' ichkooli', mix xan ti' ch'uul lu'umi', ti' tikin lu'um; tu chúumukil u yotocho'ob tu pak'ajo'ob.

WAXAKJAATS

Bey túuno' jóok' u binbalo'ob, tu kuchajo'ob u yustajts'oono'ob ka'aj jo'op' u bin u yéemelo'ob tu toj bejil Xibalbá.

Éemo'ob tu ebil le bejo' máano'ob ichil bekanja'ob yéetel k'ok'lamak taamtam witso'ob. Máano'ob ichil tu'ux sen yaan ch'íich'o'ob ku k'aaba'tik Molay.

Máano'ob xan tu'ux yaan junp'éel bekanja' tu'chaja'an yéetel xan junpéel bekanja' k'i'ik'chaja'an tu'ux unaj ka'ach u kíimilo'ob, bey u tuukul le Xibalbáilo'obo'; Ba'ale' ma' tu t'úubcha'to'obi', tu máansajo'ob tu yóok'ol u yusbilts'oono'ob.

Le ka'aj jóok'o'ob te'elo' k'ucho'ob ti' junp'éel kanxa'ay bej.

Ba'ale' letio'obe' u k'ajóolmajo'ob tu beel máakalmáak u bejilo'ob Xibalbá: Leti' le box bejo', le sak bejo', le chak bejo' yéetel le ya'ax bejo'. Te'el túuno', tu túuxtajo'ob juntúul ba'alche' ku k'aaba'tik xan. Juntúul ba'alche' ku túuxtiko'ob utia'al u yu'ub yéetel u yil tuláakal ba'ax ku yúuchul tia'al ka'aj suunak u ya'alej.

—Chi'ob jujuntúulil— tu ya'alajo'ob ti' le k'oxolo'— káajs ti' le yáax kulukbalo' ma' u tu'ubultech a chi'ik tak le u ts'ooko', lelo' leti' le a meyajo' a chu'uchik u k'i'ik'el le máako'ob ku máano'ob te'el bejo'— tu ya'alajo'ob ti' le k'oxolo'.

—Ma'alob, tu núukaj le chan k'oxolo'.

Tu séeba'anil bin te'el tu yóok'ol le box bejo', taats' tu yiknal le mejen máako'ob póola'an yéetel che' kulkiinsa'ano'ob táanil jats'utskiinsa'ano'obo'. Tu chi'aj le yáax kulukbalo' chéen ba'ale' lela' ma' tu ya'alaj mixba'ali'; ku ts'o'okole' tu chi'aj le uláak' juntúulo', chéen ba'ale' ma' xan tu ya'alaj mixba'ali'.

Tu chi'aj túun le u yóoxtúulo'; ba'ale' le u yóoxtúul kulukbalo' Hun-Camé.

—Wáay— Tu ya'alaj le ka'aj chi'ibi.

—Ba'ax lelo' Hun-Camé. Ba'ax chi'ech. Ma' a wojel wáa ba'ax chi'echi'— tu ya'alaj le u kantúul máak kulukbalo'.

—Ba'ax yaan weye' Vucub-Camé, ba'ax chi'ech—tu ya'alaj xan le u jo'otúul kulukbalo'.

—Wáay, wáay— Tu ya'alaj túun Xiquiripat. Vucub-Camé túune' tu k'áataj ti':

—Ba'ax chi'ech— Le ku yawat xan le u waktúul kulukbalo'.

—Wáay.

—Ba'ax lelo' Cuchumaquik— k'áata'ab ti' tumeen Xiquiripat— ba'ax chi'ech. Le ku ya'alik le u'uktúul kulukbal ka'aj chi'ibo'.

—Wáay.

—Ba'ax yaan, Ahalpuh— a'ala'ab ti' tumeen Cuchumaquic.

—Ba'ax chi'ech— Le ku ya'alik le waxaktúul kulukbal ka'aj chi'ibo'.

—Wáay.

—Ba'ax lelo', Chamiabac— a'ala'ab ti' tumeen Ahalcaná.

—Ba'ax chi'ech— le ku ya'alik le u bolontúul kulukbal ka'aj chi'ibo'.

—Wáay.

—Ba'ax lelo', Chamiabak— a'ala'ab ti' tumeen Ahalcaná— Ba'ax chi'ech.

Le ku ya'alik le u lajuntúul kulukbal ka'aj chi'ib xano'.

—Wáay.

—Ba'ax ku yúuchul— a'ala'ab ti' tumeen Chamiaholom— Ba'ax chi'ech.

Le ku ya'alik xan le u buluktúul ka'aj chi'ibo'.

—Wáay.

—Ba'ax lelo' Patán —a'ala'ab ti'— Ba'ax chi'ech.

Le ku ya'alik le u óoxlajun kulukbal ka'aj chi'ibo';

—Wáay.

—Ba'ax ku yúuchul Quicxic —a'ala'ab ti' tumeen Patán— Ba'ax chi'ech.

Le ku ya'alik le u kanlajuntúul kulukbal ka'aj chi'ibo':

—Wáay.

—Ba'ax chi'ech Quicrixcac—ku ya'alik Quicré.

Bey úuchak u yojéelta'al u k'aaba'obo', bey úuchak u ya'alik u k'aaba' jujuntúulil le jo'olpóopo'obo'. Bey tu ya'alajil u k'aaba' jujuntúulil le máaxo'ob kulukbalo'ob te'el ti'its'o'.

Mix junp'éel k'aaba' p'áat ma' u ya'ala'al. Tuláakalo'ob tu ya'alaj u k'aaba'ob le ka'aj ju'up'o'ob yéetel junp'éel u tso'otsel u muuk' u yook Hunahpú. Tumeen u jaajile' ma' juntúul k'oxol chi'obi', le tso'otso' chéen bin u yu'ub u k'aaba' le máako'obo', bin tu k'aaba' Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

Tu ch'a'ajo'oltaj u bin le paalalo'obo' tak ka'aj k'ucho'ob te'el tu'ux yaan le Xibalbáilo'obo'.

—Tsike'ex le nojoch máako', le kulukbalo'— bey a'alabik ti'ob utia'al u tu'usulo'ob.

—Lelo' ma' máaki' chéen junp'éel póolbil che'— tu núukajo'ob, ka'aj tu ch'a'ajo'oltaj u bino'ob. Tu séeba'anile' káaj u tsiiko'ob:

—Anaktech toj-óolal, Hun-Camé. Anaktech toj-óolal, Vucub-Camé. Anaktech toj-óolal, Xiquiripat. Anaktech toj-óolal, Cuchumaquic. Anaktech toj-óolal, Ajalpuh. Anaktech toj-óolal, Ahalcaná. Anaktech toj-óolal, Chamiabac. Anaktech toj-óolal, Chamiaholom. Anaktech toj-óolal, Quicxic. Anaktech toj-óolal, Patán. Anaktech toj-óolal, Quicré. Anaktech toj-óolal, Quicrixcac— bey tu ya'alajilo'ob le ka'aj k'ucho'ob tu yiknalo'obo'.

Le ku síilik u yicho'obe' le ku jáan ya'ala'al u k'aaba'ob, mix juntúul púuts' ti'obi'. Ba'ale', le ba'ax u k'áato'ob ka'ache' ma' u yojéelta'al u k'aaba'ob.

—Kulene'ex te'ela'— a'ala'ab tio'ob, táan u páak'ta'al u kutalo'ob ka'ach ti' le ts'am a'ala'ab ti'obo'.

—Lela' ma' junp'éel ts'am k-tia'li', chéen junp'éel chujkabiltun, tu ya'alajo'ob Hunahpú yéetel Ixbalanqué, bey túuno' ma' béeychaj u lotsa'alobi'.

—Ma'alob, xeene'ex ti' le naj yaan te'elo'— a'alab ti'ob.

Bey túuno' ooko'ob ti' junp'éel éek'joch'e'en naj. Te'elo' láayli' ma' béeychaj u lotsa'alo'obe'.

BOLONJAATS

Lela' u yáax talamil kun máansbil Xibalbá. Kéen okok le xi'ipalalo'ob ichil le najo', le Xibalbáilo'obo' tu tukultajo'ob ti' kun káajal u lotsa'alo'obi', ba'ale' jaaj ooko'ob te'el ichil le éek'joch'e'en najo'; tu séeba'anile' bisa'ab u náajche'ob tumeen u Ajk'ubent'aano'ob Hun-Camé beeyxan tu bisajo'ob u chaamalo'ob.

—Le u búubujal si'a' a tia'ale'ex,

—bey tu ya'alajil le Yuumtsilo'—

sute'ex u náajche'eil sáamal tu taal u sáastal múuch' yéetel le chamalo'oba', yéetele' ka'aj a taase'es túulistak.—Bey tu ya'alajil le Yumtsilo'. Bey t'aanajik le Ajk'ubent'aano'ob ka'aj k'ucho'obo'.

—Ma'alob túun— tu núukajo'ob. Ba'ale' jach u jaajile' ma' tu t'abo'ob le te'ete'ej si'o', tu k'exajo'ob yéetel junp'éel u chakk'ale'en k'u'uk'umil nej juntúul mo', le Ajkanano'obo' tu tukulto'ob jach jaaj u t'abmajo'ob le si'o'. Tia'al u yila'al t'aabal le chamalo'obo', tu ts'áajo'ob kóokayo'ob tu ni' le chamalo'obo'. Bul-áak'ab tukulta'ab ts'o'ok u lotsa'alo'ob.

—Sáam k-topo'ob— ku ya'aliko'ob le Ajkanano'obo'. Ba'ale' le si'e' ma' jáabaki' túulis anik láayli'e', le chamale' ma' tu t'abajo'obi' le o'olalo' láayli' buka'aj je'el bix ka'aj ts'a'ab ti'obe'.

Bino'ob u ya'alo'ob ti' le Yuumtsilo'obo'.

—Bix le ba'al beya'. Tu'ux u taalo'ob. Máax aalinto'ob. Máax síijso'ob. Jach u jaajile' ku beetiko'ob u p'u'ujul k-puksi'ik'al tumeen ma' ma'alob ba'ax ku beetiko'ob to'oni'. U yicho'obe' jela'antak beeyxan jela'antak tuláakal ba'ax ku beetiko'ob— bey tu ya'alajil tu baatsilo'ob.

Ku ts'o'okole' ka'aj túuxta'abo'ob t'anbil tumeen tuláakal le Yuumtsilo'obo'.

—U'uye'ex. Ko'one'ex báaxal pok'tapok' paalale'ex —a'ala'ab ti'ob.

Ti' le súutuk xano' beeta'ab k'áatchi' ti'ob tumeen Hun-Camé yéetel Vucub-Camé.

—Tu'ux a taale'ex. Tsikbalte'ex to'on xi'ipalale'ex— a'ala'ab ti'ob tumeen le Xibalbáilo'obo'.

—Ma' k-ojel tu'ux k-taali'. Ma' k-k'ajóol tu'uxi'— chéen bey tu ya'alajilo'obo', ma' ka'a t'aanajo'obi'.

—Ma'alob. Ko'one'ex báaxtik pok'tapok' paalale'ex— a'ala'ab ti'ob tumeen le Xibalbáilo'obo'.

—Ma'alob— tu núukajo'ob.

—Yéetel le k-wóol ken k-báaxala'— tu ya'alaj le Xibalbáilo'obo'.

—Ma' tu béeytal yéetel le a tia'ale'exo', wáa a k'áate'exe' yéetel le k-tia'ala'— tu núukaj le xi'ipalalo'obo'.

—Lelo' ma', leti' le k-tia'al ken k-báaxta'— tu ka'aj a'alaj le Xibalbáilo'obo'.

—Je'elo' ma'alob túun— tu ya'alaj le xi'ipalalo'obo'.

—Xeen a kaxt juntúul chil x-nook'ol, tu ya'alaj le Xibalbáilo'obo'.

—Lelo' ma', tumeen leti' u pool le báalam kun t'aano'—tu ya'alaj le xi'ipalalo'obo'.

—Lelo' ma'— tu ya'alaj le Xibalbáilo'obo'.

—Ma'alob, tu ya'alaj Hunahpú.

Bey túuno' le Xibalbáilo'obo' tu pulajo'ob le wóolo', tu pulajo'ob tu tojil le jolobtun ku kanáanta'al tumeen Hunahpúo'. Tu séeba'anile', ka'alikil le Xibalbáilo'ob tu machiko'ob le xotobtunilo', le wóolo' tsa'ay tu pak'il ka'aj jo'op' u bin u sit'láankil ti' tuláakal u kúuchilil tu'ux ku báaxta'al le pok'tapok'o'.

—Ba'ax le ba'al beya' —tu ya'alaj Hunahpú yéetel Ixbalanqué— Taak wáa a kíimsiko'one'ex. Ma' wáa te'ex a'al ka'aj taalako'oni'. Ma' wáa taal a Ajk'ubent'aane'exi'. Tu jaajile', táaj xulube'ex. To'one' ti' le súutuka' táan k-bin —a'ala'ab ti'ob tumeen le xi'ipalalo'obo'.

U jaajile' leti' le ba'ax u k'áato'ob ka'ach ka'aj úuchuk ti' le xi'ipalalo'obo', ka'aj kíimiko'ob tu séeba'anil te'el tu kúuchilil tu'ux ku báaxta'al le pok'tapok'o' tia'al beyo' ka'aj lotsa'ako'ob. Chéen ba'ale' ma' bey úuchiki', leti' le Xibalbáailo'ob lotsa'abo'ob tumeen le xi'ipalalo'obo'.

—Xi'ipalale'ex ma' a bine'ex, ko'one'ex ch'a'ajo'oltik le báaxalo', ba'ale' yaan k-báaxtik le a báaxal wóole'exo'— tu ya'alajo'ob ti' le xi'ipalalo'obo'.

—Ma'alob— tu núukajo'ob.

Ka'aj túun tu beetajo'ob u máan le wóol ti' u jolobtunil u báaxal le Xibalbáilo'obo', bey túun ts'o'okik le báaxalo'.

Yéetel u yaj-óolalil topa'abiko'obe' tu ya'alaj le Xibalbáilo'obo':

—Bix je'el k-topiko'obe'— ka'aj túun tu ya'alajo'ob ti' le xi'ipalalo'obo':

—Tu ja'atskabil sáamale' yaan a bin a ch'a'ex kanluuch loolo'ob utia'al a taase'ex weye'—bey tu ya'alajil le Xibalbáilo'ob ti le xi'ipalalo'obo'.

—Ma'alob túun. Ba'ax túun loolilo'ob— tu k'áatchi'itajo'ob le xi'ipalalo'ob ti' le Xibalbáilo'obo'.

—Junk'aax chakk'ale'en chipilín, junk'aax sak chipilín, junk'aax k'ank'an chipilín yéetel junk'aax Carinimac, tu ya'alaj le Xibalbáilo'obo'.

—Ma'alob— tu núukaj le xi'ipalalo'obo'.

Bey ts'o'okik le tsikbalo'; láayli' k'a'an t'aanajik le xi'ipalalo'obo'.

Yaan jets'-óolal tu puksi'ik'alo'ob úuchak u k'ubikubáaob tia'al u lo'otsolo'ob.

Le Xibalbáilo'obo' ki'imakchaja'an u yóolo'ob, tu tukultajo'obe' ts'o'ok u topiko'ob le xi'ipalalo'obo'.

—Lela' ts'o'ok u jóok'olto'on utsil. Táanil yaan u xotiko'ob— ku ya'aliko'ob le Xibalbáilo'obo'— tu'ux ken u ch'a'ob le loolo'obo'— ku tukultiko'ob.

—K-ojel yaan a taasike'ex ti' to'on le k-loolo'ob sáamal ja'atskabo'; xeene'ex, a t'oke'ex— a'ala'ab ti'ob Hunahpú yéetel Ixbalanqué tumeen le Xibalbáilo'obo'.

—Ma'alob— tu núukajo'ob— tu taal u sáastale' yaan k-ka'a báaxtik pok'tapok'— tu ya'alajo'ob ka'aj bino'obij.

Tu séeba'anile' bino'ob okol ti' u najil xotobo'ob, u ka'a kúuchilil beetaj muk'yaj Xibalbá. Le ba'ax u k'áat ka'ach le Yuumtsilo'obo' ka'aj xo'oxota'ako'ob tumeen le xotobo'obo' yéetel ka'aj kíimiko'ob junpuli'; leti' ku yaayantik tu puksi'ik'alo'ob.

Ba'ale' ma' kíimo'obi'. Leti'obe' tu ch'a'ajo'ob u t'aanil yéetel le xotobo'obo' ka'aj tu ya'alajo'ob ti'ob:

—Yaan a tia'alintike'ex u bak'el tuláakal le ba'alche'obo'— tu ya'alajo'ob ti' le xotobo'obo'. Ka'aj p'áate' ma' ka'a péeknajo'obi', tuláakalo'ob je'elo'obi.

—Bey tu máansajilo'ob áak'ab ti' le najil xotobo'obo', te'elo' tu t'anajo'ob tuláakal le síiniko'obo', ka'aj tu ya'alajo'ob ti'ob:

—Saaye'ex, Zompopos ko'otene'ex, yéetel tu séeba'anile' xeene'ex a taase'ex to'on tuláakal u jejeláasil nikte'ob k'a'abéet k-xotik utia'al le Yuumtsilo'obo'.

—Ma'alob, tu ya'alaj le saayo'obo', tuláakalo'ob bino'ob u xoto'ob u pak'al loolo'ob Hun-Camé yéetel Vucub-Camé.

Le Yuumtsilo'obo' ts'o'okili' u ya'aliko'ob ti' u Ajkananloolilo'ob Xibalbá beya':

—Jach kanáante'ex le loolo'obo', bik a cha'ex u yokolta'al tumeen le xi'ipalalo'ob kun bin u xoto'obo', ba'ale', bix kun béeytal u yiliko'ob yéetel u xotiko'ob. Ma'atáan u béeytal. Ba'ale' ch'úukte'ex bul-áak'ab.

—Ma'alob— tu núukajo'ob.

Ba'ale' mixba'al tu yu'ubajo'ob u péek le Ajkanan loolo'obo'. Mixba'al u beelal ken awatnajiko'ob te'el tu k'ab le pak'alo'obo'. Máan áak'ab táan u k'aayo'ob yéetel táan u yawato'obi'.

—Ixpurpuvec, Ixpurpuvec— ku ya'alik juntúul ichil u yawat k'aayi'.

—Puhuyú, Puhuyú— ku yawattik le ku k'aaba'tik Puhuyú.

Ka'atúul le u Ajkananloolo'ob Hun-Camé yéetel Vucub-Caméo'. Ba'ale' ma' tu yu'ubajo'ob u yokolta'al tumeen saayo'ob le ba'ax ku kanáantiko'obo', ma' tu yu'ubajo'ob u na'akalo'ob tu k'ab le che'ob utia'al u k'osiko'ob le loolo'obo'; ku ts'o'okol u xotiko'obe' jo'op' u moliko'ob tu chuun le che'obo'.

Ka'alikil le Ajkananloolo'obo' láayli' táan u yawato'obe', ma' tu yu'ubajo'ob mix le kojo'ob k'osláantik u nejo'ob yéetel u xiik'o'obo'.

Bey u púutiko'ob tu kojo'ob le loolo'ob ku yéemsiko'obo', ku moliko'ob túune' u náachmajo'ob tu bisiko'ob.

Séeba'an tu chupajilo'ob le kanp'éel luuch yéetel le loolo'obo', ch'uultak yéetel p'uulja' ka'aj sáaschajij. Tu séeba'anile' k'uch le Ajk'ubent'aano'ob u ch'a'obo'.

—Ka'aj bin taalake'ex tu ya'alaj le Yuumtsilo', tu séeba'anil bin ka'aj a bise'ex le loolo'ob ta wéensaje'exo'— bey a'alabik ti' le Xi'ipalalo'obo'.

—Ma'alob— tu núukajo'ob.

Tu machajo'ob u luuchil le loolo'obo' ka'aj tu bisajo'ob, le ka'aj k'ucho'ob tu táan le Yuumtsil yéetel u láak'o'obo' jach táaj ki'ichkelemtak u yila'al le loolo'ob tu taasajo'obo'.

Bey túun lotsa'abik le Xibalbáilo'obo'.

Chéen saayo'ob túuxta'ab tumeen le xi'ipalal u xot le lo'oolo'obo', chéen junp'éel áak'ab k'a'abéetchaj ti'ob tia'al u xotiko'ob yéetel ka'aj tu ts'áajo'ob ti' le luucho'obo'.

Tu séeba'anile' sakpile'enchaj tuláakal le Xibalbáilo'ob úuchak u yiliko'ob le loolo'obo'. Ku ts'o'okole' ka'aj tu túuxtajo'ob t'anbil le Ajkananloolo'obo'.

—Ba'axten ta cha'ex u yokolta'al le k-loolo'obo'. Le je'el k-ilike'ex te'ela' k-loolo'ob— tu ya'alajo'ob ti' le Ajkanano'obo'.

—Ma' t-u'uyaj mixba'ali' Yuumtsil. K-nejo'obe' loobilta'abo'ob xan, tu núukajo'ob.

Ku ts'o'okole' ka'aj ja'at u chi'ob úuchak u cha'iko'ob u yokolta'al le ba'ax p'ata'an u kanáanto'obo'.

Bey lotsa'abik Hun-Camé yéetel Vucub-Camé tumeen Hunahpú yéetel Ixbalanquéo'. Bey káajik u ye'esik u meyajo'obo'.

Ti' le k'iin je'elo' p'áat xeet'el u chi' le áak'ab ch'íich'o' je'el bix u yila'al tak bejla'o'.

Tu séeba'anile' éemo'ob báaxal pok'tapok' tu'ux mixmáak náajalnajij. Le ka'aj ts'o'ok u báaxalo'obe' tu ch'a'ajo'ob u t'aanil ba'ax ken u beeto'ob tu taal u sáastal uláak' k'iin. Bey tu ya'alajilo'ob le Xibalbáilo'obo'.

—Ma'alob, tu ya'alaj le xi'ipalalo'ob ka'aj ts'o'oko'.

LAJUNJAATS

Ku ts'o'okole' ka'aj ooko'ob ti' junp'éel Najil Ke'el. Ma' tu béeytal k-a'alik jach buka'aj ke'elil ku beetiki'. Le najo' chuup yéetel bat, lela' u nuk Najil Ke'el. Chéen ba'ale' séeba'an luk'ik u ke'elil, tumeen yéetel u chuum lalab che'obe' beeta'ab u sa'atal tumeen le xi'ipalalo'obo'. Tu yo'olal túun lelo' ma' kiimo'obi'; láayli' kuxa'ano'ob ka'aj sáaschaje'. Kex u jaajile' ba'ax jach u k'áat le Xibalbáilo'obo' ka'aj kiimiko'ob ka'achij; ba'ale' ma' béeychaji' tumeen ka'aj sáachaje' toj u yóolo'ob, bey jóok'iko'ob tu ka'atéen le ka'aj bin ch'a'abilo'ob tumeen le Ajk'ubent'aano'obo'.

—Ba'ax le ba'al beya'. Ma' wáa kiimiko'ob tak bejla'e'— bey tu ya'alajil u Yuumtsilil Xinbalbá. Jak'a'an u yóolo'ob ikil u yiliko'ob u nojba'alilo'ob Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

Tu séeba'anile' ooko'ob tu Najil Báalamo'ob. Le najo' chuup yéetel báalamo'ob.

—Ma' a jaantiko'one'ex. Je'el a wo'oche'exa'— tu ya'alajo'ob ti' le báalamo'obo'. Tu séeba'anile' tu jáaych'intajo'ob baako'ob ti' le ba'alche'obo'. Leti'ob túune' tu jáan pulajubáaob tu yóok'ol le baako'obo'.

—Ts'o'ok túun ti'ob bejla'e'. Ts'o'ok u jaanta'al u choochelo'ob, k'uch u k'iinil u k'ubikubáaob. Ti' le súutuka' táan u p'u'uyta'al u baakelo'ob— bey u ya'alik le Ajkanano'obo', ki'imakchaja'an u yóolo'ob tu yo'olal ba'ax táan u yúuchul.

Ba'ale' ma' kiimo'obi'. Láayli' toj u yóolo'ob ka'aj jóok'o'ob ti' u Najil Báalamo'obo'.

—Ba'ax u ch'i'ibalil le máako'oba'. Tu'ux u taalo'ob— bey u ya'alik tuláakal le Xibalbáilo'obo'.

Ku ts'o'okole' ka'aj ooko'ob chúumuk k'áak', ichil junp'éel Najil K'áak', te'elo' chéen k'áak' yani', chéen ba'ale' ma' eelo'obi'. Chéen táan u yelel u chúukil yéetel u si'il. Bey túuno' láayli' toj u yóolo'ob ka'aj sáaschaje'. Ba'ale' u k'áato'ob ka'ach le Xibalbáilo'obo' ka'aj kiimiko'ob ichil je'el máakalmáak ti' le tu'ux ts'o'ok u máano'obo'. Ba'ale' ma' úuch beyo', le beetik túune' yajchaj tu yóol le Xiibalbáilo'obo'.

Ka'aj oksa'abo'ob túun tu Najil Soots'o'ob. Chéen seten Soots'o'ob yaan ichil le najo', u yotoch Camazotz, juntúul nuxib ba'alche', u nu'ukulil u kiimsaje' puputs'kil, le máax ku k'uchul tu yiknale' tu séeba'anil ku kíimil.

Ti yano'ob ichile', chéen ba'ale' weeno'ob ichil u yusbilts'oono'ob. Le o'olal ma' chi'ibo'ob tumeen le yano'ob ichil le najo'o'. Chéen ba'ale' juntúul ti' leti'obe'e' yanchaj u k'ubikubáa tu yo'olal uláak' juntúul Camazotz taal ka'an, tu yo'olal leti'e' tu ye'esajubáa.

Tuláakal le áak'abo' tu much'ajubáa le soots'o'obo' utia'al u ch'a'iko'ob u t'aanil, táan u popok'xiik'o'ob:

—Quilitz, quilitz— ku ya'aliko'ob; bey tu ya'alajilo'ob bul-áak'ab. Tu je'elsajubáaob junsúutuk, chéen ba'ale', ma' péeknaj le soots'o'obo', tak'lajo'ob tu xuul junp'éel ti' le usbilts'oono'obo'.

Tu ya'alaj túun Ixbalanqué ti' Hunahpú:

—Táan wáa u taal u sáastal, ilej.

—Bey wele', in ka'aj in wilej— tu núukaj.

Ba'ale' tu yo'olal jach taakchaj u paakat paachil ti' le usbilts'oono', yéetel taak u yilik wáa ts'o'ok u sáastale', tu séeba'anile' xóot'ch'akta'ab u kaal tumeen Camazotz ka'aj p'áat kulpool u wiinkilal Hunahpú.

Tu ka'atéen tu k'áataj Ixbalanqué :

—Ma' wáa sáaschajaki'.

Chéen ba'ale' Hunahpúe' ma' tu péek.

—Tu'ux bin Hunahpú. Ba'ax ts'o'ok a beetik.

Chéen ba'ale' ma' péeknaji' mix t'aanaji'.

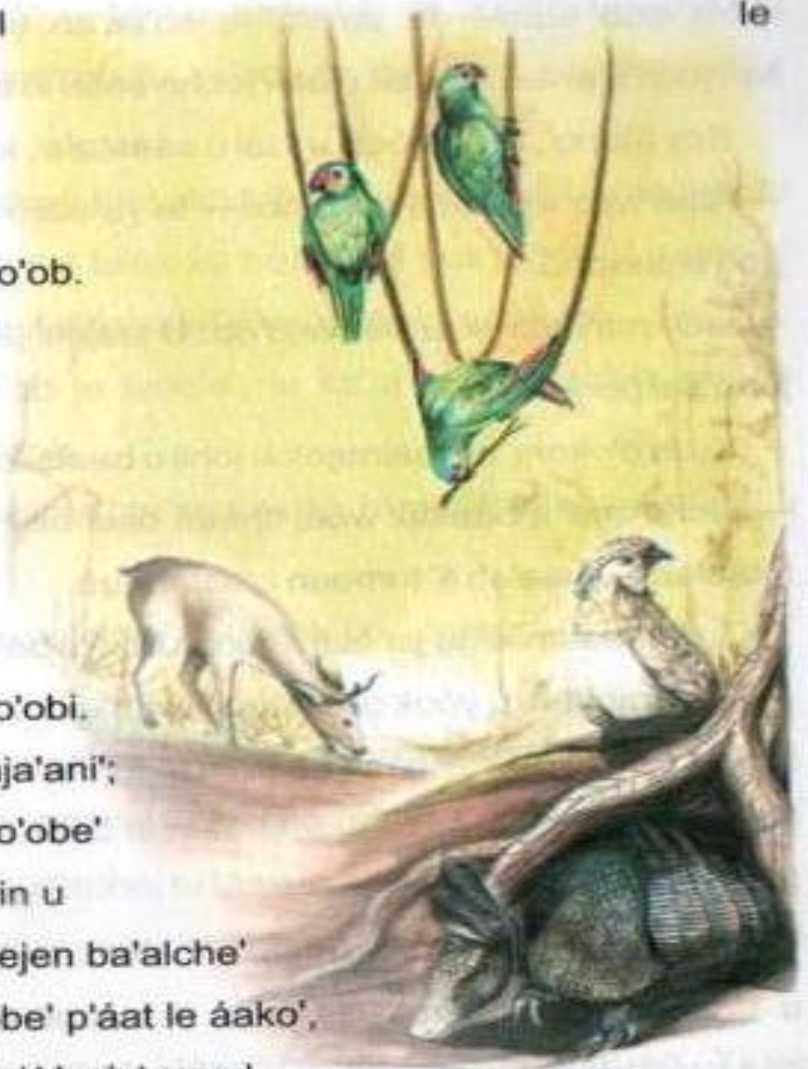
Ka'aj túun tu ch'a'a su'tal Ixbalanquée' ka'aj tu ya'alaj:

—Óotsilo'on. Ts'o'ok k-to'opol.

Ka'aj jáan bino'ob u ch'uykiinso'ob le pool tu yóok'ol tu'ux ku báaxta'al pok'tapok'o' tumeen bey tu ya'alajo'ob Hun-Camé yéetel Vucub-camé, tuláakal le Xibalbáilo'obo' ki'imakchaj u yóolo'ob tu yo'olal le ba'ax úuch ti' u pool Hunahpúo'.

BULUKJAATS

Ixbalanquée' tu jáan t'anaj tuláakal le ba'alche'obo': Chi'ik, kitam, tuláakal le mejen yéetel nukuch ba'alche'obo', bul-áak'ab tak tu taal u sáasta,l tu k'áataj ti'ob ba'ax u yo'ocho'ob.

—Ba'ax suuk a jaantike'ex, tene' ts'o'ok in t'anike'ex utia'al a yéeyik a wo'oche'ex— a'ala'ab ti'ob tumeen Ixbalanqué.

—Ma'alob túun— tu núukajo'ob.

Ka'aj bin jujuntúulil u jáan ch'a'a u tia'ali', ku ts'o'okole' ka'aj múul bino'obi.

Yaan bin u ch'a'a ba'alo'ob tu'chaja'ani'; uláak'o'obe' bin u ch'a'ob xiiw, uláak'o'obe' bin u molo'ob tuunich. Uláak'o'obe' bin u ch'a'ob lu'um. Jejeláas u yo'och le mejen ba'alche' yéetel nuuktako'obo'. Paachil ti' leti'obe' p'áat le áako', tu bi'ik'tikubáa ka'aj k'uch janal. Le ka'aj k'uch tu xuul u wiinkilale' tu sutajubáa je'el bix u pool Hunahpúe', tu séebanile' ka'aj pota'ab u yicho'ob.

Ya'ab Ajna'ato'ob éemo'ob te'el ka'ano', u puk'si'ik'al le ka'ano' Huracán, taalo'ob p'áatal tu yóok'ol u Najil soots'o'ob.

Ma' séeba'an úuchak u pa'atal u táan ichi', chéen ba'ale' ma'alob p'áatik; u tso'otsel u poole' jats'uts u yilpajal, bey túuno' béeychaj xan u t'aan.

Chéen ba'ale' tu yo'olal tumeen táan u taal u sáastal yéetel táan u taal u tiip'il k'iine', a'ala'ab ti' ch'oom:

—Beet u éek'joch'e'ental tu ka'atéen.

—Ma'alob túun— tu ya'alaj le ch'ija'an ch'oomo'. Tu séeba'anile' tu beetaj u éek'joch'e'ental. Ts'o'ok u éek'joche'ental le ch'oomo' jo'op' u ya'alik le máako'obo'.

Bey túuno', tu síis-óolil u taal u sáastale', káaj u yantal u kuxtal.

—Yaan wáa u p'áatal ma'alobil— tu ya'alajo'ob— yaan wáa u chiikpajal ti' u paatal yich Hunahpú.

—Jach ma'alob— tu núukajo'ob. U jaajile' jach chika'an ti' baak le poolo', suutnaj junp'éel pool tu jaajil.

Ku ts'o'okole' tsikbalnajo'ob ichil u baatsilo'ob ka'aj tu ch'a'ajo'ob u t'aanil:

—Teche' ma' a báaxtik wóol chéen beet bey táan a báaxale'; tin juunal ken in beet tuláakal— a'ala'ab ti' tumeen Ixbalanqué.

Tu séeba'anile' tu ya'alaj ti' juntúul t'u'ul ba'ax ken u beetej:

—Xeen mot'tal tu yóok'ol u kúuchilil tu'ux ku báaxta'al le pok'tapok'o'; p'áaten te'el ichil le béeko'obo' —a'ala'ab ti' t'u'ul tumeen Ixbalanqué— le kéen k'uchuk tech le wóolo' jóok'ok a wáalkab, teen ken in beet u ts'ooko'— bey a'alabik ti' t'u'ul ba'ax ken u beet te'el áak'abo'.

Séeb sáaschajik, le ka'atúul xi'ipalalo'obe' toj u yóolo'ob. Ku ts'o'okole' éemo'ob u báaxto'ob pok'tapok'. U pool Hunahpúhe' ti' ch'uyukbal tu yóok'ol tu'ux ku báaxta'al pok'tapok'o'.

—Ts'o'ok k-loots, ts'o'ok a kaxtike'ex a to'opole'ex, tumeen ta k'ubajabáaex— a'ala'ab ti'ob. Bey ka'ach u p'u'ujsiko'ob Hunahpú.

—Tsay tu pool yéetel le wóolo', ku ya'ala'al ti'— chéen ba'ale' mix beyo' ma' tu nich'balkuunsajo'obi', leti'e' tu beetaj bey mixba'al ku yúuchule'.

Ku ts'o'okole' u Yuumtsililo'ob Xibalbáe' tu pulajo'ob le wóolo'. Ixbalanquée' tu takajubáa tu beel le wóolo'; le wóolo' táan u bin ka'ach tu tojil le jolobtuuno', chéen ba'ale' je'elij, sit'lankil máanik tu yóok'ol tu'ux ku báaxta'al pok'tapok'o' yéetel junpuul siit'ile' bin lúubul ichil le béeko'obo'.

Le t'u'ulo' jáan jóok'ij ka'aj jo'op' u bin u sit'lankil; le Xibalbáilo'obo' tu ch'a'apachtajo'ob. Táan u bin u yawato'ob tu paach le t'u'ulo'. Láaj bino'ob le Xibalbáilo'obo' tu paacho'.

Le ku jáan ch'a'abal u pool hunahpú tumeen Ixbalanqué; ka'aj tu machaj tu ka'atéen le áako' ka'aj tu ts'áaj tu yóok'ol tu'ux ku báaxta'al pok'tapok'. Le poole' jach tu jaajile' u pool Hunahpú le ka'atúul xi'ipalalo' ki'imakchaj u yóolo'ob.

Le Xibalbáilo'obo' bin u kaxto'ob le wóolo', le ka'aj tu kaxtajo'ob ichil le béeko'obo', t'a'ano'obe' ka'aj a'ala'ab ti'ob:

—Ko'otene'ex weye'. Wey yaan le wóola', to'on kaxtej, tu ya'alajo'ob, yéetele' u ch'úuymajo'ob.

Le ka'aj suutnaj le Xibalbáilo'obo' tu ya'alajo'ob yéetel jak'-óolal:

—Ba'ax le k-iliko'.

Ku ts'o'okole' káaj u ka'a báaxalo'ob. Keet p'áatik u báaxalo'ob.

Tu séeba'anile' Ixbalanquée' tu jáan ch'inaj yéetel junp'éel tuunich le áako'; lela' lúub tu'ux ku báaxta'al le pok'tapok'o', xiixchaj tu táan le Yuumtsilo'obo'.

—Máax ichile'ex kun bin u ch'a'e. Tu'ux yaan le máax kun taasiko'— tu ya'alaj le Xibalbáilo'obo'.

Bey túun lo'otsik le Xibalbáilo'ob tumen Hunahpú yéetel Ixbalanquéo'. Ya'ab toop tu máansajo'ob ba'ale' ma' kiimo'obi', kex seten ba'alo'ob beeta'ab ti'ob.

LAJKA'AJAATS

Te'ela' ku tsikbalta'al bix úuchik u kiimil Hunahpú yéetel Ixbalanqué. Yaan k-tsikbaltik bix kiimiko'ob. Kex a'ala'an ti'ob tuláakal talamilo'ob ken u muk'yajto'obe' ma' kiimo'ob yéetel u talamilo'ob Xibalbái', mix xan lo'otsa'abo'ob tumeen tuláakal le ts'iits'ik ba'alche'ob yaan Xibalbáo'.

Ku ts'o'okole' ka'aj tu túuxtajo'ob t'anbil ka'atúul Ajna'ato'ob bey Ajbóobato'obe'; u k'aaba'obe' Xulú yéetel Pacam leti'obe' Ajna'ato'ob, ka'aj tu ya'alajo'ob ti'ob:

—Yaan u k'áata'al te'ex tumeen u Yuumtsililo'ob Xibalbá yo'olal bix je'el u páajtal k-kiimsa'ale', tumeen táan u ch'a'aiko'ob u tuukulil yéetel táan u yiliko'ob ba'ax ken u beeto'ob tumeen ma' kiimiko'oni', mix béeychajak u lotsiko'oni', mix lúubuko'on ti' u talamilo'obi', mix ch'a'apachta'ako'on tumeen le ba'alche'obo'. Yaan to'on u chi'ichnakile' tóokbil ken u beetilo'ono'ob uti'a'al u kiimsiko'ono'ob. Tuláakal le Xibalbáilo'obo' u much'majubáa'ob, ba'ale' u jaajile' ma'atáan k-kiimil. Te'exe' leti' le ba'alo'ob unaj a wa'alike'ex ti'oba': Wáa ku taal k'áatbil ti' te'ex tu yo'olal bix je'el k-kiimsa'ale', te'exe' Xulú yéetel Pacam unaj a wojele'ex ba'ax ken a wa'ale'ex. Wáa ka'aj k'áata'ak te'ex: —Ma'alob wáa ka'aj pu'uluk u baakelo'ob te'el taamtam lu'umo' —ma' ma'alobi' —bey unaj a wa'alike'exo'— tumeen je'el u ka'a kuxtalo'obe'. Wáa ku k'áatiko'ob: —Ma'alob wáa ka'aj k-ch'uykiinso'ob k'ab che' —yaan a núukike'exe'— Mix le je'elo' ma' ma'alobi', tumeen yaan a ka'a paktike'ex u yicho'ob.

Le kéen u k'áato'ob te'ex tu yóoxtéenile':

—Ma'alob wáa ka' k-pul u baakelo'ob ich bekanja' —wáa bey ka'aj u ya'alo'obo'— bey unaj u kíimilo'obo' ken a wa'ale'ex ti'ob— ku ts'o'okole'

— K'a'abéet u mu'uxul u baakelo'ob ti' ka', je'el bix u beeta'al ti' ixi'ime'; jujuntúulil ka'a mu'uxuk u wiinkilalo'ob; kéen ts'o'okoke' ku jáan báaba'al ti' bekanja'; te'el tu'ux ku tuul le ja'o', utia'al ka'aj bisa'ako'ob tak ti' le mejen yéetel nukuch múulo'obo' —bey ken a núukile'ex ti'ob le kéen a beete'ex le ba'ax ts'o'ok a'alikte'exa'— bey tu ya'alajilo'ob Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

Le ka'aj luk'o'ob tu yiknalo'obe', u yojelo'ob bix kun kíimsbilo'ob. Tu t'abo'ob túun junp'éel nuxib k'áak', bey u joolil piib tu beetajil le Xibalbáilo'obo', tu chupajo'ob yéetel polok si'ob.

Ku ts'o'okole' k'uch le Ajk'ubent'aano'ob kun láak'intiko'obo', u Ajk'ubent'aano'ob Hun-Camé yéetel Vucub-Camé.

—Ko'otene'ex. Xeene'ex a ch'a'ex le xi'ipalalo'obo', xeene'ex te'elo' utia'al ka'aj u yojéelto'ob yaan k-tóokiko'ob.

Bey tu ya'alajil le Yuumtsilo'obo', ts'o'ok u k'uchul u k'iin xi'ipalale'ex, tu ya'alaj le Ajk'ubent'aano'obo'.

—Ma'alob— tu núukajo'ob, ka'aj jáan jo'op' u bino'ob.

K'ucho'ob tu yiknal le nuxib k'áak'o'. Te'elo', a'ala'ab ti'ob ka'aj u ki'imakkúuns u yóolo'ob kex ma' u k'áato'obi'.

—Ko'one'ex uk'ik u ja'il káaltaj ka'aj xik'nalnako'on kantéen jujuntúulil tu yóok'ol le k'áak'o' xi'ipalale'ex— a'alabtio'ob tumen Hun-Camé.

—Mix a chéen tukultike'ex a tusiko'one'ex— tu ya'alajo'ob— Táan a tukultike'exe' ma' k-ojel yaan k-kiimili', nukuch máake'ex, yéetel leti' ka páak'tiko'one'ex weye'.

Kulajo'ob aktáanil, tu tich'aj u k'abo'ob, tu chinajubáaob te'el lu'umo' ka'aj tu cha'aj u lúubulo'ob ichil le k'áak'o', bey túun múuch' kíimik tu ka'atúulilo'obo'.

Tuláakal le Xibalbáilo'obo' ki'imakchaj u yóolo'ob, ichil u yawato'ob yéetel u xóobo'obe' ku ya'aliko'ob:

—Bejla'a túune' t-topajo'ob. K'uch u k'iinil u k'ubikubáaob.

Ka'aj túun jáan t'ana'ab Xulú yéetel Pacam, ti' le máaxo'ob a'ala'an tumeen le xi'ipalalo'ob ba'ax kun úuchule', ka'aj k'áata'ab ti'ob ba'ax kun beetbil yéetel le baakelo'obo', je'el bix tu tukultaj le xi'ipalalo'ob kun úuchule'. Le Xibalbáilo'obo' tu muxajo'ob túun le u baakelo'obo' ka'aj bin u pulo'ob ichil le beekanja'o'. Le je'elo'oba' ma' jach náachchajo'obi', tumeen le ka'aj jéets'o'ob tu taamil le bekanja'o', tu ch'a'ajo'ob u wiinkilal ka'atúul ki'ichkelem xi'ipalal. Le ka'aj tu ka'a ye'esajubáaobe', láayli' bey u táan u yicho'obo'.

ÓOXLAJUNJAATS

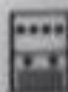
Tu jo'op'éel k'iine' tu ka'aj chikbesajubáaob ka'aj ila'abo'ob ichil le ja' tumeen le máako'obo'. Tu ka'atúulalo'obe' beyo'ob kay ka'aj ila'abo'ob tumeen le Xibalbáilo'obo', ku ts'o'okol u sen kaxta'alo'ob ichil le bekanja'o'.

Uláak' k'iine' taal ka'atúul óotsil máako'ob, u yicho'obe' ku ye'esik jach ch'ija'ano'ob yéetel jach táaj óotsilo'ob, u nook'o'obe' tsi'itsi'ik, mix máak paktiko'ob.

Bey ila'abiko'ob tumeen le Xibalbáilo'obo'. Jach bey mixba'al u yojelo'obe'. Chéen u yóok'otil Puhuy (xooch'), u yóok'otil Cux (sáabin), beeyxan u yóok'otil Iboy (weech), beyxan ku yóok'ostiko'ob Ixtzul (chimes), beeyxan chitic (le ku máan yéetel okche'o').

Ku ts'o'okole', ku beetiko'ob ya'ab maktsilo'ob. Ku tóokiko'ob le najo'obo' ba'ax ku yila'al jach bey tu jaajil ku yelelo'obe', le kéen ts'o'okoke' ku p'atiko'ob je'el bix anik ka'achile'. Ya'ab Xibalbáailo'ob jats'uts u yiliko'ob. Ku ts'o'okole' ichil leti'obe' ku xe'exet'ikubáaob. Ichil leti'ob ku kiimsikubáaob; ku lúubul bey kimen le yáax kiimsa'abo', ku ts'o'okole' ku ka'a kuxkiinsa'al tumeen le u láak'o'. Le Xibalbáilo'obo' jak'a'an u yóolo'ob táan u yiliko'ob tuláakal le ba'ax ku yúuchulo', leti'ob túune' ku beetiko'ob bey táan u káajal u lotsiko'ob le Xibalbáilo'obo'. K'uch túun u tsikbalil u yóok'oto'ob tu yiknal Hun-Camé yéetel Vucub-Camé. Le ka'aj tu yu'ubajo'obe' tu ya'alajo'ob:

—Máaxo'ob le ka'atúul xma' yuumo'obo'. Jach tu jaajil wáa ku ki'imakkuunsiko'ob a wóole'ex.

—U jaajile' jach jats'uts u yóok'oto'ob yéetel tuláakal le ba'ax ku beetiko'obo'— bey tu núukajil le máax bis le t'aan ti' le Yuumtsilo'obo'.

Ki'imakchaj u yóol u yu'ubiko'obe' ka'aj tu túuxtaj u Ajbisajt'aano'ob utia'al u t'ano'ob yéetel ki'iki't'aan.

—Ka'aj bin taalake'ex weye', ka'aj taalake'ex utia'al k-il ba'ax ka beetike'ex, utia'al k-cha'antik a noj ba'alile'ex— bey tu ya'alaj le Yuumtsilo'obo'— bey kéen a wa'alike'ex ti'obo'—a'alab ti' le Ajbisajt'aano'obo'.

K'ucho'ob túun tu táan le ka'atúul Aj-óok'oto'obo' ka'aj tu ya'alajo'ob ba'ax a'ala'ab ti'ob tumeen le Yuumtsilo'obo'.

—Ma' k-k'áati' —tu núukajo'ob— tumeen u jaajile' su'lako'on. Bix ma' k-su'laktal antal tu yotoch le Yuumtsilo'obo'. Ma' wáa táan a wilike'ex jach k'aaso'on, nuuktak k-ich, ku ts'o'okole' chika'an jach óotsilo'on. Ma' wáa táan a wilike'ex chéen ka'atúul óotsil Aj-óok'oto'on. Ba'ax ken k-a'al ti' k-éet óotsililo'ob taalja'ano'ob u yil yéetel u ki'imakkuuns u yóolo'ob tu yéetel k-óok'ot. Ka tukultike'exe' je'el wáa u páajtal k-beetik xan tu yiknal le Yuumtsilo'obo', le beetike' ma' k-k'áat bini' Ajk'ubent'aane'ex— tu ya'alajo'ob Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

Yéetel u k'éex-óolilo'ob beeyxan u su'lakilo'obe' ka'aj bino'obi'; k'uch u súutukil ma' taak u xiinbalo'obi', le o'olale' laja'ab ya'ab u téenal u táan u yicho'ob tumeen le Ajbisajt'aano'obo' ka'alikil táan u bino'ob tu yotoch le Yuumtsilo'obo'.

K'ucho'ob túun tu táan le Yuumtsilo'obo' t'oont'on u yóolo'ob, chinikbalo'ob ka'aj xolajo'obi'. Ku yila'alo'ob jach ka'ana'ano'ob, tsi'itsi'ik u nook'o'ob, yéetel bey máako'ob mixba'al u beelalo'ob ka'aj k'ucho'obe'.

K'áata'ab ti'ob yo'olal u noj lu'umo'ob yéetel xan u kaajalo'ob beeyxan yo'olal u yuumo'ob yéetel u na'ob.

—Tu'ux a taale'ex— k'áata'ab ti'ob.

—Ma' k-ojeli' nojoch máak, ma' k-k'ajóoltmaj u yich k-na'i' mix utia'al k-yuumi', mejentako'on ka'aj kiimo'ob— tu núukajo'ob; ma' ka'a t'aanajo'obi'.

—Ma'alob. Ti' le súutuka' báaxalnene'ex utia'al k-cha'antej. Ba'ax a k'áate'ex, yaan k-ts'áaikte'ex a náajale'ex— a'ala'ab ti'ob.

—Ma' k-k'áat mix ba'ali'; ba'ale' jach u jaajile' táaj sajako'on— tu ya'alajo'ob ti' le Yuumtsilo'.

—Ma' a muk'yaje'ex, ma' a ch'a'aike'ex sajakil. Óok'otnene'ex. Beete'ex le yáax tu'ux ka kiimsikabáaexo'; tóoke'ex in wotoch, beete'ex tuláakal le ba'ax a wojele'exo'. To'one' yaan k-cha'antike'ex, tumeen le u k'áat k-puk'si'ik'al. Tu yo'olal u páajtal a bine'ex, ken ts'o'okoke', óotsil máake'ex, yaan k-ts'áaik a náajale'ex— a'ala'ab ti'ob.

Ka'aj túun tu káajsaj u k'aayo'ob yéetel u yóok'oto'ob. Tuláakal le Xibalbáilo'obo' k'ucho'ob yéetel tu much'ajubáaob utia'al u cha'antiko'ob. Ku ts'o'okole' tu beetajo'ob u yóok'otil Cux, Puhuy yéetel xan u yóok'otil Iboy.

A'ala'ab ti'ob tumeen le Yuumtsilo':

—Xe'exet'e'ex in walak' peek' ku ts'o'okole' kuxkiinse'ex tu ka'atéen— a'ala'ab ti'ob.

—Ma'alob— tu núukajo'ob, ka'aj túun tu xe'exet'o'ob le peek'o'. Le ku ka'a kuxkiinsiko'ob. U jaajile' ki'imak u yóol le peek' úuchak u ka'a kuxtalo', táan tak u bibik' nej.

Le Yuumtsilo' tu ya'alaj ti'ob beya':

—Tóoke'ex in wotoch— bey tu ya'alajilo', le ku jáan tóokiko'ob u yotoch le Yuumtsilo', kex ti' yano'ob ichil tuláakal le Yuumtsilo'obo', ma' eelo'obi'. Ka'a p'áat ma'alobil, mix junsúutuk p'áat mina'an u yotoch Hun-Camé.

Jak'a'an u yóol tuláakal Yuumtsil, beeyxane' le u yóok'oto'obo' tu ts'áa ti'ob ya'abach ki'imak-óolal.

Ku ts'o'okole' ka'aj a'ala'ab ti'ob tumeen le Yuumtsilo':

—Kíimse'ex juntúul máak, chéen ba'ale' kuxkíinse'ex tuka'atéen— tu ya'alajo'ob.

—Ma'alob— tu núukajo'ob.

Ka'aj tu cháacho'ob juntúul máak u kiimso'ob, ka'aj tu jóok'sajo'ob u puksi'ik'al u tich'o'ob ka'anal uti'al ilbil tumeen le Yuumtsilo'obo'. Jak'a'an u yóolo'ob tu ka'atéen Hun-Camé yéetel Vucub-Camé. Ti' junsúutuke' ka'aj kuxkíinsa'ab le máako' u puksi'ik'ale' jach ki'imakchaj u yóol le ka'aj kuxlajo'.

Le Yuumtsilo'obo' jak'a'an u yóolo'ob.

—Kiimsabáaex ti' le súutuk, utia'al k- ila'. Jach taak k-ilik a wóok'ote'ex— tu ya'alaj le Yuumtsilo'obo'.

—Ma'alob túun Yuumtsile'ex— tu núukajo'ob. Le ku kiimsikubáaob.

Hunahpúe' kiimsa'ab tumeen Ixbalanqué; jujunp'éelil xo'otik u k'abo'ob yéetel u yooko'ob, tse'el xan u pool, ku ts'o'okole' ka'aj bisa'ab náach pulbil, jóokpayta'ab u puksi'ik'ale' ka'aj pu'ul tu yóok'ol le xíiwo'obo'. Tuláakal u Yuumtsililo'ob Xibalbáe' ki'imak u yóolo'ob. Táan u paktiko'ob le ba'ax ku yúuchulo', chéen Ixbalanqué táan u yóok'ot.

—Líik'en, a'alab ti'— Le ku ka'a kuxtal.

Jach ki'imakchaj u yóol le xi'ipalalo'obo' beeyxan le yuumtsilo'obo'. U jaajile', le ba'ax ku beetiko'obo' ku ki'imakkuunsik u yóol u puk'si'ik'al Hun-Camé yéetel Vucub-Camé, le je'elo'ob túuna' ku yu'ubiko'ob bey leti'ob ku yóok'oto'obe'.

Jach taakchaj tu puksi'ik'alo'ob u yóok'oto'ob je'el bix u beetiko'ob Hunahpú yéetel Ixbalanquéo'. Ka'aj túun tu ya'alajo'ob Hun-Camé yéetel Vucub-Camé.

—Beete'ex xan t-éeteli', kiimso'one'ex xan, xe'exet'o'one'ex jujuntúulil— tu ya'alajo'ob Hun-Camé yéetel Vucub-Camé ti' Hunahpú yéetel Ixbalanqué.

—Ma'alob túun; kéen ts'o'okoke' yaan a ka'a kuxtale'ex Yuumtsile'ex. Ma' wáa ta beetaje'ex k-taasa'al utia'al k-náaysik a wóole'exi', a paalale'ex yéetel xan a k'oose'exi'— a'ala'ab ti' le Yuumtsilo'obo'.

Yáax táanil kiimsa'ab báatab Hun-Camé, u Yuumtsilil yéetel u ajawil Xibalbá.

Le ka'aj kiim Hun-Camée', tu kiimsajo'ob xan Vucub-Camé. Ma' tu ka'a kuxkíintajo'obi'.

Xibalbáilo'obe' púuts'o'ob le ka'aj tu yilajo'ob ts'o'ok u kiimsa'al u Yuumtsililo'ob. Ti' junsúutuk ka'aj kiimsa'ab tu ka'atúulal. Le je'ela' beta'ab tia'al u bo'otik u si'ipilo'ob. Séeba'an kiimsa'abik le Noj Yuumtsilo'. Ma' ka'a kuxkiimsa'abi'.

Juntúul Yuumtsile' bin tu yiknal le Aj-óok'oto'obo' ka'aj t'onlajij. Ma' ila'aki' mix xan kaxta'ak ka'achi'.

—Ch'a'ex ten óotsilil— tu ya'alaj ka'aj tu ye'esajubáa.

Tuláakal u paalalilo'ob yéetel u k'oosilo'ob Xibalbáe' láaj p'úuts'o'ob ka'aj bino'ob tak tu'ux yaan junp'éel nuxib k'óom lu'um. Ti yano'obe' ka'aj k'uch ya'ab síiniki', le ka'aj ila'abo'obe' láaj jóoksa'abo'ob ti' le k'óomo'.

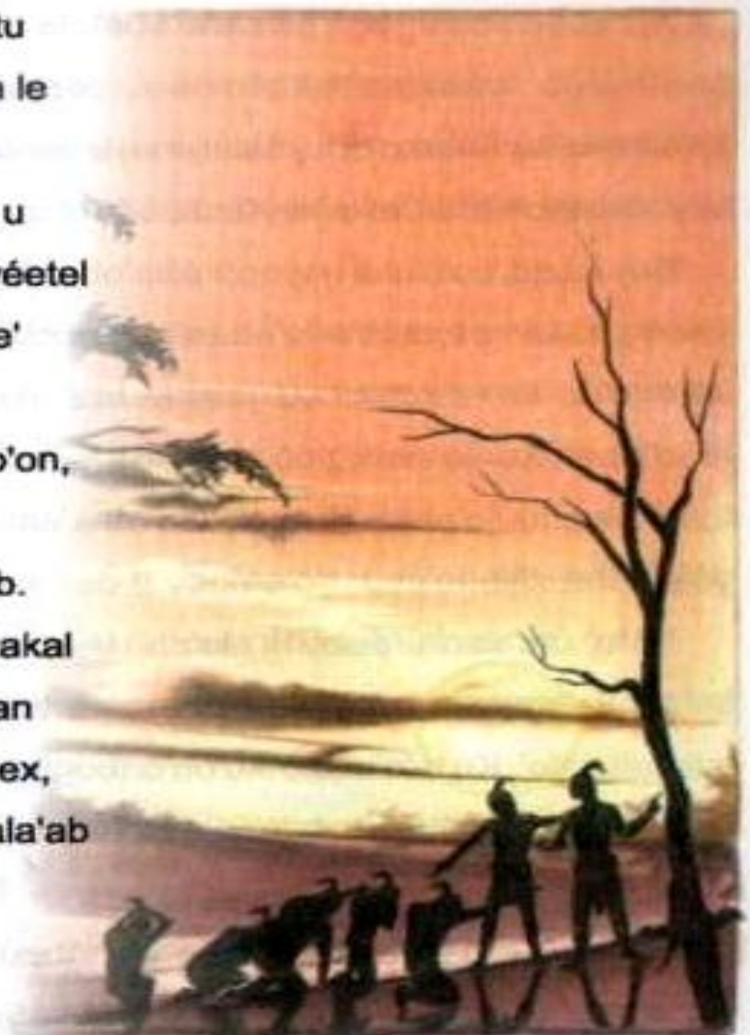
Bey úuchak u jóok'sa'alo'ob tu yóok'ol bejo', le ka'aj k'ucho'obe' tu k'ubajubáaob.

Bey túun lo'otsik tuláakal u Yuumtsililo'ob Xibalbáo'. Chéen tu yo'olal junp'éel maktsil yéetel tu yo'olal ba'ax u yojelo'ob páajchaj u beetiko'ob.

KANLAJUNJAATS

Tu jáan a'alaj u k'aaba'ob ka'aj tu nojba'alkuunsajubáaob tu táan le Xibalbáilo'obo'.

—U'uye'ex k-k'aaba'. Yaan k-a'alik xan u k'aaba' k-yuumo'ob. To'one' Hunahpú yéetel Ixbalanqué, leti' k-k'aaba'. K-yuumo'obe' leti' le ta kiimsaje'exe' u k'aaba'obe' Hun-Hahpú yéetel Vucub-Hunahpú. To'on, ka wiliko'one'exe', u Ajtoksajilo'on u yayaj-óolal yéetel u muk'yaj k-yuumo'ob. Le o'olale' to'one', k-muk'yajtaj xan tuláakal toop ta beetaje'ex ti'ob. Le beetike' yaan k-láaj xu'ulsike'ex, yaan k-láaj kiimsike'ex, yéetele' mix juntúul kun púuts'uli', —a'ala'ab ti'ob.

Tu séeba'anile' xolaj tuláakal le Xibalbáilo'obo'.

—Ch'a'ex óotsilil ti' to'on, Hunahpú yéetel Ixabalanqué. Jach jaaj yanchaj k-k'eeban ti' a yuume'ex ka wa'alike'exo, máaxo'ob muka'antako'ob Pucbal-Chah, —tu ya'alajo'ob.

—Ma'alob túun. U bo'olil a k'eebane'exe', leti' le ken k-a'al te'exa'. U'uye'ex wale' Xibalbáile'ex, bey mina'an a muuk'e'ex mix a ch'i'ibale'exo', ma' unaj u ch'a'abal te'ex óotsilile', yaan k-éemsik u nojbe'enil a k'i'ik'ele'ex. Ma'atáan u ka'a p'áajtal a báaxtike'ex pok'tapok'. Chéen je'el u páajtal a beetike'ex u nu'ukulilo'ob meyaje', pak'lu'um yéetel ka'ob. Chéen u yaal xiiwo'ob yéetel tokoy lu'um kun páajtal u t'aan ta wéetele'ex. Le paalalo'ob mina'an u si'ipilo'obo', le máako'ob jach uts u tuukulo'obo', ma' a tia'ale'exi' yaan u náachtalo'ob ti' te'ex.

Le Ajk'ebano'obo', le k'asa'ano'obo', le t'oot'on-óolalo'obo', le máako'ob suuk u beetiko'ob k'aak'as ba'alo'obo', leti'ob kun k'amike'ex. Ma'atáan a jáan tia'alintike'ex máako'ob, yéetel unaj u yantal te'ex u k'aj-ik'il u yutsil a ch'i'ibale'ex— bey a'ala'abik ti' tuláakal le Xibalbáilo'obo'.

Bey káajik u xu'ulul u toopankilo'obo', beey xan káajik u yaj-óolalo'obo'. Ma' jach yaan u muuk' u toopankilo'ob ka'ach úuchi'. Chéen uts tu t'aan u beetiko'ob k'aas ti' wiiniko'ob le ka'achilo'. U jaajile' ma' Yuum k'ujo'obi'. Yéetele' u k'aak'as táan icho'obe' ku ja'asiko'ob u yóol wiinik. Leti'obe' jo'op'ach wiiniko'ob, le tuunkuluchuujo'obo'. Ku yoksiko'ob k'aak'as tuukulo'ob ti' máak, utia'al k'ebanil yéetel k'uuxilil.

Ma' uts xan u puksi'ik'alo'obi' tumeen ku ye'esiko'ob u beetiko'ob ba'al uts, ba'ale' u xuul u tuukulile' k'aas, saawinalo'ob yéetel k'aak'as máako'ob, bey u tsikbalta'alo'. Ku ts'o'okole' ku bo'onbonik u yicho'ob.

Bey túun úuchik u káajal u sa'atal u noj ba'alilo'obo' beeyxan u xu'ulul u ajawilo'ob.

Leti' túun le ba'alo'ob tu beetaj Hunahpú yéetel Ixbalanquéo'.

Ka'alikil u chiicho'obe' táan u yok'ol tu yiknal le sak'abo'ob u pak'majo'obe'. Le sak'abo'obo' jóok' u k'u'uk'o'ob, ba'ale' tijo'ob le ka'aj tóoka'abo'ob te'el k'áak'e'; ku ts'o'okole' ka'a k'u'uk'najo'ob. Le chiich túuno' tu t'abaj k'áak'e' ka'aj tu tóokaj poom tu táan le sak'abo'obo' tu k'a'aba' u yáabilo'ob. U puksi'ik'al u chiicho'obe' ki'imakchaj u yóol le ka'aj tu yilaj ka'a k'u'uk'naj le sak'abo'obo'. Bey túuno' k'ulta'abo'ob tumeen le chiicho' yéetele' tu pataj u k'aaba'e' U Chúumukil Naj, Nicah, Chúumuk, tu k'aaba'tajo'ob.

Kuxa'an sak'abo'ob ti' táax lu'um, Casam Ah Chatam Uleu bey tu k'aaba'tajo'.

Ts'a'ab u k'aaba'to'obe' u chúumukil Naj beyxan Chúumuk, tumeen tu chumuk u yotoch tu pak'ajo'ob le sak'abo'obo'.

Ka'aj tu k'aaba'taje' Táax Lu'um, Kuxa'an Sak'abo'ob ti' Táax Lu'um.

Beey xan tu ya'alaj ti'e' Kuxa'an Sak'abo'ob, tumeen k'u'uk'najo'ob.

Le k'aaba' je'ela' ts'a'ab tumeen Ixmucané ti' le sak'abo'ob p'a'at paka'ano'ob tumeen Hunahpú yéetel Ixabalanquéo' utia'al u k'a'ajsa'alo'ob tumeen u chiicho'obo'.

Bey túuno', u yuumo'ob, le kiimo'ob úuchile', u k'aaba'obe' Hun-Hunahpú yéetel Vucub-Hunahpú. Leti'obe' tu yilajo'ob xan u táan ich u yuumo'ob te'el Xibalbáo' yéetele', u yuumo'obo' t'aanajo'ob yéetel u paalalo'obo', le máaxo'ob lots le Xibalbáilo'obo'.

Te'ela' ku ya'ala'al bix úuchak u tsikiko'ob u yuumo'ob. Leti'obe' tu tsikajo'ob Vucub-Hunahpú; bino'ob u tsiko'ob te'el tu'ux ku yúuchul báaxta'al wóolo'.

Beey túun xane' tu yóotajo'ob u pato'ob u táan ich. Te'elo' tu kaxtajo'ob tuláakal u wiinkilil, u chi', u ni' yéetel u yich.

Tu kaxtajo'ob u wiinkilal chéen ba'ale' ma' ya'ab ba'al páajchaj u beetiko'obi'. Ma' tu ya'alaj u k'aaba' Hunahpúi'.

Mix xan páajchaj u jóok'ol tu chi'i'.

Te'ela' ku ya'ala'al bix tu k'a'ajsajilo'ob u kuxtal u yuumo'ob, máaxo'ob tu p'atajo'ob te'el tu'ux ku yúuchul báaxal wóolo':

—Te'exe' yaan a ch'a'achi'ta'ale'ex, a'ala'ab tio'ob tumeen u paalal, le ka'aj mu'uk'anchaj u puk'si'ik'alo'ob. Yáax te'ex kan líik'ile'ex yéetel yaan a payalchi'tale'ex tumeen le paalal uts u puksi'ik'alo'obo', tumeen le k'ooso'ob kaanbalnaja'ano'obo'. A k'aaba'exe' ma'atáan u tu'ubsa'al.

—Bey kun úuchulo'— tu ya'alajo'ob ti' u yuumo'ob— ka'aj túun ki'imakchaj u yóol u puksi'ik'alo'ob.

—To'on t-beet u bo'oltik u si'ipil le máaxo'ob kiimse'exo', le máaxo'ob beet u yantal te'ex yaayaj-óolal yéetel muk'yajo'—Bey tu ya'alajo'ob le ka'aj luk'o'obi', le ka'aj ts'o'ok u lotsiko'ob le Xibalbáilo'obo'.

Ku ts'o'okole' ka'aj bino'ob chúumuk ti' le sáasilo' ka'aj jáan na'aksabo'ob ka'an.

Ti' juntúule' ts'aab k'iin, ti' uláak'e' uj. Ka'aj túun sáaspiik'chaj u chuun ka'an yéetel u yóok'olkaab. Leti'ob túune' te'el kajakbalo'ob ka'ane'.

Bey túun xane' na'ak le junbaak' xi'ipalalo'ob kiimsa'abo'ob temeen Zipacnáe', ka'aj suutnaj u yéetbisbáilo'ob yéetele k'a'aj túun suutnajo'ob u eek'ilo'ob ka'an.

ÓOXXÓOT'

YÁAXJAATS

Te'ela' ku tsikbalta'al bix úuchak u beeta'al wiinik, yéetel ka'aj kaxta'ab ba'ax kun bin tu ts'u' u bak'el. U k'aaba' le Yuum K'ujo'obo' Tepeu yéetel Gucumatz leti'obe' tu ya'alajo'ob:

—Ts'o'ok u k'uchul u k'iinil u sáastal, u ts'o'okol le ba'ax táan k-tukultiko' beeyxan ka'aj chíikpajak máaxo'ob ken u tséento'on, k'ajóolta'ak k-paalal, le kaanbalnaja'an k'ooso'obo', chíikpajak wiinik tu yóok'olkaab— bey tu ya'alajo'ob.

Tu much'ajubáaob, k'ucho'ob ka'aj tu nupaj u tuukulo'ob ti' u éek'joch'e'enil le áak'abo'; ku ts'o'okole' tu kaxantajo'ob, tu tsikbaltajo'ob yéetel tuukulnajo'ob xan.

Bey túun ookik sáasilil tu tuukulo'ob utia'al u yiliko'ob ba'ax ken u yokso'ob tu ts'u' u bak'el wiiniko'. Jach ta'aytak u chíikpajal k'iin, uj yéetel eek'o'ob tu yóok'ol Ajsiijsajo'ob yéetel Ajpato'ob.

Tu lu'umilo'ob Paxil yéetel Calayá u taal le k'ank'an ixi'imo' yéetel le sak ixi'imo'.

Le je'elo'oba' u k'aaba' le ba'alche'ob taas le janalo': Yac (ch'omak), Utiú (u peek'il k'áax), Quel (t'uut', ku ya'ala'al ti' xan Chocoyo) yéetel Hoh (tso' k'a'aw).

Le kantúul ba'alche'a' tu taasajo'ob u tsikbalil le k'ank'an ixi'imo' yéetel le sak ixi'imo'. Le ba'alche'obo' tu ya'alaj ti'ob ka'aj xi'iko'ob tu lu'umil Paxil, ka'aj tu ye'esajo'ob u bejil Paxil.

Bey túun úuchak u kaxantiko'ob le janalo', lela' leti' ook tu bak'el le wiinik beeta'abo', le wiinik pata'abo'; leti' tu k'i'ik'eltaj. Bey túun ookik ixi'im ti' wiiniko', le ka'aj pata'ab tumeen Yuum K'ujo'obo'.

Bey túun úuchak u ki'imaktal u yóolo'obo', tumeen tu kaxantajo'ob junp'éel ki'ichkelem lu'um, chuup yéetel ki'iki' janal, ya'ab u ts'áaik k'ank'an ixi'im yéetel sak ixi'im, beeyxan ya'abach pataxte, kakaw, ya', óop, chi', chóoch yéetel kaab. Jach ya'abach ki'iki' ba'al jaantbil yaan ka'ach te'el kaajo'ob ku k'aaba'tik Paxil yéetel Cayaláo'.

Yaan ka'ach jejeláas ba'al tia'al jaantbili', yaan mejentaki', yaan nuuktaki', mejen pak'al yéetel nukuch pak'al. U bejile' e'esa'ab tumeen ba'alche'ob. Le k'ank'an ixi'im yéetel le sak ixi'imo' muxa'ab tumeen Ixmucané ka'aj tu puk'aj bolonp'éel uk'ul, ti' le uk'ula' yanchaj u muuk' yéetel u polokil wíinik. Leti' tu patajo'ob Yuum K'ujo'ob Tepeu yéetel Gucumatz, bey k'aabata'anilo'obo'.

Ku ts'o'okole' káaj u tsikbatiko'ob bix ken u beetilo'ob k-yáax na' yéetel k-yáax yuum. U bak'elo'obe' beeta'ab yéetel k'ank'an ixi'im yéetel sak ixi'im; yéetel u sakanil beeta'ab u k'abo'ob beeyxan u yooko'ob. Chéen u sakanil ixi'im ook tu bak'el k-yuumo'ob, ti' tu kantúulil le pata'abo'obo'.

KA'AJAATS

Lelo'oba' u k'aaba' le yáax wíiniko'ob beeta'abo'ob yéetel pata'abo'obo': Le yáax wíiniko' tu k'aaba'taj Balam-Quitzé, u ka'atúule' Balam-Acab, u yóoxtúule' Mahucutah yéetel u kantúule' Iqui-Balam. Uk'aaba' k-yáax na'ob yéetel k-yuumo'ob.

Ku ya'ala'ale' leti'obe' chéen patbil beeta'abiko'ob, xma' na'ob xma' yuumo'ob. Chéen ku ya'ala'al ti'ob wíiniko'ob, ma' síijo'ob ti' ch'uupi', mix aalinta'abo'ob tumeen Yuum K'ujo'obi'. Chéen tu yo'olal junp'éel maktsil, tu yo'olal junp'éel kunal beeta'abo'ob tumeen Ajsíijsaj, Ajpat yéetel Yuum K'ujo'ob Tepeu yéetel Gucumatz. Yéetel tumeen yaan u paatal u yich wíinik ti'obe' p'áato'ob wíinikil; t'aanajo'ob, tsikbalnajo'ob, paakatnajo'ob yéetel u'uynajo'ob, xíinbalnajo'ob, ku machiko'ob ba'alo'ob; leti'obe' utsul máako'ob yéetel jach ki'ichkelemtak, u wíinkilalo'obe' u yoochel wíinik yaan ti'ob.

Ts'a'ab u na'ato'ob; sáasilchaj u paakato'ob tak le tu'ux tu yóotajo'obe', béeychaj u k'ajóoltiko'ob yóok'olkaab. Kéen paakatnako'obe' ku yiliko'ob tuláakal ba'al yaan ka'an kex buka'aj náach yanik. Mix k'abéet u péeko'ob utia'al u yiliko'ob ba'alo'obi', je'el tu'ux ka'aj yanako'obe' ku yiliko'ob tuláakal ba'al yóok'olkaab.

Jach táaj yaan u na'ato'ob ka'achil; u paakato'obe' ku k'uchul tak ichil k'áaxo'ob, tuunicho'ob, k'áak'náabo'ob yéetel nukuch ka'anal witso'ob. U jaajile' máako'ob ts'akaxt'aantsilo'ob Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah, yéetel Iqui-Balam. Ka'aj túun k'áata'ab ti'ob tumeen Ajsíijsaj yéetel Ajpat:

—Ba'ax ka tukultike'ex ta wo'olale'ex. Ma' wáa táan a paakate'exi'. Ma' wáa táan a wu'uyike'ex mixba'ali'. Ma' wáa ma'alob a t'aane'ex yéetel a máane'exi'. Cha'ante'ex, pakte'ex le yóok'olkaaba'. Pakte'ex wáa ku chikpajal a wilike'ex le k'áaxo'obo' yéetel le nukuch witso'obo'. Túunte'ex túun a paakate'ex— a'ala'ab ti'ob.

Tu séeba'anile' tu cha'antajo'ob tuláakal ba'al yaan tu yóok'olkaab. Ku ts'o'okole' tu ts'áajo'ob u níib-óolalil ti' Ajsíijsaj yéetel Ajpat:

—Jach tu jaajile' táan k-ts'áaik u níib-óolalil ti' te'ex ya'ab u téenal. Ts'o'ok síijsa'al, ts'o'ok u ts'a'abalto'on junp'éel chi' yéetel táan-ich, k-t'aan, k-u'uyaj, k-tuukul yéetel k-máan; k-u'uyik tubeel yéetel k-k'ajóoltik ba'alo'ob yaan náach yéetel naats'. K-ilik xan ba'alo'ob nuuktak yéetel mejentak yaan ka'an yéetel tu yóok'olkaab. K-ts'áaik u níib-óolalil úuchak a síijsiko'one'ex, ki'ichkelen Ajsíijsaj yéetel Ajpat, úuchak a tsáaike'ex to'on k-kuxtal, k-ki'ichpan k-chiich yéetel ki'ichkelem k-nool— tu ya'alajo'ob.

Tu k'ajóoltajo'ob tuláakal u yóok'olkaab, tu xak'altajo'ob tu kanxu'uk'il u lu'umkabil yéetel xan u kanti'its'il ka'an. Le ba'alo'oba', Ajsíijsaj yéetel Ajpate' ma' uts tu yu'ubajilo'obi'.

—Ma' ma'alob ba'ax ku ya'aliko'ob le k-síijsaj ba'alo'oba'; tuláakal ba'al u yojelo'ob, ba'alo'ob nuuktak yéetel ba'alo'ob mejentak— bey tu ya'alajilo'obo'.

Bey túuno' tu beetajo'ob junp'éel múuch'táanbal tu ka'atéen le Yuum K'ujo'obo':

—Ba'ax unaj k-beetik túun yéetelo'ob. Unaj k-p'atik u paakato'obe' chéen ka'aj k'uchuk u yil ba'alo'ob naats'tak, chéen junp'iit ka'aj náakak u paktiko'ob u yóok'olkaab, beya' ma' uts ba'ax ku ya'aliko'obi'. Ba'ale' ma' wáa k-síijsajo'obi'. Tak wáa túun leti'ob k'ujo'ob. Kux túun wáa le kéen jóok'ok k'iin ma' yanchaj u paalalo'obi'. Kux túun wáa ma' tu ya'abkuunsajubáaobi'—bey tu ya'alajo'obo'.

—Ko'one'ex xot'ik u tuukulo'ob tumeen ma' tubeel ba'ax k-ilik'. Ma'alob wáa a wilike'ex u beetiko'ob tuláakal ba'al k-beetik. To'on t-síisajo'obe' yaan to'on u páajtalil k-paktik ba'alo'ob náachtak, to'one' k-ojel yéetel ku páajtal k-ilik tuláakal ba'al.

Lela' leti' tu ya'alajo'ob Puksi'ik'al Ka'an, Huracán, Chipi-Calculhá, Raxa-Caculhá, Tepeu, Gucumatz, Ajsíisajo'ob, Ixpiyacoc, Ixmucané, Ajsíijsaj yéetel Ajpat. Bey t'aanajiko'obo' ku ts'o'okole' ka'aj tu k'exajo'ob u kuxtal le máako'ob u beetmajo'obo'.

Bey túuno' Puksi'ik'al Ka'ane' tu yustaj yéetel u yooxol u chi' u yicho'ob, ka'aj p'áat buts'uknak u paakato'ob je'el bix u p'áatal junp'éel néen le kéen usta'ake'. Le ka'aj ts'o'oke' chéen ba'alo'ob naats'tak ku béeytal u paktiko'ob, chéen leti'ob uts u paktiko'ob.

Bey túun xu'ulsa'abik u na'ato'obo' beeyxan tuláakal ba'al u yojelo'ob ka'ach le kantúul máako'obo', u yáax sijnáalilo'ob ti' u ch'i'ibalil Quiché.

Bey síijsa'abik yéetel pata'abik k-noolo'ob yéetel k-yuumo'ob tumeen Puksi'ik'al Ka'an, Puksi'ik'al Yóok'olkaabo'.

ÓOXJAATS

Yanchaj túun xan u yatano'ob, beeta'ab u ch'uupilo'ob. Jach kanantbil beeta'abiko'ob tumeen Yuum k'uj.

Bey túuno', ichil wenelil k'uchiko'ob, jach ki'ichpantak k'uchik u yatano'ob, tu tséelo'ob Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balam.

Tu tséelo'ob chilikbal u yatano'ob ka'aj aajo'obij, tu séeba'anile' jach ki'imakchaj u yóol u puk'si'ik'alo'ob tumeen yaan u yatano'ob.

Le je'elo'oba' u k'aaba' u yatano'ob: Cahá-Paluna, u k'aaba' u yatan Balam-Quitzé; Chomihá u k'aaba' u yatan Balam-Acab; Tzununihá u yatan Mahucutah; yéetel Caquixahá u k'aaba' u yatan Iqui-balam. Le je'elo'oba' u k'aaba' u yatano'ob, letio'obe' noj xunáano'ob.

Ti' leti'ob siij le yáax wiiniko'obo', leti'ob tu káajsajo'ob le mejen kaajo'obo' yéetel le nukuch kaajo'obo', ti' leti'ob sijnáalo'on, u máakilo'on Quiché. Ya'ab ka'ach le Ajmeeno'ob yéetel le Ajkiimsajo'obo'; ma' chéen kantúulo'obi', chéen ba'ale' le kantúulo'oba' leti'ob tu siijsajo'ob u máakil Quiché.

U k'aaba' le máako'ob ka'aj jo'op' u ya'abtalo'ob te'e lak'ino', ya'ab u jejeláasil: Tepeu, Olomán, Cohah, Quenech, Ahau, bey bin u k'aaba' le wiiniko'ob te'el lak'ino', le tu'ux yanchaj u paalalo'obo'. K'ajóolta'an xan bix káajiko'ob le Tamubilo'ob yéetel le Ilocabilo'ob taalo'ob te'el lak'ino'. Balam-Quitzé u noolil yéetel u yuumil le bolonp'éel Noj Najilo'ob Caveco'; Balam-Acab u noolil yéetel

u yuumil le bolonp'éel Noj Najilo'ob Nihaibo'; Cahucutah, leti' u noolil yéetel u yuumil le kanp'éel Noj Najilo'ob Ahau-Quiché.

Óoxmúuch' láak'tsilo'ob yanchajij; chéen ba'ale' ma' tu tu'ubsajo'ob máax u noolo'ob yéetel u yuumo'obi', máaxo'ob tu t'it'ubáaob yéetel tu ya'abkúunsajubáaob te'el lak'ino'.

Taalo'ob xan u máakilo'ob Tamub yéetel Ilocab, yéetel u yóoxlajun kaajilo'ob Tecpán, beeyxan Rabinales, Cakchikeles, Tziquinaháilo'ob, Zacaháilo'ob yéetel Lamaqilo'ob, Cumatzilo'ob, Tuhalháilo'ob, Uchabaháilo'ob, Chumilaháilo'ob, Quibaháilo'ob, Batenabáilo'ob, Acul-Vinacilo'ob, Balamiháilo'ob, Canchaheles yéetel Balam-Colobilo'ob.

Le je'elo'oba' chéen u k'aaba' u noj kaajilo'ob, u mejen kaajilo'ob, le ts'o'ok a'aliko'; ba'ale' chéen ti' le noj kaajo'ob ken k-t'aano'.

Ya'ab uláak' jóok' ichilo'ob chéen ba'ale' ma'atáan k-ts'iibtik u k'aaba'ob. Leti'ob xane' yanchaj u paalálo'ob te'el lak'ino'.

Ya'abach máako'ob beetabo'ob, yéetel ichil áak'abil tu ya'abkuunsajubáaob. Ma' yanak k'iin mix sáasil ka'aj tu ya'abkuunsajubáaobi'.

Múuch' kajlajiko'ob, ya'ab yaniko'ob yéetel bey u máano'ob te'el lak'ino'.

Chéen ba'ale', ma' tu tséentik u k'ujo'ob; chéen ku líik'sik u paakato'ob ka'an, ma' u yojelo'ob ba'ax taal u beeto'ob tak buka'aj náachili'.

Ti' túun yano'ob ka'achi', ya'abach máako'ob box oot'elo'ob yéetel sak oot'elo'ob, jejeláas máako'ob, máako'ob jejeláas u táano'ob, jach táaj jats'uts u yu'uba'al u t'aano'ob.

Yaan jejeláas ch'i'ibalo'ob tu yóok'olkaab, yaan k'áaxil wíiniko'ob, máako'ob ma'atech u pakta'al u yicho'ob, mina'an u yotocho'ob, chéen bey u máano'ob ichil le mejen k'áax yéetel nukuch k'aaxo', bey saatal u yóolo'obe'.

Le k'áaxil máako'oba' bey ma' wíinik u yila'alo'obe'.

Bey u ya'ala'al te'el tu'ux ku yila'al u jóok'ol le k'iino'. Junp'éelili' u t'aano'ob. Ma' tu payalchi'tiko'ob che' mix tuunich, chéen ba'ale' ku k'a'ajsiko'ob u t'aan Ajpat yéetel Ajsíijsaj, u Puksi'ik'al Ka'an, u Puksi'ik'al Yóok'olkaab.

Bey u t'aano'ob yéetel u taakilil u yiliko'ob u taal u sáastal. Ku payalchi'tik u k'ujo'ob; le máako'oba' u'uyaj t'aano'ob, u ch'a'amajo'ob sajakil yéetel ku líik'siko'ob u yicho'ob ka'an kéen u k'áato'ob u mejen paalal; ch'uup wáa xiib:

—Ti' teech, Tzacol, Bitol. Pakto'oni', u'uyo'oni'. Ma' a p'atiko'on. Ma' a tu'ubsiko'on, Yuum K'uj, teech yanech ka'an yéetel tu yóok'olkaab, Puksi'ik'al ka'an, Puksi'ik'al lu'um. Ts'áato'on k-ch'i'ibalil, k-paalal, ichil u máan k'iino'ob yéetel u yantal sáasilil. Sáaschajak, tiip'ik k'iin. Ts'áa ti' to'on ya'ab ma'alob bejo'ob, táax bejo'ob. Yanak jets'-óolal ti' le kaajo'obo', ya'abach jets'-óolal, yéetel ka'aj ki'imakchajak u yóolo'ob; beeyxan ts'áato'on ma'alob kuxtalil. Ti' teech, Huracán, Chipi-Caculhá, Raxa-Caculhá, Chipi-Nanauac, Raxa-Nanauac, Voc, Hunahpú, Tepeu, Gucumatz, Alom, Qaholom, Ixpiyacoc, Ixmucané, u chiich k'iin, u chiich sáasilil. Sáaschajak, tiip'ik k'iin.

Bey u ya'aliko'ob ka'alikil u yiliko'ob yéetel u payalchi'tiko'ob u jóok'ol k'iin, u taal u sáastal yóok'olkaab; ka'alikil táan u yiliko'ob u jóok'ol le k'iino', ku cha'antiko'ob xan noj eek', u noj eek'il e'esik u taal u tíip'il k'iin, le sáasilkúunsik tuláakal ka'an yéetel tuláakal yóok'olkaabo', yéetel le julik u beel le máako'ob pata'abo'ob yéetel sijsa'ajbo'obo'.

KANJAATS

Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balame' tu ya'alajo'ob:

—Ko'one'ex páak'tik u sáastal.

Bey tu ya'alajo'ob le nukuch Yuumo'obo' le Ajna'ato'obo', le Ajmeeno'obo' yéetel Ajkiimsajo'obo'. Bey tu ya'alajo'ob. Le k-yáax na'ob yéetel k-yáax yuumo'obo' mina'an che' yéetel tuunich u kanáanto'ob, chéen ba'ale' u puksi'ik'alo'obe' jach ts'o'ok u ka'anal u páak'tiko'ob le k'iino'. Ku ts'o'okole' ts'o'ok u jach ya'abtal u máakil le kaajo'obo' beeyxan Yaquiob, Ajmeeno'ob yéetel Ajkiimsajo'ob.

—Ko'ox, ko'ox kaxantiko'ob ka k-il wáa ta'aka'an k-chíikulalo'ob, wáa je'el k-kaxtik ba'ax ken k-t'ab aktáan ti'obe' tumeen je'el bix aniko'ona' mina'an máax kanáantiko'on— bey tu ya'alajo'ob Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balam. Le ka'aj tu yojéeltajo'ob yaan junp'éel nojkaaje', ka'aj bino'obi'. Tulán-Zuiva, Vucub-pec, Vucub-zivan u k'aaba' le nojkaaj tu'ux bino'ob Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balamo', beeyxan u kajnáalilo'ob Tamub yéetel Ilocab. Bey u k'aaba le noj kaaj tu'ux bino'ob utia'al u k'amiko'ob u k'ujo'obo'. Bey k'uchiko'ob tuláakalo'ob Tuláno'. Ma' tu páajtal u xo'okol buka'aj máako'ob k'ucho'obi': Seten ya'abo'ob yéetel tsoolol u bino'ob.

Bey túun jóok'ik u k'ujo'obo'; táanil utia'alo'ob Balam-Quitzé'i', Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balam máaxo'ob jach ki'imakchaj u yóolo'ob:

—K'uch u k'iinil k-kaxtik le ba'ax k-máan kaxto', tu ya'alajo'ob.

Yáax Tojil jóok'ij, bey bin u k'aaba' le k'uja', Balam-Quitzé kuch ti' junp'éel xmáaben ka'aj tu jóok'saj. Tu séeba'anile' tu jóok'sajo'ob Yuun K'uj Avilix, lela' bisa'ab tumeen Balam-Acab. Le Yuum K'uj ku k'aaba'tik Hacavitz, bisa'ab tumeen Mahucutah; le Yuum K'uj ku k'aaba'tik Nicahtacah, bisa'ab tumeen Iqui-Balam.

Múuch' yéetel tuláakal u máakilo'ob Quichée' k'ama'ab xan tumeen Tamub. Tohil xan u k'aaba' u Yuum K'ujil u kaajil Tamub, máax k'a'am tumeen u noolil yéetel u yuumo'ob u kajnáalilo'ob Tamub je'el bix k'ajóoltmil tak ti' le k'iino'oba'.
Tu ts'ooke' ti' yano'ob le Ilocabilo'obo'. Tohil u k'aaba' xan u Yuum K'ujil máax k'a'am tumeen u noolil yéetel u yuumo'ob u kajnáalilo'ob Ilicab je'el bix k'ajóoltmajil tak ti' le k'iinao'oba'.

Bey ts'aabik u k'aaba' le óoxp'éel láak'tsil kaajo'ob Quichéso', yéetele' ma' tu jatsajubáaobi' tumeen junp'éelili' u k'aaba' u Yuum K'ujo'ob, Tohil utia'alo'ob Quichés, Tohil utia'alo'ob Tamub yéetel Tohil utia'alo'ob Ilocab; junp'éelili' u k'aaba' le Yuum K'uujo', tu yo'olale' ma' tu jatsajubáa le óoxp'éel láak'tsil kaaj Quichéso'obo'.

Jach u jaajile' noj ba'alo'ob tu yóoxtúulal Tohil, Avilix yéetel Hacavitz.
Bey túun k'uchik tuláakal le kaajo'obo', Rabinal, Cakchiqueles, Tziquinahá yéetel máako'ob u k'aaba'ob bejla'e' Yaquis. Te'el túuno' ti' k'expaj u t'aan le kaajo'obo'; jejeláaschaj u t'aano'ob. Ma' tu béeytal u na'atikubáaob ku ts'o'okol u k'uchulo'ob Tulán. Te'el xan tu jatsajubáabi', yaan bino'ob lak'ini', chéen ba'ale' yaan taalo'ob weye'e'. U nook'o'obe' u beetmajo'ob chéen yéetel u k'éewelil ba'alche'ob; mina'an ma'alob nook' u búukinto'ob chéen yéetel u k'éewelil ba'alche'ob ku jats'utskuunsikubáaob. Óotsilo'ob, mina'an mixba'al ti'ob chéen ba'ale' jach maktsilo'ob.

Le ka'aj k'ucho'ob Tulán-Zuiva, Vucub-Pec, Vucub-Zivâne' ku ya'alik le úuchben tsikbalo'obo' jach ya'ab tu'ux máano'ob utia'al u k'uchulo'ob Tulán.

JO'OJAATS

Mina'an k'áak' ti'ob. Chéen ti' le Tohilo'obo'. Lela' leti' u Yuum K'uj le kaajo'obo', máax yáax beet u yantal k'áak'.

Ma' ojela'an bix úuchak u siijili', tumeen táan u tóoch' ka'aj ila'ab tumeen Balam-Quitzé yéetel Balam-Acab.

Ile'ex, le k-k'aak'o' xu'ulij. Yaan k-kiimil yéetel ke'elil, tu ya'alajo'ob. Ka'aj túun núuka'ab ti'ob tumeen Tohil:

—Ma' a yaayaj óoltike'ex. Yaan a tia'alintike'ex le k'áak' sa'at ka wa'alike'exo'— a'alab ti'ob túun tumeen Tohil.

—Tu jaajil wáa. Ki'ichkelen Yuum K'uj teech ts'áaik to'on k-kuxtal, teech tséentiko'on, teech k-Yuum K'ujech, tu ya'alajo'ob— ka'aj tu ts'áajo'ob u niib-óolalil ti'.

Tohile' tu núukaj túun:

—Ma'alob, tu jaajile' teen a Yuum K'uje'ex; bey ka'aj úuchuko', teen a Yuume'ex; bey ka'aj úuchuko'—bey a'ala'abik tumeen Tohil ti' le Ajmeeno'obo' yéetel le Ajkiimsajo'obo'.

Bey túun k'a'amik k'áak' tumeen le kaajo'obo' yéetel jach ki'imakchaj u yóolo'ob tu yo'olal le k'áak'o.

Ichil lelo' ka'aj jo'op' u k'áaxal junp'éel k'a'ank'an cháak, ts'o'okili' u káajal u tóoch u k'aak' le kajnáalo'obo'.

Ya'ab bat lúub tu yóok'ol u pool u máakil le kaajo'obo', tu yo'olal le bato' tu'up le k'áak'o', bey úuchak u ka'a tu'upul le k'áak'o'.

Bey túuno' Balam-Quitzé yéetel Balam-Acabe' tu k'áatajo'ob tu ka'atéen u k'aak' Tohil:

—Yuum Tohil jach tu jaajil táan k-kiimil yéetel ke'elil— tu ya'alajo'ob ti' Tohil.

—Ma'alob ma' a yaayaj óoltike'ex— tu núukaj Tohil, tu séeba'anile' tu jóok'saj k'áak', jo'op' u tóoch' ichil u xaanab.

Ki'imakchaj u yóol túun Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balam, tu séeba'anile' ook k'iinal tu wiinkilalo'ob.

Ba'ax túune' u k'aak' u kajnáalilo'ob Vucamag ts'o'ok u tu'upul xan, le o'olale' leti'obe' táan u kiimilo'ob yéetel ke'elil.

Le beetik túune' bino'ob u k'áato'ob k'áak' ti' Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balam.

Ma'atáan u béeytal u muk'yajtiko'ob le ke'elilo'; táan u kikilaankilo'ob yéetel táan u tatap'aankil u kojo'ob; mina'an kuxtal ti'ob, u yooko'ob yéetel u k'abo'obe' táan u kikilaankilo'ob, mixba'al ku páajtal u machiko'ob.

—Ma' tu ts'áaik to'on su'lakil k-taal ta wiknale'ex k-k'áat junp'iit a k'áak'e'exo', — bey tu ya'alajilo'ob.

Chéen ba'ale' ma' k'ama'abo'ob yéetel utsili'.

Tu yo'olal lelo' ka'aj chu'up yéetel yaj-óolal u puksi'ik'al le kajnáalo'obo'.

U t'aan Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balame' jela'an.

—Máare. Ts'o'ok k-tu'ubsik k-t'aan, ba'ax ts'o'ok k-beetik, sáam sa'atako'on, tu'ux tusa'abo'on, chéen junp'éelili' k-t'aan ka'ach le ka'aj k'ucho'on Tulán; junp'éelili' bix pata'abiko'on yéetel ka'ansa'abiko'on. Ma' ma'alob ba'ax ts'o'ok k-beetiki'— tu ya'alaj tuláakal le kajnáalo'ob yaniko'ob tu yáanal che'ob yéetel aak'o'obo'.

Ti' le súutuko' ila'ab u taal juntúul máak tu táan Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balam, ka'aj t'aanaj bey le u Ajbisajt'aanil Xibalbáa':

POPOL VUH ICH MAAYA T'AAN

—Lela' a Yuum K'uje'ex, leti' ts'áaik a kuxtale'ex; lela' leti' u ye'esajil, u k'a'ajsajil máax pate'ex. Ma' a ts'áaike'ex u k'aak' ti' le kaajo'obo', páak'te'ex u ts'áaiko'ob junp'éel t'alkunaj ti' Tohil. Ma' k'abéet u ts'áaik te'ex mixba'ali'. K'áate'ex ti' Tohil ba'ax k'abéet u taasiko'ob kéen taalako'ob u k'am u k'aak'o'ob, bey a'alabik ti'ob tumeen le Xibalbáilo'. Lela' yaan u xiik'o'ob bey je'el bix u xiik' soots'e'. Tene' túuxta'aben tumeen máax siijse'ex, máax pate'ex— tu ya'alaj le Xibalbáilo'.

Ki'imakchaj u yóolo'ob, yéetel xan chu'up yéetel ki'imak óolalil u puksi'ik'alo'ob Tohil, Avilix yéetel Hacavitz le ka'aj t'aanaj le Xibalbáilo', máax tu séeba'anile' tu satajubáa aktáan ti'ob.

Chéen ba'ale' le kajnáalo'obo' ma' kiimo'ob le ka'aj k'ucho'obi' kex táan u kiimilo'ob ka'ach yéetel ke'elil. Táan u k'áaxal ka'ach ya'ab bat, box cháak yéetel ye'eb, yaan ka'ach junp'éel ke'elil mina'an u xuul.

Tuláakal le kajnáalo'obo' táan u kikilaankilo'ob ka'aj k'ucho'ob tak tu'ux yaano'ob Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balam. Nojoch yaj-óolalil ku yu'ubik u puksi'ik'alo'ob yéetel t'o'ona'an u yila'al u yicho'ob.

Aktáan ti' Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balame' k'ucho'ob le máako'ob k'áatik le k'áak' yéetel yaj-óolalo'.

—Ma'atáan wáa a ch'a'ike'ex to'on óotsilil, chéen taalo'on k-k'áat te'ex junp'iit a k'aak'e'ex. Ba'ale' ma' wáa múul kajakbalo'on ka'achi'. Ma' wáa junp'éelili' k-kúuchili', junp'éelili' k-lu'um le ka'aj siijsa'abo'on yéete'el ka'aj pata'abo'oni'. Ch'a'ex óotsilil ti' to'on— bey tu ya'alajo'ob.

—Ba'ax ken a ts'áaex to'on utia'al k-ch'aik te'ex óotsilil— bey k'áata'ab ti'obo'.

Ka'aj tu núukajo'ob le kajnáalo'obo':

—Je'elo' yaan k-ts'áaik te'ex taak'in.

—Ma' k-k'áat taak'ini'— tu núukajo'ob Balam-Quitzé yéetel Balam-Acab.

—Ba'ax túun a k'áate'ex.

—Ka'ajo'on k-k'áatej.

—Ma'alob —tu núukaj le kajnáalo'obo'.

—Yaan k-k'áatik ti' Tohil, ku ts'o'okole' k-a'alikte'ex— núuka'ab ti'ob.

—Ba'ax k'abéet u ts'áaik le kajnáalo'obo', Yuum Tohil, le ts'o'ok u taal u k'áato'ob a k'aak'o'— tu ya'alo'ob túun Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balam.

—Ma'alob. U k'áato'ob wáa u k'ub u tseemo'ob yéetel u xiik'o'ob. U k'áato'ob wáa u puksi'ik'alo'ob, teen Tohil, ka'aj in méek'o'ob ichil in k'abo'ob. Chéen ba'ale', wáa ma' u k'áato'obe' ma'atáan xan in ts'áaik ti'ob le k'áak'o'— bey tu núukajil Tohil.

—A'ale'ex ti'ob tak tuláak' k'iin, ma' k'abéet ka'aj taalako'ob bejla'a u tak' u tseemo'ob yéetel u xiik'o'obe'. Lela' leti' ku túuxtik a'albil, bey ken a wa'ale'ex ti'obo'— Lela' leti' le núuk tu beetaj ti' Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balamo'.

Bey túuno' tu ya'alajo'ob ba'ax tu túuxtaj a'albil Tohil.

—Ma'alob túun tu ya'alajo'ob, yaan k-much'ikbáa yéetel yaan k-méek'ik— tu ya'alaj le kaajo'obo', le ka'aj tu yu'ubajo'ob u t'aan Tohil. Ma' xáanchaj ka'aj tu beetajo'obi':

—Ma'alob— tu ya'alajo'ob, chéen ba'ale' ma' u xáantal.

Tu séeba'anile' tu k'amajo'ob le k'áak'o'. Ku ts'o'okole' ka'aj ook k'iinalil tu wiinkilalo'ob.

WAKJAATS

Chéen ba'ale', yanchaj junmúuch' kajnáalo'ob tu yokoltajo'ob ichil buuts' le k'áak'o', leti' le yano'ob tu najil Zotzilo'. U Yuum K'uj Cakchiqueles, u k'aaba'e' Chamalcán chika'an ti' juntúul soots'.

Le ka'aj máano'ob ichil le buuts'o', chaanbéelil máaniko'ob, ku ts'o'okole' tu ch'a'ob le k'áak'o'.

Le Cakchiqueleso' ma' tu k'áatajo'ob le k'áak'o' tumeen ma' tu yóotaj u k'ububáaob utia'al lotsbilo'obi', bey je'el bix lotsa'abik uláak' jejeláas kaajo'obo', le ka'aj tu ts'áajo'ob u tseemo'ob yéetel u xiik'o'ob utia'al ka'aj je'ebek ti'obo'.

Lela' leti' le je'ek'abil ku ya'alik le Tohilo':

—Ka'aj kiimsa'ak tuláakal le kaajo'ob tu aktáano', ka'aj tse'elek ti'ob u puksi'ik'alo'ob tu tseemo'ob yéetel tu xiik'o'ob.

Lela' ma' káajak u beeta'al ka'aj tu bo'obat a'alaj Tohil yaan u beetik u jo'olpóopil Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balami'.

Te'el Tulán-Zuiva, tu'ux u taalo'obo', suuka'an ti'ob ma' u janalo'ob, jach ku su'uk'intikubáa'ob ichil u páak'tiko'ob u taal u sáastal yéetel u yiliko'ob u tíip'il le k'iino'.

Ichil u baatsilo'obe' ku jatsikubáaob utia'al u yiliko'ob le nojoch eek' ku k'aaba'tik Icoquih, leti' le ku yáax jóok'olo' ku ts'o'okole' le k'iino', le kéen síijik le k'iino', le Icoquiho' jach sáask'ale'en, sáamsamal ti' yaan te'el lak'ino' aktáan ti'ob, leti' ka'aj kajlajo'ob te'el lu'um ku k'aaba'tik Tulán-Zuiva, tu'ux u taal u Yuum K'ujo'obo'.

Ma' wey tu k'amaj u jo'olpóopilo'obe', tu k'amajo'ob te'el tu'ux tu pech'táantajo'ob le nukuch yéetel le mejen kaajo'obo', le ka'aj tu kíimsajo'ob tu táan Tohilo', leti' le tu'ux tu k'ubajo'ob ti' u k'i'ik'el u tseem yéetel u ch'ala'atel tuláakal le máako'obo'.

Tulán tu k'amajo'ob u jo'olpóopilo'ob; ya'ab na'at yanchaj ti'ob ichil le éek'joch'e'enil yéetel le áak'abo'.

Ku ts'o'okole' ka'aj taalo'ob, luk'o'ob te'elo' ka'aj tu p'atajo'ob le lak'ino'.

—Lela' ma' k-otochi', ko'one'ex k-kaxant tu'ux ken k-kajtale'ex— bey túun tu ya'alaj Tohil.

Jach tu jaajil ku ya'alik ti'ob Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balam.

—P'ate'ex a t'alk'unaje'ex, yanak te'ex u muuk'il a ts'áaik a wóole'ex utia'al u jóok'sa'al u k'i'ik'elil a xikine'ex, a kúuke'ex, k'ub a t'alkunaje'ex, lela' leti' u e'esajil a k'ub-óolale'ex tu táan Yuum K'uj.

—Ma'alob— tu ya'alajo'ob, ka'aj jo'op' u jóok'siko'ob u k'i'ik'el u xikino'ob.

Ok'olnajo'ob ichil u k'aayo'ob tumeen tu p'atajo'ob Tulán; ok'olnaj u puksi'ik'alo'ob le ka'aj tu p'atajo'ob Tulán.

—Máare, ts'o'ok k-topikbáa. Ma'atáan ka'a k-ilik u taal u sáastal wey le kéen siijik k'iin yéetel kéen u jul yóok'olkaabe'— bey tu ya'alajo'ob le ka'aj luk'o'obi'.

Chéen ba'ale' jo'op' u bin u p'atiko'ob máako'ob utia'al u kanáanto'ob le bejo'. Le kaajo'obo' jujunp'éel u líik'il u yilo'ob le noj eek' ku yáax jóok'ol ti' le k'iino'. Le u k'ajóolalil bix u taal u sáastalo', tu puksi'ik'alo'ob ku taasiko'ob le ka'aj taalo'ob te'el lak'ino', yéetel le tuukul yaan ti'obo' luk'o'ob xan te'elo', ti' le buka'aj náachilo', je'el bix u ya'aliko'ob ichil u k'aayo'ob tak bejla'o'.

U'UKJAATS

K'ucho'ob túun tu ka'analil junp'éel wits, ti' túun tu much'ajubáa tuláakal u kajnáalilo'ob Quiché yéetel uláak' kaajo'obi'. Te'elo' tu beetajo'ob junp'éel múuch'táanbal utia'al u ch'a'iko'ob mokt'aan. Bejla'e' ku ya'ala'al ti' le witso' Chi-Pixab, bey u k'aaba' le witso'.

Tu much'ajubáaob te'elo' ka'aj t'aanajo'ob uts ichil u baatsilubáaob:

—Teen, teen u kaajil Quiché. Teche' Tamub, bey ken a k'aaba'to'. Ti' le Ilocabo'obo' a'alab ti'ob:

—Teche' Ilocab, bey ken a k'aaba'to'. Le óoxp'éel kaajo'ob Quichéilo'oba' ma' biin xu'uluko'obi', junp'éelili' k-kuxtal— bey tu ya'alajo'ob le ka'aj tu ts'áa u k'aaba'obo'.

Ka'aj ts'o'oke' tu ts'áajo'ob u k'aaba' Cakchiqueles: Gagchequeleb tu k'aaba'taj.

Bey túun xan le Rabinalilo'obo', k'aaba' tak bejla'a ma' k'e'exeke'. Beeyxan le Tziquinaháilo'obo' máaxo'ob bey u k'aaba'ob tak bejla'o'. Lelo'oba' leti' le k'aaba'ob tu ts'áajo'ob ichil u baatsilubáaobo'.

Te'elo' ti' tu much'ajubáaob utia'al u páak'to'ob u sáastal yéetel u yiliko'ob u yáax jóok'ol le noj eek' ti' le k'iino', le ta'aytak u tíip'il le k'iino'.

—Tak te'el k-taalo', chéen ba'ale' ts'o'ok ja'ajatsikbáa— ku yaliko'ob ichil u baatsilubáaob.

U puksi'ik'alo'obe' jach t'ona'an, táan u máansiko'ob ya'ab yaj-óolalil: Mina'an ba'al u jaanto'ob, mina'an ba'al tia'al u tséentikubáaob; chéen ku yúuts'bentiko'ob u ni' u xóolte'ob beyo' ku tukultiko'obe' táan u janalo'ob, ba'ale' ma' tu tséentikubáaob kéen taalako'ob.

Ma' jach ojéelta'an bix máaniko'ob tu yóok'ol le k'áak'náabo'; bey mina'an k'áak'náab ka'aj máano'ob ti' le tséelila'; yóok'ol tuunich máano'ob, tuunich tsola'antak tu yóok'ol le sa'amo'. Tu yo'olal lelo' ts'a'ab u k'aaba'to'ob Tsola'antak tuunich, Páambil sa'am, k'aaba'ob tu ts'áajo'ob ka'aj máano'ob te'el ichil le k'áak'náabo', u ja'il le k'áak'náabo' tu jatsajubáa le ka'aj máano'obi'.

U puksi'ik'alo'obe' jach yaan yaj-óolalil ti' le kéen jo'op'ok u tsikbalo'ob ichil u baatsilubáaob, tumeen mina'an ba'al u jaanto'ob, chéen junxúuch ja' yaan utia'al u yuk'o'ob yéetel junwóok ixi'im.

Ti' yano'obi', u much'majubáaob te'el wits ku k'aaba'tik Chi-Pixab. Ti' xan bisa'ab Tohil, Avilix yéetel Hacavitzi'. Junp'éel noj su'uk'inaj ku beetik Balam-Quitzé yéetel u yatan ku k'aaba'tik Cahá-Paluma. Beeyxan u beetik Balam-Acab yéetel u yatan, ku k'aaba'tik Chomihá; beeyxan Mahucutah ku beetik junp'éel noj su'uk'inaj yéetel u yatan ku k'aaba'tik Tzununihá, tak Iqui-Balam yéetel u yatan u k'aaba'e' Caquixahá.

Leti'obe' ku su'uk'ino'ob ichil le éek'joch'e'enilo' yéetel le áak'abilo'. Ya'ab yaj-óolal tu máansajo'ob ka'ach te'el wits ku k'aaba'tik Chi-Pixabo'.

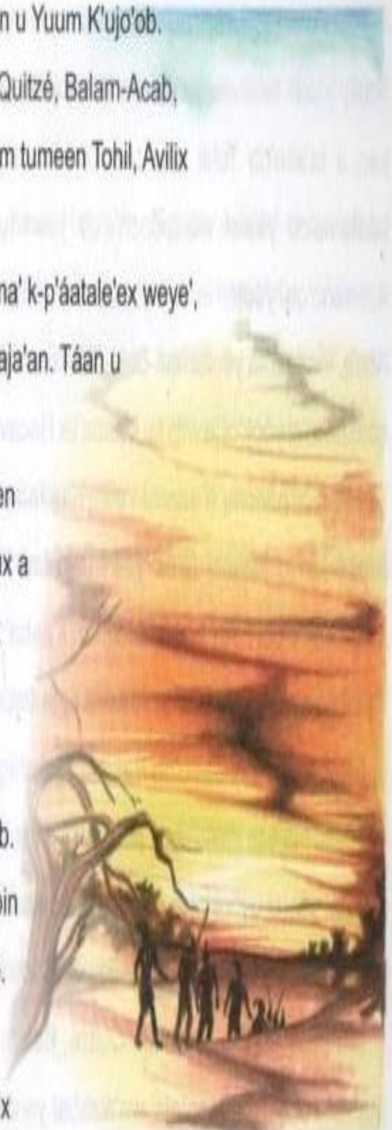

WAXAKJAATS

Tu ka'atéen t'a'ano'ob tumeen u Yuum K'ujo'ob.

Bey túun a'alabik ti' Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balam tumeen Tohil, Avilix yéetel Hacavitza':

—Ko'one'ex junpuli', líik'iko'one'ex, ma' k-p'áatale'ex weye', biso'one'ex ti' junp'éel kúuchil ta'akpaja'an. Táan u taal u sáastal. Ma' wáa yaj-óolalil ka tukultike'ex ka'aj chu'ukuko'on tumeen le jo'op'ach wíiniko'ob te'el tulum tu'ux a ts'aamajo'one'exa', te'ex Ajmeene'ex yéetel Ajkiimsaje'ex. Ts'áaone'ex jujuntúulil tu'ux ma' u yúuchul to'on loob, tu ya'alajo'ob le ka'aj t'aanajo'ob.

—Ma'alob túun. Yaan k-bin, yaan k-bin kaxant nukuch k'áax— tu núukajo'ob.

Ku ts'o'okole' jujuntúulo'obe' tu kuchaj u Yuum K'uj. Bey bisa'abik Avilix te'el taamtam lu'um ku k'aaba'tik Euabal-Zivan, bey tu ts'áajo'ob u k'aaba', le jach taamtam lu'um yaan te'el k'áaxo', le k-a'alik u k'aaba' ti' le k'iino'oba' Pavilix, te'elo' ti' tu p'atajo'obi'. Te'el taamtam lu'umo' p'a'at tumeen Balam-Acab.

Jujuntúulil p'ata'abiko'ob. Le yáax p'a'ato' Hacavitz, tu yóok'ol junp'éel chakjope'en wits ku k'aaba'tik bejla'e' Hacavitz. Te'elo' líik'sa'ab u kaajali', te'el kúuchil tu'ux yanchaj Yuum K'uj Hacavitzo'.

Beeyxan p'áat Mahucutah yéetel u Yuum K'uj, lela' leti' u ka'ap'éel Yuum K'uj tu ta'akajo'obo'. Hacavitze' ma' ich k'áax p'a'ati', leti'e' ta'aka'ab tu yóok'ol junp'éel jáanpik'e'en wits.

Ku ts'o'okole' ka'aj k'uch Balam-Quitzé, k'uch te'el nojoch k'áaxo' utia'al u ta'akik Tohil, k'uch te'el wits ku k'aaba'tik bejla'e' Patohil. Bey túuno' tu kaxantajo'ob tu'ux ken u ta'ako'ob Tohil te'el taamtam lu'umo', tu kúuchilil. Ya'abach kaano'ob, báalamo'ob yéetel wóolpóoch'o'ob yaan tu k'áaxil tu'ux ta'aka'ab tumeen le Ajmeeno'ob yéetel le Ajkiimsajo'obo'. Múuch' aniko'ob Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucuta yéetel Iqui-Balam; tu much'ajubáaob utia'al u páak'tiko'ob u taal u sáastal te'el yóok'ol le wits ku k'aaba'tik Hacavítzo'.

Ma' jach náache' ti' yaan u Yuum K'uj Tamubilo'obi' beeyxan utia'al Ilocabilo'obi'. Amac-Tan u k'aaba' tu'ux yaan u Yuum K'uj le Tamubilo'obo', te'el túuno' ti' sáaschaj ti'obi'. Amac-Uquincat u k'aaba' le kúuchil tu'ux sáaschaj ti'ob le Ilocabilo'obo'; te'el yaan u Yuum K'uj le Ilocabo'obo' naats' ti' le witso'. Te'elo' ti' yano'ob xan u kajnáalilo'ob Rabinal, Cakchiqueles, Tziquinahá, tuláakal le mejen yéetel le nukuch kaajo'obo'. Múuch' p'áatiko'ob utia'al u páak'tiko'ob u k'uchul piik' sáastal yéetel u jóok'ol le noj eek' ku k'aaba'tik Icoquij, le ku yáax jóok'ol ti' k'iin, le kéen taalak u sáastalo', bey u tsikbaltiko'obo'.

Múuch' yaniko'ob Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucuta yéetel Iqui-Balam. Ma' tu wenelo'ob, mantats' wa'alakbal yaniko'ob, naak'al u yóol u puksi'ik'alo'ob yéetel u jobnelo'ob ikil u jach taakil u yiliko'ob u taal u sáastal yéetel u tiip'il k'iin.

Te'el xano' tu ch'a'ajo'ob su'tal, óotsilchaj u yicho'ob, tu máansajo'ob ya'abach muk'yaj, yéetel nak-óolalil yo'olal u seten k'i'inanil. Tak te'el ts'o'ok u k'uchulo'ob ka'acho'.

—Mina'an to'on ki'imak-óolal weye'. Kexi' túun ka'aj béeychajak k-ilik u tiip'il le k'iino'. Ba'ax je'el k-beetike'. Ma' wáa junp'éelili' k-tuukul ka'ach te'el tu yóok'ol le lu'uma'. Bix úuchak k-náachtal, ku ya'aliko'ob ichil u baatsilo'ob ka'achil, ichil óotsil t'aanil yéetel yaj-óolalil.

Ku tsikbalo'ob, chéen ba'ale' ma' tu ch'éenel u chi'ichnakil u puksi'ik'alo'ob utia'al u yiliko'ob u taal u sáastal:

—Le k'ujo'obo' kulukbalo'ob te'el ichil le taamtam lu'umo', ichil le k'áaxo', ichil le k'ubenbáail xiiwo'obo' yéetel le ya'axk'o'ocho'; mix junp'éel k'áanche' ts'a'ab ti'ob— bey u ya'aliko'ob.

Táanil yanilo'ob Tohil, Avilix yéetel Hacavitz. Nojoch u ki'iki'-óolalo'ob, u muuk'o'ob yéetel u páajtalilo'ob tu yóok'ol u k'ujo'ob le kaajo'obo'. Ya'ab u maktsililo'ob yéetel ya'ab u máano'ob xiinbalil táan ke'elil, ku ts'o'okole' yaan sajakil tu puksi'ik'al le kajnáalo'obo'.

Ka'alikil u puksi'ik'al Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucuta yéetel Iqui-Balame' jets'eknak. Ma' chi'ichnako'ob tu yo'olal u k'ujo'ob tu kuchajo'ob u taaso'ob le ka'aj luko'ob Tulán-Zuiva, te'el lak'ino'.

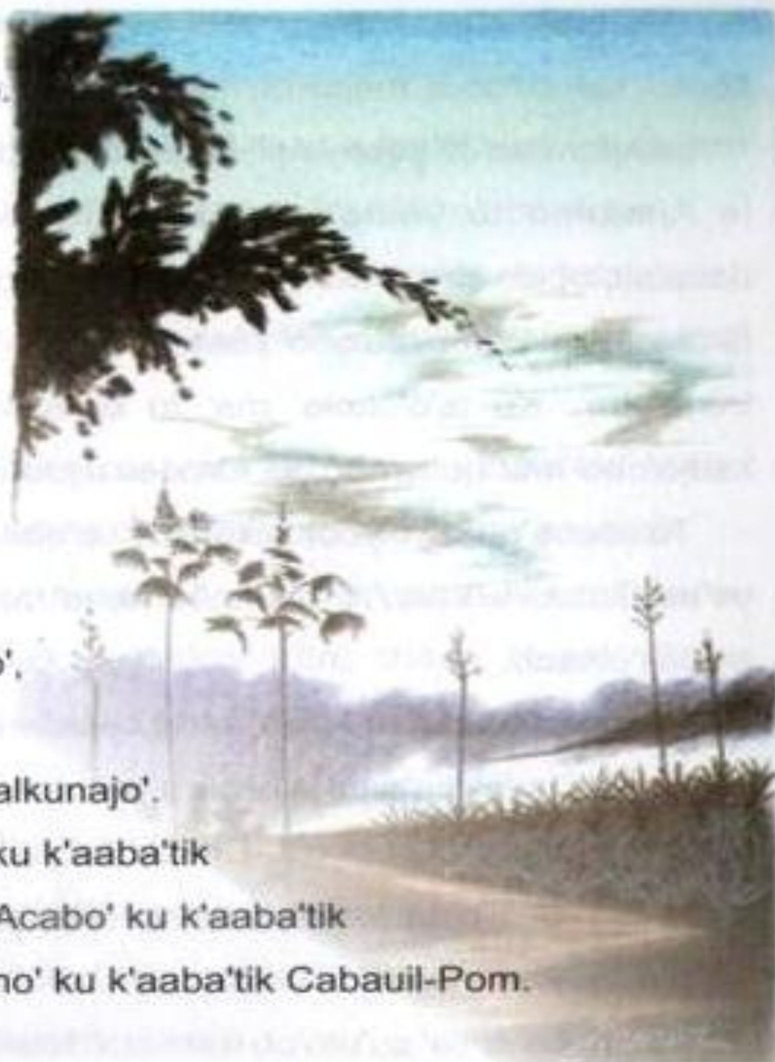
Ti' yano'ob, te'el ichil le nukuch k'áax ku k'aaba'tik bejla'e' Zaquiribal Pa-Tohil, Pa-vilix, Pa-Hacavitz.

Te'el túun sáaschaj ti'obi', tak ka'aj béeychaj u yiliko'ob u tiip'il k'iin le k-noolo'obo' yéetel le k-yuumo'obo'.

Ti' le súutuka' ka'ajo'on k-tsikbalt bix úuchik u taal u sáastal yéetel bix chíikpajik k'iin, uj yéetel eek'o'ob.

BOLONJAATS

Te'el túun yaan, le sáastala', u tiip'il k'iin, uj yéetel eek'o'ob. Nojoch ki'imak óolal yanchaj ti'ob Balam-quitzé', Balam-Acab, Mahucuta yéetel Iqui-Baam le ka'aj tu yilajo'ob u noj eek'il le sáastalo'.

Le ka'aj yáax jóok'e' sáask'ale'en, le ka'aj yáax jóok' ti' k'iin.

Ka'aj túun tu jáan wach'ajo'ob le pom u taasmajo'ob tak te'el lak'ino' yéetel u tukulmaj u tóokiko'obo', ka'aj túun tu wach'ajo'ob le óoxp'éel siibal utia'al u beetiko'ob t'alkunajo'.

Le pom ku taasik Balam-Quitzé'o' ku k'aaba'tik Mixtán-Pom; le pom ku taasik Balam-Acabo' ku k'aaba'tik Caviztán-Pom; le ku taasik Mahucutaho' ku k'aaba'tik Cabauil-Pom. Tu yóoxtúulal yaan ti'ob Pom.

Tu tóokajo'ob yéetel tu séeba'anile' jo'op' u yóok'oto'ob tu tojil lak'in. Ichil u yóok'oto'obe' ok'olnajo'ob yéetel ki'imak-óolalil yéetel ku tóokiko'ob u pomo'obo', u ki'ichkelem pomo'ob. Ku ts'o'okole' ok'olnajo'ob tumeen ma'atáan u yiliko'ob u tiip'il k'iin.

Tu séeba'anile' jóok' le k'iino'. Ki'imakchaj u yóol mejen yéetel nukuch ba'alche'ob, liik'o'ob le yano'ob tu jáal bekanja'obo', le yano'ob ti' taamtam lu'umo'obo' yéetel le yano'ob tu p'iich u ka'analil le witso'obo'; tuláakal tu sutaj u paakato'ob tak tu'ux ku jóok'ol le k'iino'.

Ku ts'o'okole' jóonkalnaj k'ankojo'ob yéetel chakbolayo'ob. Chéen ba'ale' yáax k'aaynaj xt'uut.

Tu jaajil ki'imakchaj u yóol tuláakal ba'alche'ob yéetel tu xit'aj u xiik'o'ob le kóoto', sak ch'oom, mejen ch'iich'o'ob yéetel nukuch ch'iich'o'ob.

Le Ajmeeno'ob yéetel Ajkiimsajo'obo' xolokbalo'ob; táaj nojoch u ki'imakil u yóol le Ajmeeno'ob yéetel le Ajkiinsajo'obo', beeyxan le Tamubilo'ob yéetel Ilocabilo'obo', Rabinalo'ob, Kakchikelo'ob, le yano'ob Tuhalha', Uchabaha', Quibaha', le Batenáilo'obo' yéetel le Yaqui Tepeuilo'obo', kaajo'ob yano'ob tak ti' le k'iino'oba'. Ku ts'o'okole' ma' tu béeytal u xo'okol tuláakalo'ob. Tuláakal le kaajo'obo' múul julta'abo'ob tumeen u juul le píik'sáastalilo'.

Tu séeba'anil tij u yóok'olkaab tu yo'olal u chokojil le k'iino'. Bey juntúul máak tu ye'esajilubáa le k'iino', ti' u táanil u yiche' táan u tóoch' u k'áak'il ka'aj tu tikinkúunsaj u yóok'olkaab.

Ka'alikil ma' jóok'ok k'iine', ch'uul yéetel luuk'chaja'an yóok'olkaab; ba'ale' líik' le k'iino' ka'aj na'ak ka'anal je'el bix u yoochel u wiinkilal wíinike'. Ba'ale' ma' tu páajtal u muk'yajta'al u chokojil. Chéen tu ye'esajubáa bey wíinik le ka'aj siijo', ku ts'o'okole' ka'aj p'áat jeets'elil bey je'el bix junp'éel néene'. Ma' jach leti' le k'iin k-ilik bejla'o', bey u ya'ala'al ti' úuchben tsikbalo'obo'.

Tu séeba'anile' su'uto'ob tuunichil Tohil, Avilix yéetel Hacavitz, beeyxan uláak' ba'alo'obe' suutnajo'ob k'ujil, je'el bix le k'ankojo', chakbolay, kaan, wóolpóoch' yéetel alux.

U k'abo'obe' tu lechajubáaob ti' che'ob le ka'aj tíip'o'ob tu yóok'olkaab le k'iino', uj, yéetel eek'o'ob. Tuláakal tuunichchajo'ob. Mii bejla'a ma' kuxa'ano'on tu yo'olal le ts'íits'ik ba'alche'oba', le k'ankojo', chakbolay, kaan, wóolpóoch' yéetel aluxo'. Mii bejla'a mina'an k-nojbe'entsilil wáa ma' u su'utul tuunichil le yáax ba'alche'ob tumeen le k'iino'. Le ka'aj jóok'e' ki'imakchaj u yóol u puksi'ik'alo'ob Balam Quitzé, Balam Acab, Mahucutah yéetel Iqui Balam. Táaj ki'imakchaj u yóolo'ob ka'aj sáaschajij. Ma' táaj ya'ab máako'ob yano'ob te'elo'; ts'e'ets'ek le yano'ob ka'ach tu yóok'ol le wits Hacavitzo'.

POPOL VUH ICH MAAYA T'AAN

Ti' sáaschaj ti'obi', tu tóokajo'ob pom yéetel óok'otnajo'obi', ka'alikil u sutmaj u paakato'ob lak'in, te'el tu'ux taalo'obe'.

Te'el yaan u witso'ob yéetel u táax lu'umo'obi', te'el tu'ux u taalo'ob Balam Quitzé, Balam Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balamo', bey k'aaba'ta'abiko'obo'.

Chéen ba'ale' wey ya'abchajo'obe', ti' le witsa', wey tu líik'saj u noj kaajo'obe', wey yano'ob ka'ach ka'aj tíip' le k'iino', uj yéetel le eek'o'obo', leti' le ka'aj sáaschaj tuláakal yóok'olkaabe'.

Wey xan káaj u k'ayiko'ob u k'aayil Camucú; tu k'ayajo'ob, chéen ba'ale' chéen u yaj-óolal u puksi'ik'alo'ob yéetel u ts'uuts'elo'ob tu ya'alajo'ob ichil u k'aayo'ob.

—Máare óotsilo'on. Sa'ato'on Tulán, t-jatsajbáai' yéetel ti' p'áat k-suku'uno'ob yéetel k-iits'ino'obi'. To'one' ts'o'ok k-ilik u jóok'ol k'iin, chéen ba'ale'. Tu'ux yaano'ob ti' le súutuk ts'o'ok u sáastala'— bey u ya'aliko'ob ti' u Ajmeenilo'ob yéetel u Ajkiimsajilo'ob le Yaquiso'obo'.

Tumeen u jaajile', le k'aaba'ta'an Tohilo', láayli' u k'uj le Yaquiso'obo', chéen ba'ale' leti'obe' ku k'aaba'tiko'ob Yolcuat-Quitzalcuat.

—T-jatsajbáa Tulan, Zuiva, ti' múuch' jóok'o'oni' yéetel ti' siijsa'ab k-ch'i'ibal ka'aj taalo'oni'— ku ya'aliko'ob ka'ach ichil u baatsilubáaob.

Ka'aj túun tu k'a'ajsajo'ob u suku'uno'ob yéetel u yiits'ino'ob, yaquis, máaxo'ob sáaschajti'ob tu noj lu'umil México. Yanchaj xan junjaats ti' le máako'ob p'áato'ob te'el lak'ino', le ku k'aaba'tiko'ob Tepeu Olimán,

—Máaxo'ob p'áato'ob te'elo'— tu ya'alajo'ob.

Ya'ab yaj-óolal ku yu'ubik tu puksi'ik'alo'ob te'el Hacavitzo'; bey u yu'ubikubáaob xan le Tamubilo'ob yéetel le Ilocabilo'obo', máaxo'ob yano'ob xan te'el k'áax ku k'aaba'tik Amac-Tan, tu'ux sáaschaj ti' u Ajmeenilo'ob yéetel u Ajk'iimsajilo'ob Tamub yéetel u k'ujo'ob, láayli' xan ku k'aaba'tik Tohile', tumeen chéen junp'éelili' u k'aaba' u k'ujil le óoxjaats ch'i'ibalil Quiche'ilo'obo'.

tu yo'olal u t'aano'ob wáa tu yo'olal ba'ax ku beetiko'ob. Ma' cha'ike'ex xan k-lúubul ti' tuus. U jeelile' k'ube'ex to'on ba'ax ku yantal ich k'áax yéetel xan ch'upul kéejo'ob yéetel ch'upul ch'iich'o'ob. Ko'otene'ex a ts'áaex to'on junp'iit a k'i'ik'ele'ex, ch'a'ex to'on óotsilil. P'áatakte'ex u tso'otsel le kéejo'obo' yéetel kaláantabáaex ti' máaxo'ob yéetel u paakato'obe' tu tusajo'on. Bey túuno', u k'éewelil le kéejo' yaan u suut k-chíikulil, leti' ken a we'ese'ex ti' uláak' kaajo'ob. Le k'iin kéen k'áata'ak te'ex, tu'ux yaan Tohile', Ka we'esike'ex u k'éewelil le kéej u yilo'obo'. Ma' xan a we'esikabáaex, tumeen yaan uláak' ba'alo'ob a beete'ex. Yaan u nojochtal a nojbe'enile'ex; yaan a palitsilke'ex tuláakal kaajo'ob; yaan a taasike'ex u k'i'ik'elo'ob yéetel u yóolo'ob aktáan ti' to'on, le máaxo'ob kun taalo'ob u méek'o'one' yaan k-tia'alintiko'ob xan, —tu ya'alajo'ob túun Tohil, Avilix yéetel Hacavitz.

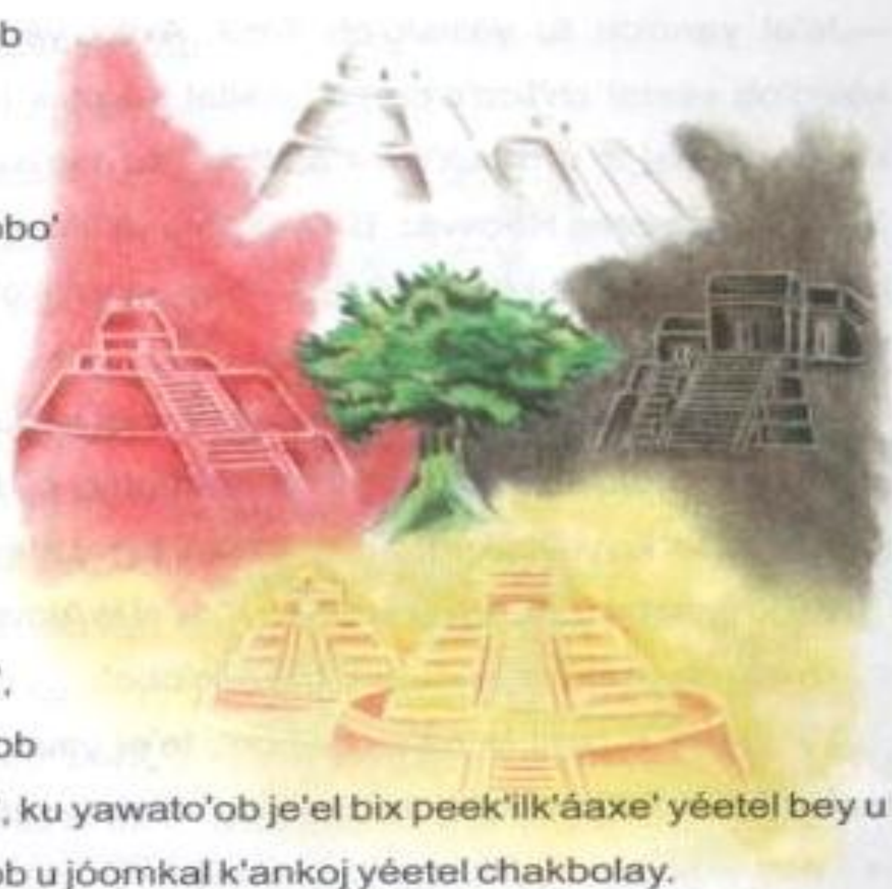
Beyo'ob táankelem xi'ipalaalo'ob ka'aj ila'ab u k'uchulo'ob u beeto'ob t'alkunaje'. Ka'aj túun káajsa'ab u kiimsa'al u yaal ch'iich'o'ob yéetel u yaal kéejo'ob, le ba'ax túun ku kiimsa'alo' ku k'a'amal tumen Ajmeeno'ob yéetel Ajkiimsajo'ob. Le kéen kaxta'ak ch'iich'o'ob yéetel u yaal kéejo'obe', tu séeba'anil ku bin u t'ojo'ob u k'i'ikel le kéejo'ob yéetel ch'iich'o'ob tu yóok'ol u chi' Tohil yéetel Avilixo'.

Le k'ujo'obo' le kéen u yuk'o'ob le k'i'ik'o', tu séeba'anil ku t'aan le tuunicho', le kéen k'uchuk Ajmeeno'ob yéetel Ajkiimsajo'ob u biso'ob u t'alkunajo'ob. Beeyxan u beetiko'ob aktáan ti' u chíikulalo'ob, ikil táan u tóokiko'ob pericón yéetel holom-ocox.

U chíikulal le k'ujo'obe' ti' yano'ob te'el tu'ux tu ts'ajo'obo', tu p'iich ka'analil le witso'. Ba'ale' le Ajmeeno'obo' ma'atáan u p'áatalo'ob tu yotocho'ob bulk'iin, ich k'áax ku máano'ob; chéen ku jaantiko'ob u yaal áakacho'ob, xuux wáa xunáan kaab le kéen u kaxto'ob; ma' tu tséentikubáaob tu beel. Mix k'ajóolta'an u bejil u yotocho'obi', mix xan tu'ux p'aatal u yataano'ob.

KANXÓOT'

YÁAXJAATS

Bey túuno', ya'ab kaajo'ob jo'op' u chúunpajal junjunp'éelil yéetele' le jejeláas láak'tsililo'ob ti' le kaajo'obo' jo'op' u nupikubáaob tu jáal le bejo'ob u beetmajo'obo'.

Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balame' ma' ojéelta'an tu'ux yano'obi'. Ba'ale' le kéen u yilo'ob u máan uláak' kajnáalo'ob te'el bejo'obo', tu séeba'anil ku káajal u yawato'ob te'el tu p'iich ka'analil le witso'obo', ku yawato'ob je'el bix peek'ilk'áaxe' yéetel bey u yawat-ok'ol ch'omake', ku ketiko'ob u jóomkal k'ankoj yéetel chakbolay.

Kéen ila'ak le ba'alo'ob bey tumeen le kajnáalo'ob ku bin u xíimbalo'obo': Ku ya'aliko'obe':

—Táan u beetiko'ob bix u yawat peek'ilk'áax, ch'omak, k'ankoj yéetel chakbolay. Taak u ye'esiko'ob ti' kaajo'ob ma' wíiniko'obi', chéen ba'ale' táan u beetiko'ob utia'al u tusiko'ono'ob. Yaan ba'ax ku ts'iiboltik u puksi'ik'alo'ob. Tu jaajile' ma' tu ja'ak'al u yóolo'ob yéetel ba'ax ku beetiko'ob. Yaan ba'ax ku kaxtiko'ob yéetel u jóomkal le k'ankojo' bey tu yéetel u jóomkal le chakbolay ku beetiko'ob le kéen u yilo'ob u máan juntúul wáa ka'atúul máako'obo'; ba'ax taak u beetiko'obe' u xu'ulsiko'ono'ob.

Sáamsamal u k'uchul le Ajmeeno'ob tu yotocho'obo' yéetel tu yiknal u yatano'ob, chéen u yaal jolomo'ob, xuux yéetel u yik'el kaab ku k'ubiko'ob ti' u yatano'ob. Sáamsamal u k'uchulo'ob xan tu aktáan Tohil, Avilix yéetel Hacavitz, yéetel ku ya'aliko'ob túun ichil u puksi'ik'alo'ob:

—Je'el yano'on tu yiknalo'ob Tohil, Avilix yéetel Hacavitza'. Chéen u k'i'ik'el kéejo'ob yéetel ch'iich'o'ob ku páajtal k-k'ubik ti'ob; chéen k'i'ik ken k-jóok'es ti' k-xikin yéetel ti' u muuk'il k-k'abo'ob. Ko'one'ex k'áatik muuk' yéetel toj-óolal ti' Tohil, Avilix yéetel Hacavitz. Ba'ax ken u ya'alo'ob tu yo'olal u kíimil le kaajo'obo', le junjunp'éelil táan k-kiimsiko'obo'— bey u ya'aliko'ob le k'iin kéen xi'iko'ob aktáan ti' Tohil, Avilix yéetel Hacavitz.

Ku ts'o'okole' ku jup'ik u xikino'ob yéetel u muuk' u k'abo'ob aktáan le k'ujo', ku ch'ajik u k'i'ik'elo'ob ti' luuch, tu tséel le tuunicho'. Ba'ale' jach u jaajile' ma' tuunichi', junjuntúulile' ku ye'esikubáa bey juntúul táankelem xi'ipale'.

Ku ki'imaktal u yóolo'ob yéetel u k'i'ik'el le Ajmeeno'ob yéetel Ajkiimsajo'ob kéen k'uchuko'ob yéetel u ye'esajil u meyajo'obo':

—T'u'ulte'ex u beel le ba'alche'obo', te'el yaan u toksajil a kuxtalile'exi'. Te'el u taalo', Tulan, le k'iin ka'aj ta taasajo'one'exe' —a'ala'ab ti'ob— le ka'aj ts'a'abte'ex le k'éewel ku k'aaba'tik pazilizib, cho'an k'i'ik'e'e'. We'ekek u k'i'ik'el ka'aj k'u'ubuk bey t'alkunaj ti' Tohil, Avilix yéetel Hacavitze'.

KA'AJAATS

Bey káajik u yokolta'al u wiinikilo'ob u kaajalo'ob Vuc Amag tumeen Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balamo'.

Ku ts'o'okole' ka'aj káaj u kiimsa'al u máakilo'ob le kaajo'obo'.

Ku machiko'ob le ku máan tu juunalo' wáa le ka'aka'túul u máano'obo', ma'atech u yojéelta'al ba'ax k'iin ku chu'ukulo'ob, tu séeba'anile' ku bisa'alo'ob kiimsbil aktáan ti' Tohil yéetel Avilix. Ku ts'o'okole' ku we'ewekiko'ob u k'i'ik'el tu yóok'ol le bejo' yéetel ku ts'áaiko'ob u pool táanxel tu'ux ti' le bejo'.

Ku ya'alik túun u máakilo'ob le kaajo'obo': chakbolay jaanto'ob.

Ku ya'aliko'ob beyo' tumeen ku p'atik le tu'ux ku máano'obo' pe'echak' bey utia'al chakbolaye', kex leti'obe' ma'atech u ye'esikubáaob. Ts'o'ok u ya'abtal máak u yokolto'ob, ba'ale' xáanchaj ka'aj ila'ab tumeen u máakilo'ob le kaajo'obo'.

—Mii Tohil yéetel Avilix ku yoksikubáaob ichilo'on. Mii leti'ob ku tséemta'alo'ob tumeen le Ajmeeno'ob yéetel le Ajkiimsajo'obo'. Tu'ux ta t'aan yaan u yotocho'ob. Ko'one'ex t'u'ulpachtik u pe'echak'o'ob— tu ya'alaj tuláakal u máakilo'ob le kaajo'obo'.

Bey túuno' tu much'ajubáaob ch'a'anu'uk ichil u baatsilubáaob. Ka'aj túun tu káajsaj u bino'ob tu bejil tu'ux yaan u pe'echak' le Ajmeeno'ob yéetel le Ajkiimsajo'obo', ba'ale' ma' jach chika'ani'.

Chéen u pe'echak' ts'íits'ik ba'alche'ob ku yiliko'ob, u pe'echak' chakbolay, ba'ale' ma' jach ma'alob chika'anili'.

Ma' chika'an le yáax pe'echak'o'obo' tumeen walk'aja'an, bey chéen beeta'ab tia'al u sa'ata'alo'obe', yéetele' ma' jach chika'an u bejili'. Káaj u yantal yeeb, káaj u k'áaxal junp'éel box cháak ka'aj túun yanchaj ya'ab luuk'; yéetele' káaj u k'áaxal tóosja'. Lela' leti' le ba'ax ku yiliko'ob u máakilo'ob le kaajo'obo'.

U puksi'ik'alo'obe' ku ka'anal u kaxanto'ob yéetel u t'u'ulpachto'ob ti' le bejo'obo', tumeen tu yo'olal u nojba'alilo'ob Tohil, Avilix yéetel Hacavitze', ku náachtalo'ob tak tu p'iich ka'analil le witso'obo', naats' ti' le kaajo'ob tu'ux ku yúuchul le kiimsajo'obo'.

Bey káajik u yokolta'al le máako'obo', le ka'aj káaj u chu'ukulo'ob tumeen le Ajpulyajo'ob te'el bejo', ku ts'o'okole' ku kiimsa'alo'ob tu táan Tohil, Avilix yéetel Hacavitz, ba'ale' u yaalo'ob leti'obe' tu kanáantajo'ob te'el witso'.

Tohil, Avilix yéetel Hacavitze' yaan ti'ob u yich óoxtúul táankelem xi'ipalal yéetel ku xiinbalo'ob yo'olal u maktsilil le tuunicho'. Yaan junp'éel bekanja' tu'ux ku yichkiilo'ob tu jáal, chéen ti' ku ye'esikubáaobi'. Le o'olale' u k'aaba'e' ti' u kúuchilil u yichkiil Tohil, bey túun u k'aaba' le bekanja'o'. Ya'ab u téenal ila'abo'ob tumeen u máakilo'ob le kaajo'obo', chéen ba'ale' kéen ila'ako'obe' tu séeba'anil ku sa'atalo'ob.

Ojéelta'ab túun tu'ux yaan Banlam Quitze, Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balam, tu séeba'anile' tu much'ajubáaob utia'al u ch'a'ob u t'aanil bix ken u kíimsilo'ob.

Yáax táanile' tsikbalta'ab tumeen u máakilo'ob le kaajo'obo' bix je'el u páajtal u lotsiko'ob Tohil, Avilix yéetel Hacavitze'. Tuláakal Ajmeeno'ob yéetel Ajkiimsajo'obe' tu ya'alajo'ob ti' u máakilo'ob le kaajo'obo':

—Ko'one'ex láaj liik'il, t'a'anak tuláakal le kaajo'obo', ma' u p'áatal junmúuch' mix ka'amúuch' ichilo'one'ex paachil ti' le u láak'o'obo'.

Tu láaj much'ajubáaob, ya'ab tu much'ajilubáaob ka'aj múul tsikbalnajo'ob. Ka'aj tu k'áataj tu baatsilubáaob:

—Bix je'el k-beetik utia'al k-lotsik Quiches, u máakilo'ob Cavece', máaxo'ob tu yo'olalo'obe' táan u xu'ulul k-paalal yéetel k-k'ooso'ob. Ma' ojéelta'an bix u xu'ulsa'al le máako'obo'. Wáa yaan k-kíimil yo'olal le ookolo'oba', bey ka'aj úuchuko'; wáa táaj yaan u nojba'alil le Tohil, Avilix yéetel Hacavitzo', ko'one'ex túun k'ujtik Tohil, yéetele' kexi' ka'aj páatchajak k-chukike'exe'. Ma' tu páajtal k-p'atik u lotsiko'ono'ob. Ma' wáa ya'ab xiib yaan ichilo'oni'. Ku ts'o'okole' u máakilo'ob Cavece' ma' ya'abo'obi'—tu ya'alajo'ob, le ka'aj tu much'ajubáaob.

Yaan máaxo'ob tu ya'alajo'ob ti' tuláakal u máakilo'ob le kaajo'ob le ka'aj t'aanajo'obo':

—Máax ts'o'ok u yilik le máako'ob ku yichkiilo'ob sáamsamal te'el bekanja'o'. Wáa leti'ob Tohil, Avilix yéetel Hacavitze', leti'ob ken k-yáax topo'ob, ku ts'o'okole' k-káajsik topik Ajmeeno'ob yéetel Ajkiimsajo'ob —bey tu ya'alaj ya'ab ti' le máako'ob ka'aj t'aanajo'obo'.

—Ba'ale' bix túun ken k-topilo'ob— tu k'áatajo'ob tu ka'atéen.

—Bey ken k-beetila'. Je'el bix yaan u yich táankelem xi'ipalal ti'ob le kéen u cha'a u yila'alo'ob te'el ichil le ja'o', xi'ik túun ka'atúul lóobbayan yéetel jach táaj ki'ichpantak, tia'al ka'aj yanak u ts'íibolalil ti'ob u yatankúunsiko'ob— tu ya'alajo'ob.

—Jach ma'alob. Ko'one'ex túun kaxtik ka'atúul ki'ichpan lóobbayan — tu ya'alajo'ob. Tu séeba'anile' bin u ch'a'ob u ch'up aalo'ob. Jach tu jaajile' jach táaj ki'ichpan ch'úupalalo'ob.

Ku ts'o'okole' ka'aj tu tsolnu'uktajo'ob ba'ax ken u beet le ch'úupalalo'obo':

—Xeene'ex, k-ch'úupalale'ex, xeene'ex p'o' nook' te'el bekanja'o', wáa ka wilike'ex le óoxtúul xi'ipalalo'obo', pit a nook'e'ex aktáan ti'ob, wáa u puksi'ik'alo'ob ku ts'íiboltike'exe', t'ane'exo'ob. Wáa ku ya'aliko'ob ti' te'ex: Je'el wáa u páajtal k-náats'al ta wiknale'exe'. Núuke'ex je'ele'. Le kéen u k'áato'ob ti' te'ex: Tu'ux a taale'ex. Máax a yuume'ex. Núuke'ex beya':

U ch'up aalo'on le Yuumtsilo'obo'. Ku ts'o'okole' ka wa'alike'ex ti'ob: K'ube'ex to'on junp'éel ba'al a tia'ale'ex. Wáa ku ts'o'okol u k'ubiko'ob te'ex junp'éel je'el ba'ale' yéetel wáa taak u ts'u'uts'iko'ob u táan a wiche'exe', k'ubabáaex yéetel a wóole'ex ti'ob. Wáa ma' ta k'ubikabáaex ti'obe', k-kiimsike'ex. Kéen ts'o'okoke' k-puksi'ik'ale' yaan u ki'imaktal u yóol. Le kéen a mache'ex le ba'ax ken u k'ubo'ob te'exo' ka taasike'ex weye', leti' u chíikulal utia'al k-na'atik, yanchaj ba'al u yilo'ob ta wéetele'ex.

Bey tu ya'alajil le máako'ob le ka'aj tu tsolnu'uktajo'ob le ka'atúul lóobbayan ch'úupalalo'obo'. Lela' leti' u k'aaba' le ka'atúul lóobbayano'oba': Ixtah u k'aaba' juntúul ti' le ch'úupalalo', le uláalak'o' Ixpuch. Le ka'atúul ku k'aaba'tiko'ob Ixtah yéetel Ixpucho' túuxta'abo'ob te'el bekanja'o', tu'ux ku yichkiil Tohil, Avilix yéetel Hacavitz. Lela' leti' le ch'a'a t'aan je'ets' tumeen tuláakal le kaajo'obo'.

Tu séeba'anile' bino'ob, jats'uts u búuko'ob, tu jaajile' jach táaj ki'ichpantako'ob ka'aj bino'ob tu'ux ku yichkiil Tohil, tia'al ka'aj ila'ako'ob yéetel tia'al u p'o'iko'ob nook'. Le ka'aj bino'obe', ki'imakchaj u yóol le Yuumtsilo'obo' tumeen ts'o'ok u túuxtiko'ob ka'atúul u ch'upul aalo'ob.

Le ka'aj k'ucho'ob te'el bekanja'o' káaj u p'o'ik u nook'o'ob. Ts'o'ok u pitik u nook' tu ka'atulal yéetel nakakbalo'ob ti' tuunicho'ob ka'aj k'ucho'ob Tohil, Avilix yéetel Hacavitz. K'ucho'ob te'el tu jáal le bekanja'o' ka'aj chan ja'ak' u yóolo'ob úuchak u yiliko'ob le ka'atúul lóobbayan táan u p'o' nook'o'obo', le ch'úupalalo'obe' tu ch'a'ajo'ob su'tal ka'aj k'uch Tohil. Chéen ba'ale' ma' ts'i'ibolta'ab le ka'atúul ch'úupalal tumeen Tohilo'.

Ka'aj túun k'áatchi'ta'abo'ob:

—Tu'ux a taale'ex.

Bey tu k'áatajil ti' le ka'atúul ch'úupalalo' ku ts'o'okole' tu ya'alaj:

—Ba'ax a k'áate'ex yéetel ba'ax beet a taale'ex wey tu jáal le k-ja'a'.

Leti'ob túune' tu núukajo'ob:

—Túuxta'abo'on wey tumeen le nukuch Yuumtsilo'obo'. Xeene'ex a k'ajóolte'ex u táan yich le Tohilo'obo' yéetel t'aanene'ex tu yéetelo'ob, bey a'ala'abik to'on tumeen le Yuumtsilo'obo'; yéetele' taase'ex u chíikulal ta k'ajóoltajile'ex u táan u yicho'ob, bey a'alabik to'ono'. Bey t'aanajik le ka'atúul ch'úupalalo',— bey úuchak u ya'aliko'obo'.

Ba'ale' le ba'ax u k'áat u Yuumtsililo'ob le kaajo'ob ka'acho', leti' ka'aj luk'esa'ak u sujuyil le ch'úupalalo'ob tumeen u wáayilo'ob Tohilo'. Chéen ba'ale' Tohil, Avilix yéetel Hacavitze' tu ya'alaj le ka'aj ka'a t'aanajo'ob tu yéetel Ixtah yéetel xan Ixpuch, bey u k'aaba' le ka'atúul lóobbayan ch'úupalalo'obo':

—Ma'alob túun, ta wéetele'ex kun bin u chíikulil ba'ax t-tsikbaltaj. Páak'te'ex junsúutuk ku ts'o'okole' ka k'ubike'ex ti' le Yuuntsilo'obo'— a'ala'ab ti'obo'.

Ku ts'o'okole' ka'aj paklantsikbalnaj le Ajmeeno'ob yéetel Ajkiimsajo'obo' ka'aj tu ya'alajo'ob ti' Balam-Quitze', Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balam:

—Bone'ex óoxp'éel teep', bone'ex ti'ob u chíikulil a wóole'ex utia'al ka'aj k'uchuk ti' le kaajo'obo' yéetel ka'aj bisa'ak tumeen le ch'úupalalo'ob táan u p'o'iko'ob nook'o'obo'. Ts'áaex ti'ob— a'ala'ab ti' Balam-Quitze', Balam-Acab yéetel Mahucutah.

Tu séeba'anile' tu ts'áajubáaob boon tu yóoxtulal. Yáaxe' Balam-Quitze'e' tu bonaj juntúul chakbolay; le oochelo' beeta'ab yéetel bona'ab tu yóok'ol le nook'o'.

Ku ts'o'okole' Balam-Acabe' tu bonaj u yoochel juntúul kóot tu yóok'ol le nook'o', ku ts'o'okole' Mahucutahe' tu bonaj tuláakal tu'ux jolomo'ob yéetel xuuxo'ob, u yoochelo'ob yéetel u boonilo'obe' tu bonaj tu yóok'ol le nook'o'. Tu yóoxtúulal tu ts'o'oksaj u boono'ob, óoxp'éel teep' tu bono'ob.

Le ka'aj tu ts'o'oksajo'obe' tu bisajo'ob le teep'o'obo' tia'al u k'ubo'ob ti' Ixtah yéetel Ixpuch, máaxo'ob bey u k'aaba'obo', ka'aj túun a'ala'ab ti'ob tumeen Balam-Quitze', Balam-Acab yéetel Mahucutah:

—Je'el u chiikulal tsikbalnajo'on ta wéetele'exa', bise'ex aktáan ti' le Yuumtsilo'obo': Tu jaajil tu t'anajo'on Tohil, je'el u chiikul ts'o'ok k-taasika', bey ken a wa'alile'exo', yéetele' ka'aj u jelubáaob yéetel le teep' ken a k'ube'ex ti'obo'.

Leti' a'ala'ab ti' le ch'úupalalo'ob le ka'aj jóok' u bino'obo'. Leti'obe' tu séeba'anil biniko'ob, tu bisiko'ob le bona'an teep'o'obo'.

Le ka'aj k'ucho'obe', táaj ki'imakchaj u yóol le Yuumtsilo'ob ka'aj tu yilajo'ob u táan u yicho'ob yéetel u k'abo'ob tu'ux ch'uyukbal le ba'ax bin u k'áat le ch'úupalalo'obo'.

—Ta wile'ex wáa u táan u yich Tohil— k'áata'ab ti'ob.

—Jaaj t-ilaj— tu núukajo'ob Ixtaj yéetel Ixpuch.

—Jach ma'alob. Ta taasaje'ex wáa túun le ba'ax k'u'ub te'exo'— tu k'áataj le Yuumtsilo'obo', tumeen tu tukultajo'obe' u chiikulal u k'eebano'ob.

Le ch'úupalal túuno' tu tich'ajo'ob le teep'o'ob bona'antako', chuupo'ob yéetel chakbolayo'ob, kóoto'ob, jolomo'ob yéetel xuuxo'ob, tuláakal bona'antak tu yóok'ol le nook'o' yéetel ku yila'al u léenbal.

Tu séeba'anile' tu ts'iiboltajo'ob u búukintiko'ob.

Mixba'al tu beetaj chakbolay ti' le Yuumtsil ka'aj tu páakch'íintaj tu pu'uch le yáax boono'.

Ku ts'o'okole' ka'aj tu páakch'intaj tu yóok'ol le u ka'ap'éel boonil tu'ux yaan le kóoto'.

Jach ma'alob u yu'ubikubáa le Yuumtsil u búukintmajil le teep'o'. Yéetele' ku chéen su'usutikubáa tu táan tuláakal uláak'o'obo'.

Ku ts'o'okole' ka'aj tu pitaj u nook' aktáan ti' tuláakalo'obo' ka'aj tu búukintaj le u yóoxp'éel teep' bona'ano'.

Ka'aj túun multa'ab tumeen tuláakal le jolomo'ob yéetel le xuuxo'ob yaan ti'o'.

Tu séeba'anil káaj u chi'ichiba'al u wiinkilal tumeen le jolomo'ob yéetel le xuuxo'obo'. Tu yo'olal ma' páatchaj u muk'yajtik u yajil u sen chi'ibil tumeen le ik'elo'obo', le Yuumtsilo' káaj u yawat ikil u chi'ibil tumen le iik'elo'ob bona'antak ti' le teep'o', boon beeta'ab tumeen Mahucutah, lela' leti' le u yóoxp'éel boon tu beetajo'obo'.

Bey lo'otsa'abiko'obo'. Tu séeba'anile' le Yuumtsilo'obo' tu k'e'ek'eyajo'ob le ka'atúul ch'úupalal ku k'aaba'tiko'ob Ixtah yéetel Ixpuch:

—Ba'ax nook'ilo'ob le ta taasaje'exa'. Tu'ux bine'ex a ch'a'aex kisine'ex— tu ya'alajo'ob ti' le ch'úupalalo'ob ka'aj tu k'e'ek'eyajo'obo'. Tuláakal le kaajo'obo' lo'ots tumeen Tohil.

Tu jaajile', ba'ax u k'áato'ob ka'ache' ka'aj xi'ik u ki'imakkúuns u yóol Tohil yéetel Ixtah beeyxan tu yéetel Ixpuch utia'al ka'aj suutnako'ob xkáakbachilo'ob, tumeen tu tukultaj u Yuumtsililo'ob le kaajo'obo' je'el u béeytal u ts'iilbolta'alo'obe'.

Chéen ba'ale' ma' béeychaj u lotsa'alo'obi', tu yo'olal u yáantaj maktsil le Yuumtsilo'ob Balam-Quitze', Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iquil-Balamo'.

ÓOX JAATS

Tu ka'atéen túune' tu much'ajubáaob tsikbal u máakilo'ob le kaajo'obo'. —Ba'ax ken k-beet tu yéetelo'ob. U jaajile' nojba'alo'ob, tu ya'alajo'ob ka'aj tu ka'a much'ajubáaob.

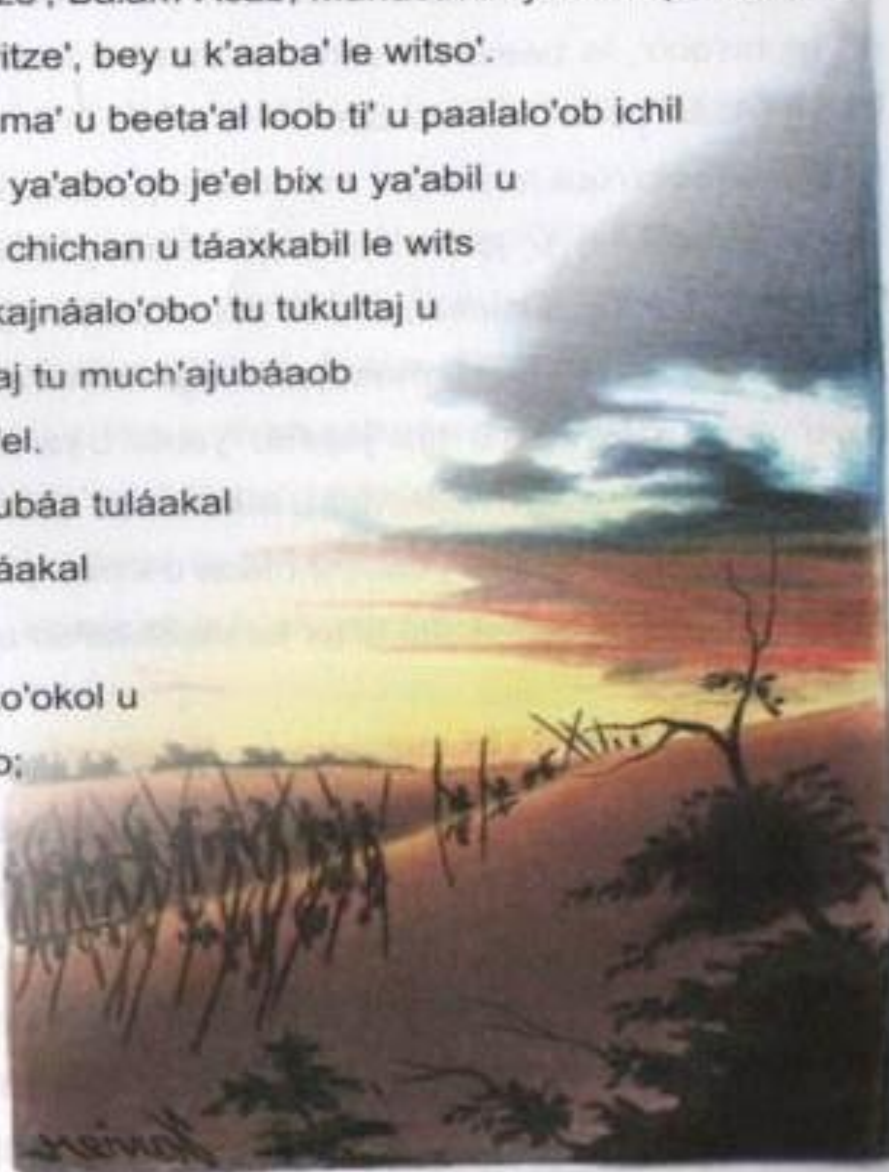
—Je'el túuno', yaan k-ch'úuktiko'ob, yaan k-kiimsiko'ob, yaan k-kuchik p'uuno'ob yéetel chimalo'ob. Ma' wáa ya'abo'oni'. Mix juntúul, mix ka'atúul ichilo'on ka'aj p'áatak paachili'. Bey t'aanajiko'ob le ka'aj tu ka'a much'ajuba'obo'.

Ka'aj túun tu kuchaj u nu'ukulilo'ob ba'ate'el tuláakal u máakilo'ob le kaajo'obo'. Ya'ab le Ajk'atuno'ob le ka'aj tu much'ajubáa le kaajo'ob tia'al u kiimsiko'obo'.

Ka'alikil túune', Balam-Quitze', Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balame', ti' yano'ob ichil u k'áaxil Hacavitze', bey u k'aaba' le witso'.

Ti' yano'ob te'el wits utia'al ma' u beeta'al loob ti' u paalalo'ob ichil le k'áaxo'. Ma' ya'abo'obi', ma' ya'abo'ob je'el bix u ya'abil u máakilo'ob le kaajo'obo'. Jach chichan u táaxkabil le wits tu'ux yano'obo', le beetike' le kajnáalo'obo' tu tukultaj u kiimsiko'ob tuláakalo'ob le ka'aj tu much'ajubáaob yéetel tu liik'sajubáaob ba'ate'el.

Bey túun úuchik u much'ikubáa tuláakal u máakilo'ob le kaajo'obo', tuláakal yéetel u p'uuno'ob yéetel u chimalo'ob. Ma' tu páajtal u xo'okol u ya'abil u nu'ukulil uba'atelo'ob; jach ki'ichkelem u yila'al báatabo'ob yéetel xiibo'ob, yéetel jach u ts'aamaj u yóolo'ob ti' tuláakal ba'ax ku ya'ala'al ka'aj u beeto'ob.

—Tu jaajile' yaan k-laj kiimsiko'ob, chéen ba'ale' Tohile' yaan k-k'ujtik, yaan k-chiimpoltik wáa ka'aj k-chuk k'alej— bey tu ya'alajil ichil u baatsilubáaob.

Chéen ba'ale' Tohile' u yojel tuláakal, beeyxan Balam-Quitze', Balam-Acab, yéetel Mahucutah. Leti'obe' ku yu'ubiko'ob tuláakal le ba'ax ku ya'ala'alo', tumeen ma' tu wenelo'ob, mix tu je'elelo'ob kitak ka'aj tu machaj u nu'ukulil u ba'ate'el tuláakal le Ajk'atuno'obo'.

Tu séeba'anile' liik' tuláakal le Ajk'atuno'obo' ka'aj jo'op' u bino'ob xíinbalil, tumeen yaan u tuukulil u yokolo'ob ich áak'abi'.

Ba'ale' ma' k'ucho'obi' tumeen p'áato'ob ch'úuk yóok'ol bej tuláakal le Ajk'atuno'obo', le beetike' k'uch u súutukil u lotsa'alo'ob tumeen Balam-Quitze, Balam-Acab, yéetel Mahucutah.

P'áato'ob ch'úuk te'el bejo', mixba'al tu yu'ubajo'ob tak ka'aj ook u wenelo'ob. Tu séeba'anile' káaj u jo'okol u mojtono'ob yéetel u me'exo'ob; ku ts'o'okole' luk'esa'ab u jats'utsil u léechkalo'ob yéetel u k'óochjo'olo'ob.

Ka'aj luk'esa'ab xan u máaskabil tu'ux ku ma'achal le julte'obo'. Beeta'ab ti'ob beyo' utia'al u ts'a'abal u muk'yajo'ob yéetel u yantal ti'ob su'lakil beeyxan utia'al u ye'esa'al ti'ob buka'aj u nojbe'enil u wiinikilo'ob Quiché.

Le ka'aj aajo'obe' tu yóotaj u mach u k'óochjo'olo'ob yéetel u julte'ob, chéen ba'ale' mina'an u máaskabil tu'ux ku machiko'ob u jult'e'ob mix u k'óochjo'olo'ob yaan.

—Maáx okolto'on. Máax jokto'on k-me'ex. Tu'ux u taal le máaxo'ob okolt u ki'ichkelem máaskabil k-nu'ukulo'oba' —ku ya'alik tuláakal le Ajk'atuno'obo'— Leti' wáa ta t'aan le k'aasil ba'alo'ob ku yokoltik wiiniko'obo'.

Chéen ba'ale' ma' tu yoksiko'ob to'on sajakil. Ko'one'ex okol tu nojkaajo'ob kex ma' u k'áato'obi' ja'alil bey je'el u páajtal k-ka'a ilike'ex u sak máaskabil k-nu'ukulo'obo'; bey ken k-beetil ti'obo', tu ya'alaj tuláakal u máakil le kaajo'obo', jach tu jaajil tuláakalo'ob ken u beeto'ob ba'ax tu mokt'antajo'ob.

Ka'alikil jeets'el u puksi'ik'al le Ajmeeno'ob yéetel Ajkiimsajo'ob yano'ob tu ka'analil le witso'. Ku ts'o'okol u k'áatiko'ob tsolnu'uk Balam-Quitze', Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balame', ka'aj tu beetajo'ob junp'éel tulum tu jáal u noj kaajo'ob ka'aj tu báak'pachtajo'ob yéetel suup' u kaajo'ob, beeyxan tu yéetel julte'ob. Ku ts'o'okole' ka'aj tu beetajo'ob wenako'ob beyo'ob wiinike', ka'aj tu tsolajo'ob tu yóok'ol le tulumo', tu ts'áajo'ob chimalo'ob yéetel julte'ob tu k'abo'ob, yéetel ka'aj tu jats'utskiinsaj u poolo'ob yéetel k'óochjo'olo'ob. Lela' leti' le ba'alo'ob tu ts'áajo'ob ti' le wenako'obo', tu jats'utskiinsajo'ob yéetel le sak máaskabo'ob tu tokajo'ob ti' le máako'ob te'el bejo', yéetel túun lela' tu jats'utskiinsajo'ob le wenako'obo'.

Tu páanajo'ob taamtam lu'umo'ob tu báak'pach le noj kaajo' yéetel ka'aj tu k'áatajo'ob nu'uksaj ti' Tohil:

—Yaan wáa k-kiimsa'al. Yaan wáa k-lotsa'al. Tu ya'alaj u puksi'ik'alo'ob ti' Tohil.

—Ma' u péek a wóole'ex. Wey yanene'. Lela' leti' ken a ts'áaex ti'ob. Ma' a ch'a'ike'ex sajakil—tu ya'alaj ti' Balam-Quitze', Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balam, ku ts'o'okole' ka'aj k'u'ub ti'ob u yik'elkaab yéetel xuuxo'ob.

Lela' leti' le ba'ax bin ch'a'abil ts'aabil ti'obo'. Le ka'aj suunajo'obe' tu ts'áajo'ob ichil kanp'éel nukuch k'úumo'ob yéetel tu ch'uch'uykiinsajo'ob tu báak'pach le nojkaajo'. Ichil le k'úumo'obo' tu k'alajo'ob le ik'elkaabo'ob yéetel xuuxo'obo', utia'al u ba'atelo'ob yéetel uláak' kaajo'ob.

Le noj kaajo' náach táan u kanáantal, táan u ch'úukta'al yéetel táan u jach ila'al tumeen u k'atunilo'ob le kajtalilo'obo'.

—Ma' ya'abo'obi'— ku ya'aliko'ob.

Ba'ale' chéen tu yilajo'ob le wenako'ob táan u chaanbel péeksik u p'uuno'ob yéetel u chimalo'obo'. Jach bey wiiniko'obe', bey Ajba'atelo'ob le ka'aj ila'abo'ob tumeen u máakilo'ob le kaajo'obo', tuláakal túun le kaajo'obo' ki'imakchaj u yóolo'ob tumeen tu yilajo'ob ma' ya'abo'obi'.

Le kaajo'obo' táaj ya'abo'ob; ma' tu páajtal u xo'okol tuláakal u máakilo'ob, Ajbáatelo'ob yéetel jolkano'ob ku bin u kiimso'ob Balam-Quitze', Balam-Acab yéetel Mahucutah, máaxo'ob kajakbalo'ob tu witsil Hacavitz tumeen bey u k'aaba' le tu'ux yano'obo'.

Ti' le súutuka' ka'ajo'on k-tsikbalt bix k'uchiko'ob.

KANJAATS

Ti' yano'ob túun Balam-Quitze', Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balami', ti' yano'ob ti' le wits yéetel u yatano'ob beeyxan u paalalo'ob le ka'aj k'uch tuláakal le Ajba'atelo'ob yéetel le jolkano'obo'.

Le kaajo'obo' ma' chéen ka'apiktúulal mix óoxpiktúulal u wiinikilo'obi'.

Tu báak'pachto'ob le noj kaajo', táan u yawato'ob, u kuchmaj u julte'ob yéetel u chimalo'ob, tu jats'iko'ob u tunk'ulo'ob, tu yawattiko'ob ba'atel, tu xóobo'ob, táan u xakacht'aano'ob, táan u kaxantiko'ob ba'atel ka'aj k'ucho'ob naats' ti' le noj kaajo'.

Chéen ba'ale' ma' kóoj sajakil ti' le Ajmeeno'ob yéetel Ajkiimsajo'obo', chéen táan u cha'antiko'ob ba'ax ku yúuchul tu jáal le tulumo', tu'ux uts yaniko'ob muuláan yéetel u yatano'ob yéetel xan u paalalo'ob. Chéen táan u tukultiko'ob u talamil yéetel u juum u xakacht'aan u máakilo'ob le kaajoobo' ka'alikil táan u na'akalo'ob ti' le witso'.

Chéen junp'íit u bin u pulikubáaob tak tu'ux yaan u joonajil le noj kaaj ka'aj je'ek'abta'ab le kanp'éel k'úum yano'ob tu báak'pach le noj kaajo', ka'aj jóok' le ik'elkaabo'ob yéetel xuuxo'obo', bey buuts' jóok'iko'ob ti' le k'úumo'obo'. Bey túun kiimik le Ajba'atelo'obo', tu yo'olal chi'ichiba'abik u neek' u yicho'ob, u ni'ob, u chi'ob, u muuk' u yooko'ob yéetel u muuk' u k'abo'ob.

—Tu'ux yano'ob, ku ya'aliko'ob, le máako'ob bino'ob u ch'a'ob le ik'elo'obe', le máaxo'ob tu beetajo'ob u púuts'ul le ik'elkaabo'ob yéetel xuuxo'ob yano'ob te'elo'.

Juntaats' binik u chi'ob u neek' u yicho'ob, k'a'am u juum u muuluto'ob tu yóok'ol junjuntúul le máako'obo'; tu yo'olal u saatalil u yóolo'ob tumeen le ik'elkaabo'ob yéetel xuuxo'obo', ma' páajchaj u machik u p'uuno'ob mix u chimalo'obi', lelo'oba' wuuts'ul pekekbaliko'ob lu'um.

Le káan lúubuko'obe' ku p'áatalo'ob tu jáal tu'ux ku káajal le witso', yéetele' mix tu yu'ubiko'ob u ch'iikil ti'ob le julte'obo' yéetel u xo'otolo'ob tumeen le báato'obo'. Chéen che'ob ma' póola'an meyajnaj ti'ob Balam-Quitze' yéetel Balam-Acab. U yatano'obe' ooko'ob xan kiimsaj.

Chéen junp'iit ti'ob suunaji' tumeen tuláakal u kajnáalil le kaajo'obo' áalkabnajo'obij. Chéen ba'ale' le yáax chuka'abo'obo', xu'ulsa'abo'ob, kiimsa'abo'ob; ma' chéen junp'iit le wiiniko'ob kiimo'obo', yéetele' ma' kiim le tu tukultaj u chukpachtiko'obo', chéen kiim le chi'ichi'ba'abo'ob tumeen le ik'elo'obo'.

Ma' tu páajtal xan u ya'ala'al wáa tumeen jach yanchaj u yóolo'ob ba'ate'el, tumeen kiimo'ob tu yo'olal chi'ichi'ba'abiko'ob, ma' tu yo'olal le julte'obo'. Bey túuno' tu k'ubajubáa tuláakal le kaajo'obo'. Xolajo'ob tu táan Balam-Quitze', Balam-Acab yéetel Mahucutah.

—Ch'a'ex to'on óotsilil, ma' a kiimsiko'one'ex, tu ya'alajo'ob.

—Ma'alob túun. Kex jach unaj a kiimile'exe', yaan k-k'oosintike'ex tak tuláakal a kuxtale'ex, a'ala'ab ti'ob. Bey túun to'opik tuláakal le kaajo'ob tumeen k-yáax na'ex yéetel k-yuume'exo'.

Le ba'al beya' úuch tu yóok'ol u witsil Hacavitz, je'el bix k'aaba'ta'anil tak bejla'a'. Te'ela' ti' yáax kajlajo'obi', ti' ya'abchajo'obi', siij u ch'upul paalalo'ob yéetel u xibil paalalo'ob, tu yóok'ol u witsil Hacavitz.

Bey túuno', jach táaj ki'imakchaj u yóolo'ob le ka'aj tu topob tuláakal u máakil le kaajo'obo', le máaxo'ob tu topo'ob tu ka'analil le witso'.

Bey úuchak u kiimsiko'ob tuláakal u máakilo'ob le kaajo'obo'.

Le ka'aj ts'o'ok le ba'atelo' yanchaj jets'-óolal tu puksi'ik'alo'ob. Ka'aj tu ya'alajo'ob túun ti' u paalalo'ob, le ka'aj bin óota'ab kiimsbilo'obe' táan xan u náats'al u k'iinil u kiimilo'ob.

Ti' le súutuka' ka'ajo'on k-tsikbaltte'ex bix kiimik Balam-Quitze', Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balam, bey k'aaba'ta'anilo'obo'.

JO'OJAATS

Tu yo'olal tumeen táan u na'atik u k'uchul u k'iinil u kíimilo'ob yéetel u xu'ululo'obe', tu tsolaj u xikin u paalalo'ob. Ma' k'oja'ano'obi', mixba'al yaj ti'ob, mix táan u muk'yajtiko'ob kíimil xan ka'aj tu p'atajo'ob tsolxikin ti' u paalalo'obi'.

Lela' leti' u k'aaba' u paalalo'oba'. Balam-Quitzée' yanchaj ka'atúul u paalal, Qocaib u k'aaba' le u yáax paalo', Qocavib u k'aaba' u ka'atúul paalo', Balam-Quitzé u nool yéetel u yuum u kajnáalilo'ob Cavec.

Lela' u k'aaba' u ka'atúul paalal Balam-Acab: Qoucul u k'aaba' u yáax paalo' yéetel Quacutec u k'aaba' u ka'atúul paal Balam-Acab, u kajnáalilo'ob Nihaib. Mahucutahe' chéen juntúul u paal yanchajij, Qoahau u k'aaba'.

Le óoxtulo'obo' yanchaj u paalalo'ob, ba'ale' Iqui-Balame' ma' yanchaj u paalalo'obi'. U jaajile' le máaxo'ob ts'o'ok a'alika' leti'ob le Ajkiimsajo'obe', u paalalo'ob. Bey túuno', tu ya'alaj táan u bino'ob.

Múuch' yanik tu kantúulalo'ob ka'aj káaj u k'aayo'ob, tu yu'ubajo'ob yaj-óolal ichil u puksi'ik'alo'ob; ok'olnaj u puksi'ik'alo'ob ka'aj tu k'ayajo'ob Camucú, bey u k'aaba' le k'aay tu beetajo'ob le ka'aj tu ya'alaj ti' u paalal táan u bino'obo'.

—U'uye'ex k-paalale'ex. To'one' táan k-bin, to'one' yaan k-suut; uts tuukulo'ob yéetel no'oja'an tsolxikin k-p'atik te'ex. Beeyxan te'ex, taale'ex xan ti' u náachil k-nojlu'um, k-atane'ex.

Bey tu ya'alajilo'ob ti' u yatano'ob, ti' túun junjuntúulile' tu ya'alajilo'ob táan u bino'ob.

—To'one' táan k-suut t-kaajal, ts'o'ok u yantal tu kúuchil k-Yuumtsil Kéejo'ob, ti' yaan te'el ka'ano'. Ka'ajo'on k-káajs k-suut, ts'o'ok k-beetik ba'ax taalo'on

k-beetej, ts'o'ok u xu'ulul k-k'iino'ob tu yóok'olkaab. K'a'ajso'one'ex, ma' a tu'ubsiko'one'ex. Yaan a wilike'ex tu ka'atéen a wotoche'ex yéetel a witse'ex, p'áatene'ex te'elo', bey ka'aj úuchuko'. Ch'a'ajo'olt a bine'ex ka'aj páatak a wilike'ex tu ka'atéen tu'ux taalo'on.

Bey t'aanajiko'ob le ka'aj tu ya'alaj táan u bino'obo'. Ku ts'o'okole' Balam-Quitzée' tu p'ataj u chiikulal anchajik weye':

—Lela' junp'éel k'ajlayil kin p'atik ti' te'ex. Lela' leti' a muuk'e'ex. Tene' táan in bin yéetel yaj-óolal— tu ya'alaj.

Je'el túuno' ka'aj tu p'ataj u chiikulal u yóol, Pizom-Gagal, bey k'aaba'ta'anilo', ba'ale' ba'ax yaan ichile' ma' tu páajtal u yila'al tumeen to'ok'aja'an yéetel ma' tu páajtal u chóola'al, ma' tu páajtal u yila'al u chuuyil tumeen ma' ila'ab u to'oboli'.

Bey tu ya'alajil ka'aj luk'o'obi', tu séeba'anile' sa'ato'ob ti' u ka'analil le wits Hacavitzo'.

Ma' mu'uko'ob tumeen u yatano'obi', mix tumeen u paalalo'ob, tumeen ma' ila'ab bix sa'atiko'obi'. Chéen jach ila'ab u bino'ob, bey túuno' le to'obilo' jach tu yaakuntajo'ob tumeen u k'ajlayil u yuumo'ob. Tu séeba'anil tu tóokajo'ob pom tu táan u k'ajlayil u yuumo'ob.

Bey túun beeta'abik wiiniko'ob tumeen le Yuumtsilo'obo', le máaxo'ob p'áat u jeelinto'ob Balam-Quitzéo', leti' le ka'aj káaj u yantal u noolilo'ob yéetel u yuumilo'ob Cavec; ba'ale' ma' xu'ul u paalalo'ob ku k'aaba'tiko'ob Qocaib yéetel Qocavib.

Bey kiimik tu kantúulal le k-yáax noolo'ob yéetel k-yuumo'obo'; bey sa'atiko'obo', tu p'ataj u paalalo'ob yóok'ol le witz Hacavitzo', te'el tu'ux p'áat kajtal u paalalo'obo'.

Le ka'aj ts'o'ok u lo'otsol le kaajo'ob yéetel le ka'aj xu'ul u nojbe'enilo'obo', tuláakal le kaajo'obo' paalitsilta'abo'ob tumeen p'áat mina'an u nojbe'enilo'ob yéetele' suuta'abo'ob k'oosil.

POPOL VUH ICH MAAYA T'AAN

Ku k'a'ajsik u yuumo'ob; jach táaj nojoch utia'alo'ob u nojbe'entsilil le To'obilo'. Ma'atech u wach'iko'ob, mantats' koopol yéetel ti' yaan tu yiknalo'obe'.

U to'obobil Nojbe'etsilil tu ts'áajo'ob u k'aaba'at le ka'aj jo'op' u nojbe'enchi't'antiko'ob le ba'ax p'a'at ti'ob tumeen u yuumo'obe', le u chíikulal kuxlajiko'obe'.

Bey túun xu'ulik Balam-Quitze', Balam-Acab, Mahucutah yéetel Iqui-Balamo', yáax xiibo'ob taalo'ob ti' uláak' juntséel le k'áak'náabo', te'el lak'ino'. Úuch talako'ob kajtal wey ka'aj kiimo'obe', ts'o'ok u jach ch'iijilo'ob, le jo'olpóopo'ob yéetel Ajkiimsajo'obo'.

WAKJAATS

Ku ts'o'okole' tu jets'ajo'ob u t'aanil u bino'ob Lak'in, yéetel u tuukulil u beetiko'ob ba'ax a'ala'ab ti'ob tumeen u yuumo'ob, ba'ax ma' u tu'ubsmajo'obi'. Ts'o'ok u máan k'iin kíimik u yuumo'ob ka'aj k'u'ub u yatano'ob tumeen u kajnáalilo'ob le kaajo'obo', tu láak'tsiltubáaob le ka'aj tu ch'a'aj u yatan tu yóoxtulal.

Le ka'aj bino'obe' tu ya'alajo'ob:

—Táan k-bin Lak'in, te'el tu'ux taal k-yuumo'obo'.

Bey tu ya'alajilo'ob le ka'aj jóok' u binbalo'ob le óoxtúul paalalo'obo'. Qocaib u k'aaba' juntúuli', lela' u paal Balam–Quitze', Cavecil. Le uláak'o' u k'aaba'e' Quacutec u paal Balam–Acab, Nihaibil; le uláak'o' Qoahau u paal Mahucutah, leti'e' Ahau-Quichéil.

Le je'elo'ob túuna', u k'aaba' le máaxo'ob bino'ob tak ti' uláak' juntséel le káak'náabo'; tu yóoxtúulal bino'ob túun, táaj yaan u na'ato'ob yéetel kaanbalnaja'ano'ob, ma' chéen máako'obi'. Tu ya'alaj táan u bino'ob ti' tuláakal u ch'i'ilankabilo'ob yéetel u láak'tsilo'ob ka'aj túun bino'ob yéetel ki'imak-óolal. Ma' táan k-bin kíimil, yaan k-suut, bey tu ya'alaj tu yóoxtúulal le ka'aj bino'obij. Máano'ob tu yóok'ol k'áak'náab le ka'aj k'ucho'ob tak te'el Lak'ino', le ka'aj bin u k'amo'ob u nojbe'enil le ajawilo'. Lela' leti' u k'aaba' le Yuumtsilo', u Ajawil Lak'in, le tu'ux k'ucho'obo'. K'ucho'ob tu yiknal Yuumtsil Nacxit, bey u k'aaba' le Noj Yuumtsilo', máax chéen leti' u Ajtsolnu'ukil tuláakal le ajawilo'obo', le nojoch máako' tu ts'áaj ti'ob u chíikulilo'ob ajawil yéetel uláak' e'esajilo'ob.

Bey túuno' taal u chíikulilo'ob Ahpop yéetel Ajpop-Camhá, ka'aj túun taal xan u chíikulil u nojbe'enil Ahpop yéetel Ahpop-Camhá, Nacxit túune' tu ts'áaj u ts'ook u chíikulil le ajawilo', u k'aaba'obe': Yub, nak, chulbaako'ob, cham-cham, k'an tuunicho'ob, u yiich'ak k'ankoj, u mo'ol chakbolay, u pool yéetel u maay kéejo'ob, yubo'ob, jubo'ob, k'úuts, káat, u k'u'uk'umel mo', pan beeta'an yéetel u k'u'uk'umel sakbak, tatam yéetel caxcon.

Tuláakal le ba'alo'oba' taasa'ab tumeen le máaxo'ob k'ucho'obo', le ka'aj bin u k'amo'ob ti' uláak' junts'éel ti' le ka'ak'na'abo' u boonilo'ob Tulan, boono'ob, je'el bix u ya'aliko'ob ti' le tu'ux ku bonik u k'ajlayilo'ob ka'acho'.

Ku ts'o'okole', le ka'aj k'ucho'ob te'el tu kaajalo'ob ku k'aaba'tik Hacavitzo', tu much'ajubáa tuláakal le Tamubilo'ob yéetel le Ilocabilo'obo'; tuláakal le kaajo'obo' tu much'ajubáaob yéetel ki'imakchaj xan u yóolo'ob ka'aj k'ucho'ob Qocaib, Qoucutec yéetel Qouhau, máaxo'ob tu ka'a k'amajo'ob u beetiko'ob u noj jala'achilo'ob ti' le kaajo'obo'.

Ki'imakchaj u yóol u kajnáalilo'ob Rabinal, Cakchiqueles yéetel Tziquinahá. Tu táan leti'obe' e'esa'ab u chíikulil u nojbe'enil u kúuchilil Ajaw. Nojoch xan yanik u nojbe'enil le kaajo'obo', kex ma' u láaj e'eso'ob u nojbe'enilo'obi'. Ti' yano'ob Hacavitze', ti' much'ukbalo'ob yéetel le máaxo'ob taalja'ano'ob Lak'ino'. Ti' tu máansajo'ob ya'ab k'iino'obi', ya'ab yaniko'ob te'el tu ka'analil le witso'.

Ti' xan kíim u yatano'ob Balam–Quitze', Balam–Acab yéetel Mahucutahi'.

Ka'aj túun taalo'ob, tu p'ataj u noj lu'umo'ob ka'aj tu kaxtajo'ob uláak' tu'ux u kajtalo'ob.

Táaj ya'ab tu'ux p'áato'ob kajtal, le tu'ux p'áato'obo' tu ts'áajo'ob u k'aaba'. Ti' tu much'ajubáaobi' yéetel ti' ya'abchaj k-yáax na'ob yéetel yuumo'obi'. Bey u ya'alik úuchben máako'ob kéen u tsikbalto'ob bix tu p'atajilo'ob u yáax kaajalo'ob ku k'aaba'tik Hacavitz yéetel ka'aj taal u líik'eso'ob uláak' kaaj ku k'aaba'tik Chi-Quix.

Xáanchaj kajakbalo'ob ti' le uláak' kaaja', tu'ux yanchaj u mejen xibil paalalo'ob yéetel ch'upul paalal. Ya'ab yanchajiko'obi' yéetele' kanp'éel le witso'obo', ti' jujunp'éelale' tu ts'áajo'ob u k'aaba' u noj kaajalo'ob. Tu ts'o'oksaj u beel u paalalo'ob, chéen siibil tu beetajilo'ob, yéetel le siibalo'ob ku ts'a'abal ti'obo' ku k'amiko'ob bey u bo'olil u ch'upul paalalo'obo', bey túuno' ku máansiko'ob junp'éel kuxtal yéetel ki'imak-óolal.

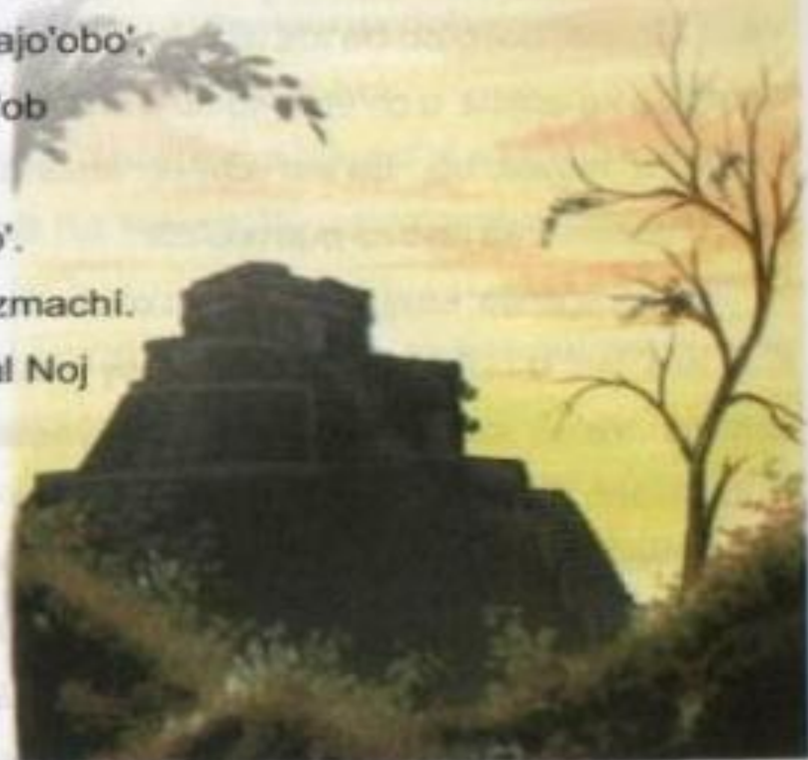
Ku ts'o'okole' máano'ob ti' junjunp'éel u chan k'íiwikilo'ob le noj kaajo', u k'aaba'obe'. Chi-Quix, Chichac, Humetahá, Culbá yéetel Cavinal. Le je'elo'oba' leti' u k'aaba' le kúuchilo'ob tu'ux p'áato'obo'. Ku xíinbaltiko'ob tia'al u k'ajóoltiko'ob witso'ob yéetel u nojkaajilo'ob beeyxan tia'al u kaxtiko'ob jejeláas kúuchilo'ob tu'ux mixmáak kaja'ani' tuméen ts'o'ok u jach ya'abtalo'ob.

Ts'o'ok tak u kíimil le máaxo'ob bino'ob Lak'in u k'amo'ob u kúuchilil Ajawo'. Ch'íija'antako'ob ka'aj k'ucho'ob ti jujunp'éelil le noj kaajo'obo'. Ma' suukchajo'ob ti' le jejeláas kúuchilo'ob tu'ux máano'obo'; ya'ab talamo'ob tu máansajo'ob, mix tumeen tu máansajo'ob ya'ab ja'abo'ob ikil u bino'obe' ma' k'ucho'ob le noolo'ob yéetel yuumo'ob tu kaajalo'obo'. Je'el túun u k'aaba' le noj kaaj tu'ux k'ucho'obo'.

UKJAATS

U k'aaba' le kaaj tu'ux kajlajo'obo' CHI-IZMACHÍ, te'elo' ti' yanchajo'obi' yéetel ti' kajlajo'obi'. Te'elo' tu ye'esajo'ob u nojbe'enilo'ob ka'aj tu beetajo'ob pak'il najo'ob tu k'iinilo'ob u kanp'éel ch'i'ibal ajaw.

Tu beetajo'ob u ajawil Conaché yéetel Beleheb-Queh, Galel-Ahau. Ku ts'o'okole' tu beetaj u ajawil Cotuhá yéetel Iztayul, bey tu k'aaba'tajo'obo', Ahpop yéetel Ahpop-Camhá, máaxo'ob tu beetaj u ajawilo'ob te'el Izmachio', lela' leti' le jats'uts kaaj tu beetajo'obo'.

Chéen óoxp'éel Noj Naj yanchaj Izmachí. Ma' yanchajak túun le kan tu ka'ak'aal Noj Najo'obo', chéen óoxp'éel ka'ach le Noj Najo'obo', junp'éele' utia'al Cavecilo'ob, u ka'ap'éele' utia'al Nihaibilo'ob yéetel u yóoxp'éele' utia'al Ahau-Quiche'ilo'ob. Chéen ka'atúul yanchaj u Noj Najilo'obi', u baatsil u ch'i'ibalo'ob Quiché yéetel Tamub.

Ti' yanchajo'ob Izmachí yéetel junp'éelili' tuukule', yéetel mix junp'éel ba'atelil mix k'aak'astuukulil, jeets'el yanik le u lu'umil ajawilo', mina'an ba'atelil ichilo'ob, chéen ki'imak-óolal yéetel jets'-óolal yaan tu puksi'ik'alo'ob. Mina'an saawin-óolal mix k'ux-óolalilo'ob.

U nojba'alile' yaan u xuul, ma' u tukulto'ob u nojba'alkuunsikubáaobi'. Le ka'aj tu yóotaj u beeto'obe', tu machajo'ob u chimalo'ob te'el Izmachio' chéen utia'al u ye'esiko'ob u muuk' u nojochilo'ob. Le ka'aj tu yilajo'ob le Ilocabilo'obo', tu káajsajo'ob yaltáanbal, máaxo'ob tu yóotajo'ob bin utia'al u kiimso'ob ajaw Cotuhá, utia'al u yantal ti'ob chéen juntúul u ajawo'ob.

Ba'ale' u k'áato'ob xan ka'ach u topo'ob yuum Iztayul, ka'aj pech'táanta'ak tumeen Ilocabilo'ob yéetel ka'aj kiimsa'ak. Chéen ba'ale' u saawin-óolalo'obe' ma' jóok' ma'alob utia'al u kiimsiko'ob yuum ajaw Cotuhái', máax tu liik'sajubáa ka'aj póomo'ob tu yóok'ol táanil ti' le Ilokabilo'obo'.

Bey túun káajik u liik'sikubáaob ba'atel yéetel u yantal u k'uuxilil le yaltáanbalo'. Yáax táanile' ooko'ob ba'ate'el ti' le noj kaaj le ka'aj k'uch le k'atuno'obo'. Ba'ax u k'áato'ob ka'achile' u ch'éejsiko'ob u ch'i'ibalil Quiché, tumeen chéen leti'ob u k'áat u beet u ajawilo'ob. Ba'ale' chéen k'ucho'ob kiimil, chuka'abo'ob, k'ala'abo'ob yéetel chéen wáa jaytúul púuts'o'obi'.

Tu séeba'anile' káaj u kiimsa'alo'ob; le Ilocabilo'obo' kiimsa'abo'ob tu táan yuum k'uj, lela' leti' u bo'olil u si'ipilo'ob, bey a'alabik ka'aj beeta'ak tumeen yuum ajaw Cotuhá. Ya'ab xan paalitsilta'abo'ob yéetel su'uta'abo'ob k'oosili'; chéen bin u k'ububáaob tia'al topbilo'ob tu yo'olal tu kaxantilo'ob yaltáanbal ti' le nukuch máako'obo' yéetel ti' le noj kaajo'. U ch'éejel u ch'i'ibalil yéetel u ajawil Quiché u k'áat u puksi'ik'alo'ob ka'achil, chéen ba'ale' ma' béeychaj ti'obi'.

Beey túun úuchik u káajal u kiimsa'al máak tu táan le k'ujo'obo', le ka'aj úuch u ba'atelil chimalo'ob, le o'olale' káaj u beeta'al u tulumilo'ob u noj kaajil Izmachí.

Ti' káaj u ye'esik u nojba'alili', tumeen u jaajile' nojoch tuláakal u lu'umil u Ajawilil Quiché. Ti' tuláakal ba'al yaan u muuk' u Ajawilo'ob; mina'an mixmáak yéetel u páajtalil je'el u béeytal u ts'áanchak'tiko'obe', beeyxan mina'an mixmáak xu'ulsiko'ob. Leti'ob beet u nojba'altal u ajawil u Noj Lu'umil Izmachí.

Ti' jach tu ch'a'ajo'ob sajakil ti' yuum k'uji', tu ch'a'ajo'ob sajakil yéetel jo'op' u ja'ak'al u yóol tuláakal u máakilo'ob le mejen yéetel nukuch kaajo'obo', ikil u yiliko'ob u taasa'al le máaxo'ob chuka'abo'obo', le je'elo'oba' ku kiimsa'alo'ob tu yo'olal u muuk' u nojochil Ajaw Cotuhá, Ajaw Iztayul yéetel Nihaib beeyxan Ahau-Quiché.

Chéen óoxp'éel u jaatsil Quiché anchaj te'el Izmachío', bey u k'aaba' le Noj kaajo', ti' xan káaj le k'iinbesajo'ob yéetel múuláan kajtal tu yo'olal u ch'upul paalalo'ob kéen xi'ik k'áatbil u k'abo'ob utia'al u ts'o'okol u beelo'obo'.

Beey túun tu nupajilubáa le óoxp'éel Noj Najo'obo' tumeen bey u ya'ala'al ti'obo', te'elo' ku yuk'iko'ob u yuk'ulo'obi', ti' ku jaantiko'ob xan u jaanlili', lela' u tojol u kiiko'ok, u tojol u ch'upul paalalo'ob, yéetele' ku ki'imaktal u yóol u puksi'ikalo'ob le kéen u beeto'ob le janalo'ob yéetel le uk'ul te'el Noj Najo'obo'.

Lelo'oba' k-níib-óolal, bey túuna' k-je'ik u bejil k-kuxtal utia'al u paach k'iinilo'ob yéetel k-ch'i'ibalo'ob, lela' leti' u e'esajil ikil k-éejentik u ts'o'okol u beelo'ob, ku ya'aliko'ob.

Te'elo' tu k'ajóoltajubáaobi' yéetel ts'a'ab u k'aaba'ob, tu jatsajubáaob, ti' le ukp'éel Noj kaajo'ob yéetel méek'tankaajo'obo'.

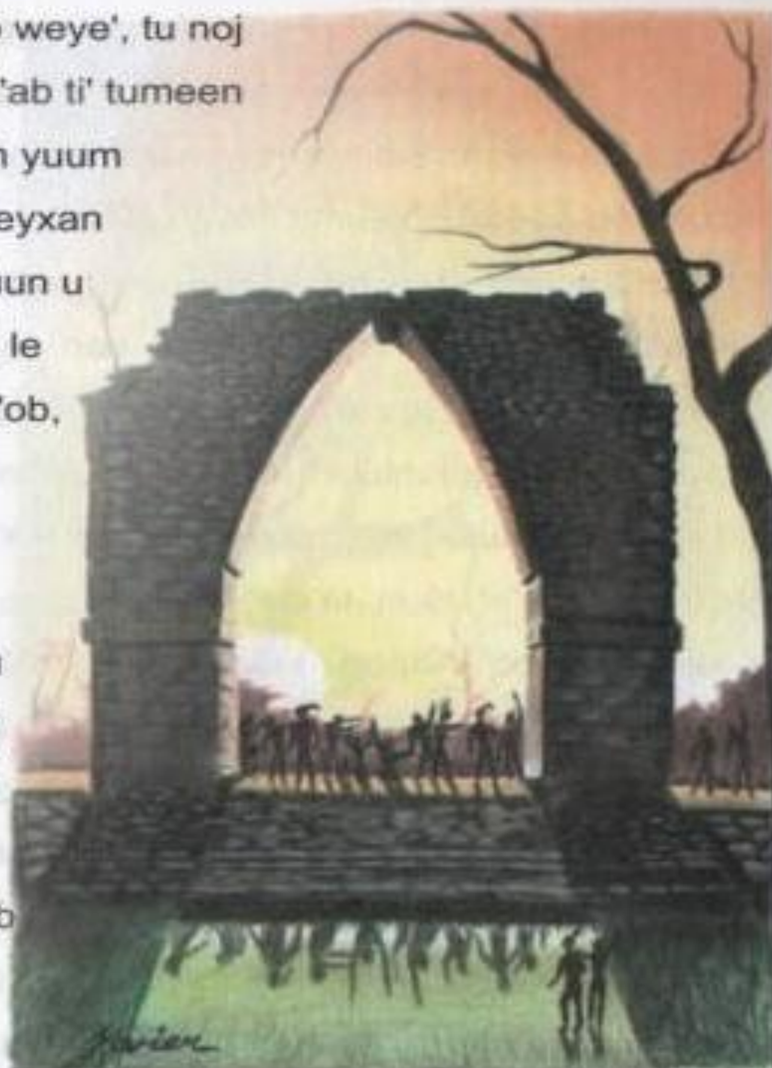
—Ko'one'ex much'ikbáaex to'on Cavecilo'on, to'on Nihaibilo'on yéetel to'on Ahau-Quichéilo'on— tu ya'alaj le óoxp'éel báatsilo'obo' yéetel le óoxp'éel Noj Najo'obo'.

Ya'abach k'iino'ob p'áato'ob Izmachí, tak ka'aj tu kaxtajo'ob uláak' Noj kaaj, ka'aj tu p'atajo'ob Izmachí.

WAXAKJAATS

Le ka'aj luk'o'ob te'elo', taalo'ob weye', tu noj kaajil Gumarcaah, k'aaba' ts'a'ab ti' tumeen le Quichéilo'obo', le ka'aj k'uch yuum ajawo'ob Cotuhá yéetel Gucumatz beeyxan tuláakal uláak' Yuumtsilo'ob. Ts'o'ok túun u káajal ka'ach u jo'op'éel ch'i'ibal wiinik le ka'aj káaj k-ch'i'ibal yéetel u kajnáalilo'ob, bey káajik u Noj lu'umilo'obo'.

Te'el túuno' tu beetajo'ob ya'ab u yotocho'obi' beeyxan tu beetajo'ob u najil k'uji'; le najil k'ujo' tu liik'sajo'ob tu ka'analil u chúumukil le kaajo', le ka'aj k'ucho'ob jéets'el kajtali'.Ku ts'o'okole' yanchaj u muuk' u ajawil.

Ya'abo'ob le ka'aj tu much'ajubáaob ch'a'a nu'ukt'aan ti' u Noj Najilo'obo'.

Tu much'ajubáaob yéetel tu jatsajubáaob tumeen ts'o'ok u yantal k'ex-óolal yéetel k'ux-óolal ichilo'ob tu yo'olal u tojol u kiiko'ob yéetel u ch'upul paalalo'ob, yéetel tumeen ch'éen u beeta'al u yuk'ulo'ob tu táano'ob.

Lela' leti' beet u jatsikubáaob, u paklan ba'atelo'ob yéetel u paklan ch'inikubáaob yéetel u tseekil kimeno'ob. Ka'aj túun tu jatsajubáaob ich bolon láak'tsilo'ob, ku ts'o'okol u ba'atelil yo'olal kiktsilo'ob yéetel ch'upul paalalo'obe', tu ch'a'ob u t'aanil u jatsiko'ob le ajawil ichil kan tu ka'ak'aal Noj Najo'obo', bey beeta'abiko'. Ts'o'ok u yúuchtal taalako'ob wey tu noj kaajo'obe', le ka'aj tu ts'o'oksajo'ob le u kan tu ka'ak'aal Noj Najo'obo', te'el tu noj kaajil Gumarcaaho', ba'ax kili'ichkuunsa'abo'ob tumeen u Jo'olpóopil Ajk'iino'ob.

Ku máan k'iino'obe' le noj kaajo' xúunp'atta'abij. Ti' tu nojba'alkuunsajubáaobi', ti' tu jets'aj u ki'ichkelem Nako'obi' yéetel tu t'oxaj u tsikbe'enil ichilo'ob. Tu beetajo'ob bolonp'éel baatsil yéetel u bolontúul Yuumtsililo'ob Cavec, beeyxan bolonp'éel yéetel u Yuumtsililo'ob Nihaibi', kanp'éel baatsil yéetel u Yuumtsililo'ob Ahau-Quichéi', yéetel ka'ap'éel baatsil yéetel u Yuumtsílio'ob Zaquic. Ya'abchajo'ob yéetel ya'abchaj xan le máaxo'ob láak'intik jujuntúul ti' le Yuumtsilio'obo'; le je'elo'oba' leti'ob jo'olintik tuláakal ichil u kuxtelo'ob yéetel ya'ab u ch'i'ila'ankabil jujuntúul ti le Yuumtsilo'obo'.

Ti' le súutukaj ka'ajo'on k-a'al bix u k'aaba' jujuntúul u Yuumtsililo'ob le Noj Najo'obo'. Je'el túun te'ela' u k'aaba' u Yuumtsililo'ob Cavec. Le yáax ti' le Yuumtsililo'obo' Ahpop, ku ts'o'okole' Ahpop-Camhá, Ah-tohil, Ah-Gucumatz, Nim-Chocoh-Cavec, Popol-Vinac-Chituy, Lolmet-Quehnay, Popol-Vinac Pa Hom Tzalatz yéetel Uchuch-Camhá. Le je'elo'oba' leti' le u Yuumtsililo'ob Cavec, bolontúulalo'ob. Jujuntúulile' yaan u Noj Naj. Yaan u ka'aj chíikpajalo'ob taanil tu ka'aten.

Le je'elo'oba' leti' u Yuumtsililo'ob Nihaib. Le yáax Yuumtsilo' ku k'aaba'tik Ahau-Galel, ku ts'o'okole' u láak'tsilo'obe' Ahau-Ahtzic-Vinac, Galel-Camhá, Nima-Camhá, Uchuc-Camhá, Nim-Chocoh-Nihaibab, Avilix, Yacolatam, Utzam-Pop-Zaclatol yéetel Nimá-Lolmet-Ycoltux, u bolontúul Yuumtsililo'ob Nihaib. Utia'al le Ahau-Quichéilo'obo' u k'aaba' u Yuumtsililo'obe' leti' le je'elo'oba': Ahtzic-Vinac, Ahau-Lolmet, Ahau-Nim-Chocoh-Ahau yéetel Ahau-Hacavitz, kantúul u Yuumtsililo'ob Ahau-Quiché je'el bix tsola'anil u Noj Najo'obe'. Ka'ap'éel u láak'tsililo'ob Zaquic, Yuumtsilo'ob Tzutuhá yéetel Galel-Zaquic. Le ka'atúula' chéen junp'éel Noj Naj yaan ti'ob.

BOLONJAATS

Bey túun chúukpajik le kan tu ka'ak'aal Yuumtsilo'obo' yéetel le kan tu ka'ak'aal Noj Najo'obo'. Bey úuchik u nojba'altal u ajawil Quichéo'.

Le ka'aj túun nojba'alchajo' jo'op' u beetik u jo'olpóopil u paalal Quiché, le ka'aj tu beetajo'ob pak'il najilo'ob tu noj kaajil taamtam lu'umo'ob.

Taal mejen kaajo'ob yéetel nukuch kaajo'ob tu táan le ajawo'.

Tu Nojba'alkuunsajubáa Quiché ka'aj anchaj u síisij-óolalil yéetel u ajawil, le ka'aj líik'esa'ab u Najil K'uj yéetel u yotoch le Yuumtsilo'obo'. Chéen ba'ale', ma' leti'ob beeti' mix meyajti', mix xan leti'ob beet u Noj najo'obo', mix u Najil le k'ujo', beeta'ab tumeen u paalal yéetel u kuxtelo'ob, máaxo'ob ts'o'ok u ya'abtalo'ob.

Ma' tusa'abo'obi', ma' okolta'abo'obi', mix to'opo'obi', tumeen u jaajile' jujuntúulile' u k'oos jo'olpóopo'ob, ya'ab u suku'uno'ob yéetel u láak'tsilo'ob u much'majubáaob utia'al u yu'ubo'ob u a'almajt'aan le Yuumtsilo'obo'.

U jaajile' jach yaabilta'ano'ob yéetel nojbe'en u síijsij-óolal le Yuumtsilo'obo'; ku ts'o'okole' jach ku k'a'ajsa'al le k'iin síijik le Yuumtsilo'ob tumeen u paalal yéetel u kuxtelo'obo', le ka'aj ya'abchaj u máakilo'ob le mejen kaajo'ob yéetel le Noj kaajo'obo'.

Ba'ale' ma' tumeen k'uch u k'ububáa tuláakal u máakilo'ob le mejen kaajo'obo', mix xan tumeen lúubo'ob ich yáaltáanbal u máakilo'ob le mejen kaajo'ob yéetel le Noj kaajo'obo', ba'ale' nojbe'enchajo'ob tu yo'olal u maktsilil le yuumtsilo'obo', Ajaw Gucumatz yéetel Ajaw Cotuhá.

Jach tu jaajile' Gucumatze' juntúul maktsil Ajaw. Ukp'éel k'iin ku bin ka'an yéetel ukp'éel k'iin ku xiinbal utia'al u yéemel Xibalbá; ukp'éel k'iine' ku sutikubáa kaanil yéetel jach tu jaajil ku sutikubáa kaanil; ukp'éel k'iine' ku sutikubáa kóot, ukp'éel k'iine' ku suutikubáa k'ankoj: U jaajile' jach ku yila'al bey kóot yéetel k'ankoje'. Ti' uláak' ukp'éel k'iinilo'obe' ku suut tat k'i'ik'el, chéen k'i'ik' akakbal.

U jaajile' jach uts wiinik le ajawo', tuláakal le uláak' Yuumtsilo'obo' ku ja'ak'al u yóolo'ob kéen k'uchuko'ob tu yiknal. K'i'itpaj u tsikbalil jach yaan u maktsilil, le o'olal k'uch tu xikin tuláakal u Yuumtsiilo'ob le kaajo'obo'. Lela' leti' túun ka'aj káaj u nojba'altal Quiché, le ka'aj tu ye'esaj u nojba'alil ajaw Gucumatzo'.

Ma' tu'ubsa'ab tumeen u paalal yéetel u yáabilo'obi'. Yéetele' ma' tu beetaj le je'ela' utia'al ka'aj yanchajak juntúul maktsil Ajaw, chéen tu beetaj utia'al u yantal junp'éel bix u pech'táantik tuláakal le kaajo'obo', bey junp'éel e'esajil utia'al ka'aj na'ata'ak chéen juntúul yéeya'an utia'al u beet u jo'olpóopilil le kaajo'obo'.

Lela' u kanp'éel u ch'i'ibalil Ajawo'ob, utia'al le ajaw jach yaan u maktsilil ku k'aaba'tik Gucumatzo', máax xan k'ajóolta'ab bey Ahpop yéetel Ahpop-Camhá.

P'áato'ob xan u jeelo'ob yéetel u ch'i'ibalo'ob tu beetajo'ob xan u ajawilo'ob, máaxo'ob yanchaj u paalalo'ob yéetel ya'ab ba'alo'ob tu beetajo'ob xan.

Bey síijiko'ob Tepepul yéetel Iztayul, u k'iinilo'ob tu'ux tu beetaj u ajawilo'obe' u jo'otéen kuxtalil ajawo'ob, bey túuno' jujuntúul ti' le máako'oba' yanchaj xan máax ch'a'ajo'oltik u ajawilo'ob.

LAJUNJAATS

Je'el túun wey u k'aaba' le u wakp'éel kuxtalil ajawo'oba'.

Ka'atúul nukuch ajaw, Gag- Quicab u k'aaba' le yáaxo' yéetel uláak'o' Cavizimah, ya'ab ba'alo'ob tu beetajo'ob yéetel tu nojbe'enkuunsajo'ob Quiché, tumeen tu jaajile' ti' u taalo'ob ti' junp'éel láak'tsil yaan u nojba'alilo'obe'.

Je'el túun te'ela' bix xu'ulik yéetel u ja'ajatsa'al k'áaxo'ob yéetel noj lu'umo'ob taak'al ti' u tia'alo'obo', le mejentako'obo' yéetel nuuktako'obo'. Ichilo'obe' ti' yaan le u noj lu'umil cakchiqueleso', le k'ajóola'an bejla'a Chuvilá, beeyxan u noj lu'umil Rabinal, Pamacá, u nojlu'umil Caoque, Zaccabahá, yéetel u noj kaajilo'ob Zaculeu, Chuvi-Miquiná, Xelahú, Chuvá-tzac yéetel Tzolohché.

Le kaajo'oba' u p'ekmajo'ob Quicab. Tumeen leti'e' tu kaxtaj ba'ate'elil ti'ob, tu pech'táantajo'ob, yéetel tu xu'ulsaj u k'áaxilo'ob yéetel u noj kaajilo'ob le Rabinaleroso', cakchiqueles yéetel Zaculeu, k'uche' ka'aj tu lotsaj tuláakal le kaajo'obo', kex náach taaliko'ob yéetel u nu'ukulil u ba'ate'el u k'atunilo'ob Quicab.

Káaj u beetik chéen tumeen junp'éel wáa ka'ap'éel kaaj ma' tu taasajo'ob u bo'olo'obi', le o'olale' tu topaj tuláakal le noj kaajo'obo' leti' ka'aj yanchaj u bin u k'ub u bo'olo'ob túun tu táan Quicab yéetel Cavizimah.

Paalitsilta'abo'ob, yajkunsa'ab u wíikililo'ob, k'axa'abo'ob ti' u chuun che'ob ka'aj ch'i'ino'ob yéetel julte'ob, yéetel ma' yanchaj ti'ob síijsi-óolali', ma' anchaj ti'ob muuk'-óolali'.

Bey úuchik u xu'ulsa'al le noj kaajo'obo', tu séeba'anil xiixkunsa'abo'ob tak tu chuunpak'ilo'ob. Bey u xiixkunsa'al tuunich le kéen ja'ats'ak tumeen cháake' bey tu ts'áail sajakil junsúutuk ti' le kaajo'ob lotsa'ano'obo'.

Áktáan ti' Colché, ti' ku yila'al junp'éel u e'esajil bix p'áatik junp'éel kaaj xiixkunsa'an tumeen leti'i', bejla'e' ti' le k'iino'oba' ti' nikikbal seten ya'ab tuunichi', bey wáa buja'antak yéetel u yej báate'.

Ti' yaan tu jáal le ja' ku k'aaba'tik Petatayub, ba'ax je'el u páajtal u yila'al ti' le k'iino'oba' tumeen le máaxo'ob ku máano'obo', lela' junp'éel u chíikulal u muuk'il u ba'atel Quicab. Ma' béeychaj u kíimsa'ali' mix u to'opoli', tumeen u jaajile' juntúul máak ma' sajaki' yéetel tuláakal máako'ob chíinpóoltik. Ku ts'o'okol u much'ikubáaob utia'al u ch'a'aiko'ob nu'ukt'aanil le Yuumtsilo'obo', bino'ob u mu'uk'a'ankuunso'ob le taamtamlu'umo'ob yéetel le Noj kaajo'obo', ku ts'o'okol u pech'táantiko'ob tuláakal le noj kaajo'obo'.

Le ka'aj ts'o'oke' jóok' le Ajkanan bejo'obo' utia'al u ch'úuktiko'ob le máax p'ekmajilo'obo', ka'aj tu líik'sajo'ob bey kaajo'ob ti' le kúuchilo'ob tu'ux yano'obo':

—Ma' xaan ka'aj suunak le máako'ob u ka'aj kajkúunso'ob le Noj kaajo'obo'—tu ya'alajo'ob le ka'aj tu much'ajubáaob ch'a'anu'uksaj tuláakal le Yuumtsilo'obo'.

Tu séebanile' bino'ob tu kúuchilo'ob.

—Le je'elo'oba' leti'ob kun baliko'on yéetel leti' xan k-kaajo'ob, k-tulumo'ob yéetel k-ta'akkunaj, wey ken k-e'es ti'ob ma' sajako'on yéetel jach xiibo'one'— bey tu ya'alaj tuláakal le Yuumtsilo'ob ka'aj bino'ob ti' le jatsaljaats kaajo'ob ts'a'an ti'ob utia'al u ba'atelo'ob yéetel le máax p'ekmajilo'obo'.

Ku ts'o'okol u much'ikubáaob ch'a'anu'uk le Yuumtsilo'obo' bino'ob u mu'uk'a'ankuunso'ob le taamtam lu'umo'ob yéetel u Noj kaajo'obo'.

—Xeene'ex te'elo' tumeen k-lu'ume'ex bejla'e'. Ma' a ch'a'aike'ex sajakil wáa láayli' yaan jo'op'ach wíiniko'ob taak u kíimsike'exe', wáa yane' tu séeba'anil ka'aj taalake'ex a wa'ale'ex ten, ka'aj xi'iken in kíimso'ob.

Tu ya'alaj Quicab le ka'aj tu láaj túuxtajo'ob tu táan Galel yéetel Ahtzic-Vinac. Bino'ob túun le Ajjulte'ob yéetel Ajyúuntuno'obo'.

Bey túuno' ka'aj tu t'it'ajubáa u noolilo'ob yéetel u yuumilo'ob tuláakal u noj lu'umil Quiché.

Ti' yano'ob ichil jujunp'éelil le k'áaxo'obo', beyo'ob u Ajkananil k'áaxo'obe', beyo'ob u Ajkananil le julte'ob yéetel le yúuntuno'obo' beeyxane' Ajkanano'ob ti yaltáanbal. Ma' yaanal u ch'i'ibalo'obi' mix xan jela'an u k'ujo'ob ka'aj bino'obi'. Chéen bino'ob u mu'uk'a'ankuunso'ob u Noj kaajo'obo'.

Jóok' túun tuláakal u máakilo'ob Uvilá, Chulimal, Zaquiyá, Xahbaquieh, Chi-Temah, Vahxalahuh, yéetel Cabracán, Chabicac-Chi-Hunapú yéetel Macá, xoyabah, Zaccabahá, Ziyahá, Miquiná, Xelahuh yéetel le yano'ob jáal ja'o'.

Jóok'o'ob áantaj ti' le yaltáanbalo' yéetel u kanáanto'ob le lu'umo', tumeen a'ala'ab ka'aj xi'iko'ob tumeen Quicab yéetel Cavizimah, máaxo'ob ka'ach Ahpop yéetel Ahpop-Camhá, beeyxan ti' Galel yéetel Ahtzic-Vinac, le ka'ach Yuumtsilo'ob tu kantúulalo'obo'.

Túuxta'abo'ob u ch'úukto'ob u Jo'op'ach wíinikilo'ob Quicab yéetel Cavizimah, bey u k'aaba' le ajawo'obo', tu ka'atúulale' ku taalo'ob ti' u Noj Najil Cavec, Queemá, u k'aaba' u Yuumtsilil Nihaibilo'ob, yéetel Achac-Iboy u k'aaba' u Yuumtsilil Ahau-Quichéilo'ob.

Le je'elo'oba' u k'aaba' le Yuumtsilo'ob túuxto'ob le ka'aj bin u paalalo'ob yéetel u kuxtelo'ob te'el witso'obo', ti' jujunp'éelil le witso'obo'.

Bino'ob tu séeba'anile' ka'aj tu táasajo'ob máaxo'ob tu chukajo'ob, ka'aj tu bisajo'ob tu táan Quicab, Cavizimah, Galel yéetel Ahtzic-Vinac. Tu beetajo'ob yaltáanbal le Ajjulte'ob yéetel Ajyúuntuno'obo'.

Ka'aj tu chukajo'ob yéetel tu k'alajo'ob máako'ob. Ma'alob tu toksajilo'ob le kúuchilo'obo', le o'olale' le Yuumtsilo'obo' tu ts'áajo'ob u bo'olil ti'ob le ka'aj tu taasaj u k'ubo'ob tuláakal le máaxo'ob u chukmajo'obo'.

Ku ts'o'okole' tu much'ajubáaob utia'al u ch'a'ob u nu'ukt'aanil u nojbe'enilo'ob, Ahpop, Ahpop-Camhá, Galel yéetel Ahtzic-Vinac, tu ya'alajo'obe' le máaxo'ob yáax yanchajo'ob te'elo' yaan ti'ob u páajtalil u jo'olintik u láak'tsilo'ob.

—Teen Ahpop. Teen Ahpop-Camhá, ti' teen yaan u páajtalil in suut Ahpopil; ka'alikile' atia'al teche', Ahau-Galel, yaan u páajtalil a k'amik u tsikbe'enil Galel— bey tu ya'alajil tuláakal le Yuumtsilo'ob le ka'aj tu much'ajubáaob tsikbalo'.

Beeyxan tu beetajilo'ob Tamubilo'ob yéetel Ilocabilo'ob; láayli' bey tu beetajilo'ob u yóoxjaatsil le Quichéilo'obo' le ka'aj tu ts'áaob u tsikbe'enil Ajchuunk'atuno'ob yéetel ka'aj tu nojbe'enkuunsaj u paalalo'ob yéetel kuxtelo'ob. Bey p'áatik u tuukulil le ch'a'aj nu'ukt'aanilo'. Chéen ba'ale' ma' tu lu'umil Quiché ts'a'ab u tsikbe'enil le Ajk'atuno'obo'.

K'ajóola'an le wits tu'ux yáax beeta'ab u Ajk'atunil u paalalo'obo' beeyxan u kuxtelo'ob, leti' le ka'aj túuxta'ab tuláakalo'ob jujuntúulil tu witse', te'el tu much'ajubáaobo'.

Xebalax yéetel Xecamax u k'aaba' le witso'ob tu'ux tu k'amajo'ob u tsikbe'enil u Ajk'atunilo'obo'. Lela' úuch tu lu'umil Chulimal. Bey úuchik u ts'a'abal u nojbe'enilo'ob le junk'áal Yuumtsililo'ob Galelo', ti le junk'áal Ahpopo' máaxo'ob ts'a'ab u nojbe'enilo'ob tumeen Ahpop yéetel Ahpop-Camhá tumeen Galel yéetel xan Ahtzic-Vinac.

Tu k'amaj u tsikbe'enil tuláakal le Galel-Ahpopilo'obo', buluktúul Nim-Chocoh, Galel-Ahau, Galel-Zaquiz, Galel-Achih,Rahpop-Achih, Rahtzalam-Achih, Utzam-Achih, bey ts'a'abik u k'aaba' le Ajba'atelo'ob ka'aj k'u'ub u nojbe'enilo'obo', lela' u yáax paalal yéetel u kuxtelilo'ob u Noj lu'umil Quiché, u aj-ananbejilo'ob, u aj-u'uyajt'aanilo'ob, u Aj-julte'ilo'ob, u Aj-Júuntunilo'ob, tulumo'ob, joolnajo'ob, multuno'ob yéetel u kúuchilo'ob ch'úuk ti' Quiché.

Beeyxan tu betajilo'ob Tamubilo'ob yéetel Ilocabilo'ob; tu ts'áaob u nojbe'enilo'ob le yáax paalalo'obo' bey kuxtelo'ob yano'ob ti' jujunp'éel le kaajo'obo'.

Bey túun úuchik u káajal u ch'i'ibalil Galel-Ahpop yéetel u nojbe'enilo'ob yaan bejla'a ti' jujunp'éelil le kaajo'obo'.

Bey yanchajiko'obo'. Tu yo'olal Ahpop yéetel ahpop-Camhá, tu yo'olal Galel yéetel Ahtzic-Vinac yanchajo'obi'.

BULUKJAATS

Yaan k-a'alik ti' le súutuka' u k'aaba' u najil k'uj. Le najo' láayli' u k'aaba' le k'uj yaan ti'o'. U Noj Najil Tohile' u k'aaba' u najil k'uj Tohil, lela' utia'al Cavecilo'ob. Avilix u k'aaba' ka'ach u najil k'uj Avilix, lela' utia'al Nihaibilo'ob; yéetel Hacavitz u k'aaba' ka'ach u najil k'uj Ahau-Quichéilo'ob.

Tzutuhá, ku yila'al tak Cahbahá, u k'aaba' junp'éel Noj Najil, tu'ux yaan ka'ach junp'éel tuunich ku k'ulta'al tumeen tuláakal Quichéilo'ob beeyxan tumeen tuláakal le kaajo'obo'.

Le kaajo'obo' táanile' ku bino'ob u kíimso'ob máak tu táan Tohil ku ts'o'okole' ku bin u chíinpolto'ob Ahpop yéetel Ahpop-Camhá. Ku ts'o'okole' ku bin u k'ubo'ob ki'ichkelem k'u'uk'umelo'ob yéetel u patano'ob ti' le ajawo'.

Ba'ale' le ajawo'ob ku tséentiko'obo' Ahpop yéetel Ahpop-Camhá, máaxo'ob pech'táantmil u noj kaajalo'ob. Nojoch máako'ob yéetel xan maktsil máako'ob ajaw Gucumatz yéetel Cotuhá, beeyxan ajaw Quicab yéetel ajaw Cavizimah.

Leti'obe' u yojelo'ob wáa yaan u yúuchul le yaltáanbalo' tumeen tuláakal ba'al sáasil tu táan u yicho'ob; ku yiliko'ob wáa bíin yanak kíimilil wáa wi'ijil, wáa bíin yanak ba'atelo'ob. Jach u yojelo'ob yaan tu'ux je'el u béeytal u yiliko'obe', yaan bin junp'éel áanalte' ti'ob ku k'aaba'tik Popol Vuh.

Ba'ale' ma' chéen yo'olal le ba'alo'ob u yojelo'ob nojbe'enkúunsik le Yuumtsilo'obo'. Ya'ab xan u muk'yajtiko'ob wi'ijil.

Le je'ela' junp'éel u bo'ol patanil yo'olal úuchik u ts'a'abal u kuxtalo'ob yéetel u bo'ol patanil u ajawil.

Ya'ab k'iino'ob ku muk'yajtiko'ob wi'ijil yéetel xan ku kiimsajo'ob tu yo'olal u k'ujo'ob. Bey u muk'yajtiko'ob wi'ijila': Bolontúul máako'ob ku muk'yajtiko'ob wi'ijil yéetel uláak' bolontúule' ku kiimsajo'ob yéetel ku tóokiko'ob pom. Uláak' óoxlajuntúulale' ku muk'yajtiko'ob wi'ijil, uláak' óoxlajuntúule' ku beetiko'ob jo'olche' yéetel ku tóokiko'ob pom tu táan Tohil.

Aktáan ti' u k'ujo'obe' chéen yéetel u yich che'ob ku tséemtikubáaob, ya'ob, chóoch yéetel Jocotes. Mina'an u waajil ixi'im ti'ob utia'al u jaanto'ob.

Mii yaan uklajuntúul le máako'ob ku beetiko'ob kiimsajo', wáa lajuntúul ku muk'yajtiko'ob wi'ijil', jach tu jaajile' ma'atech u janalo'ob. Jach ku beetiko'ob le ba'ax u k'ubmajubáa u beeto'obo', bey u ye'esik u nojba'alilo'obo'.

Mina'an ti'ob xan ko'olelo'ob utia'al u wenelo'ob, chéen tu juunalo'ob ku muk'yajtiko'ob wi'ij.

Tu najil k'uj yano'ob, bulk'iin táan u payalchi'ob, tu tóokiko'ob pom yéetel táan u muk'yajo'ob.

Beey u máansiko'ob áak'abil tak u taal sáastalo', táan u yáakamo'ob tu puksi'ik'alo'ob yéetel tu tseemo'ob, yéetel tu k'áat-óoltiko'ob ka'aj yanak ki'imak-óolal yéetel toj-óolal tia'al u paalalo'ob, tia'al u kuxtelo'ob beeyxan utia'al u ajawilo'ob, bey túuno' ku liik'sik u táan icho'ob ka'an.

Je'el te'ela' bix u beetik u k'áat-óolalo'ob ti' u k'ujo'ob kéen payalchi'nako'ob; leti' le je'el ku k'áatiko'ob tu puksi'ik'alo'ob ichil u payalchi'oba':

—Teech u jats'utsil le k'iina'. Teech, Huracán; Teech Puksi'ik'alil Ka'an yéetel Lu'um. Teech, le máax ts'áaik ayik'alilo', teech ts'áaik xan mejen paalal. Túuxt wey a siijsij-óolal tak a ayik'alile', ts'áa ti'ob kuxtal yéetel ma'alob antal ti' in paalal yéetel in kuxtelo'ob; ka'aj ya'abchajako'ob yéetel ch'iijiko'ob le máaxo'ob ken u tséemtecho'.

Le ku payalchi'tikecho'ob te'el bejo'obo', te'el k'áaxo'obo', tu jáal bekanja'ob, te'el taamtam lu'umo'obo', tu yáanal le che'obo', tu yáanal le aak'o'obo'.

—Ts'áa paalal ti'ob. Ma' u yantal ti'ob yayaj-óolal mix k'asa'anil, ma' u yantal máax k'askúunsik u tuukulo'ob mix táanil mix paachil. Ma' u lúubulo'ob, ma' u to'opolo'ob, ma' u yantal yaanal ko'olel ti'ob, mix ka'aj suunako'ob k'aak'as máakil. Ma' u lúubulo'ob ikil u yéemelo'ob yéetel u na'akalo'ob ti' le bejo'. Ma' u yantal ti'ob talamil te'el tu'ux ku máano'obo', mix ka'aj k'ola'ako'ob. Ts'áa ti'ob ma'alob bejo'ob, ki'ichkelem táatax bejo'ob. Ma' u yantal k'aak'as kuxtal ti'ob, ta wo'olal, tu yo'olal a pulyajil. Ka'aj yanak ma'alob kuxtal ti' tuláakal le máaxo'ob tséemtikecho', ti' teech, u puksi'ik'al ka'an, u puksi'ik'al lu'um, u to'obil tsikbe'enil. Teech, Tohil; teech, Avilix; teech Hacavitz, u nak' ka'an, yóok'kabil, u kanxu'uk'il ka'an, u kanti'itsilka'an. Ka'aj yanak chéen ki'imak-óolil yéetel jets'eknakil le kéen t'aanakech le kéen yanako'ob ta táan, yuum k'uj.

Bey u t'aano'ob ka'ach le Yuumtsilo'obo', ka'alikil ichile' táan u muk'yajtiko'ob wi'ijil le bolontúul máako'obo', le óoxlajuntúul máako'obo' yéetel le uklajuntúul máako'obo'. Ku muk'yajtiko'ob wi'ij bulk'iin yéetel ku yáakam u puksi'ik'alo'ob tu yo'olal u paalalo'ob yéetel u kuxtelo'ob, beeyxan tu yo'olal tuláakal u yatano'ob yéetel u mejen paalalo'ob le kéen u beet u k'uub jujuntúulil le Yuumtsilo'obo'.

Lela' leti' u bo'olil ka'ach le utsul kuxtalilo', le u beetik u ajawilo'obo', yéetel u k'amiko'ob u nojbe'enil Ahpop, Ahpop-Camhá, Galel, yéetel Ahtzic-Vinac.

Ka'aka'túulil u yokolo'ob u beet u ajawilo'ob yéetel ku k'e'ek'exkubáaob utia'al u béeytal u kanáantiko'ob u ma'alob kuxtalil le kaajo' beeyxan ti' tuláakal u noj lu'umil Quiché. Junp'éelili' tu'ux jóok' u miatsil le jejeláas ba'alo'ob ku beetiko'obo' yéetel xan u suukil u tséenta'al kaajo', junpéelili' xan tu'ux u taal u miatsil yéetel le jejeláas ba'alo'ob suuk u beeta'al tumeen Tamubilo'ob yéetel Ilocabilo'obo', beeyxan le rabinaleros yéetel cakchiqueleso', beeyxan le Tziquinaháilo'obo', le ku taalo'ob Tuhalahá yéetel Uchabaháo'.

Bey chéen junp'éelili' u baatsilo'obe', bey u na'atpajal le kéen u tsikbalto'ob ba'ax ku sen beetiko'ob tu Noj lu'umil Quiché. Chéen ba'ale' ma' chéen ch'a'abil tu beetajil u ajawilo'obi'. Ma' tu xu'uxupiko'ob u ts'aa patan le máaxo'ob tséemtiko'ob yéetel áantiko'obo', tumeen tuláakal ku jaantiko'ob yéetel ku yuk'iko'ob. Mix xan manbil u beetiko'obi': U náajaltmajo'ob u nojbe'enil u ajawilo'ob.

Yéetele' ma' chéen bey tu náajaltajilo'ob le k'áaxo'ob yéetel le Noj kaajo'obo'; le mejen kaajo'obo' yéetel le Noj kaajo'obo' tu bo'oltajo'ob u su'utul ti'ob máako'ob chuka'antak; tu taasajo'ob jats'uts tuunicho'ob yéetel máaskabo'ob, tu taasajo'ob kaab, xbak'alk'abo'ob yéetel jats'uts túunicho'ob ku léenbal, beeyxan tu taasajo'ob k'axjo'olo'ob beeta'an yéetel ch'ooj k'u'uk'umelo'ob, u bo'ol patan tuláakal le kaajo'obo'. Tu k'ubajo'ob aktáan ti' le nukuch ajawo'obo': Ti' Gucumatz yéetel Cotuhá, ti' Quicab yéetel Cavizimah, Ahpop yéetel Ahpop-Camhá, Galel yéetel ti' Ahtzic-Vinac. Ma' junp'iit le ba'al tu beetajo'obo', mix xan junp'iit le kaajo'ob tu pech'táantajo'obo'. Ya'ab u láaktsil le kaajo'ob taalo'ob bo'ol patan tu noj lu'umil Quichéo'; yéetel yaayaj-óolal k'uchiko'ob u k'ubo'ob.

Chéen ba'ale' u muuk'e' ma' séeb líik'iki'. Gucumatz tu káajesaj u liik'esik u nojba'altal le ajawilo'. Bey túun úuchik u káajal u nojba'altalo' yéetel u nojba'altal u lu'umil Quiché.

Ti' le súutuka' yaan k-tsolik u ch'i'ibalil le Yuumtsilo'obo' yéetel u k'aaba'ob.

LAJKA'AJAATS

Je'el túun te'ela' le ch'i'ibalo'obo' yéetel u tsoolil tuláakal le ajawilo'ob síijo'ob yéetel k-yáax noolo'obo' beeyxan yéetel k-yáax yuumo'ob Balam-Quitzé, Balam-Acab, Mahucutah, yéetel Iqui-Balamo', le ka'aj chíikpaj k'iin tu yóok'olkaab, uj yéetel eek'o'ob.

Ti' le súutuka' yaan k-káajsik tsolik le ch'i'ibalo'obo', u tsoolil u ajawilo'ob, kitak káajik u ch'i'ibalo'ob, bix úuchik u k'uchul u beet u ajawilo'ob le yuumtsilo'obo', kitak ookiko'ob tak kiimiko'ob; tuláakal u ch'i'ibalil le yuumtsilo'obo' yéetel máaxo'ob yáax máano'ob ti' le kúuchilo', beeyxan u jo'olpóopil le noj kaajo', tuláakal yéetel jujuntúulil le Yuumtsilo'obo'. Te'el túuna' yaan u k'ajóolta'al bix u tuukul yéetel ba'ax tu beetaj u Yuumtsililo'ob Quiché.

Balam-Quitzé, u noj ch'i'ibal u máakilo'ob Cavec.

Qocavib, u ka'a ch'i'ibal Balam- Quitzé.

Balam-Conaché, u yóoxp'éel ch'i'ibalil máax ti' káaj u ts'a'abal u nojbe'enil Ahpop.

Cotuhá yéetel Iztayub u kanp'éel ch'i'ibalil.

Gucumatz yéetel Cotuhá, u jo'op'éel ch'i'ibalil, yéetel leti'ob káaj ayik'al ajawo'ob.

Tepepul yéetel Iztayul, u wakp'éel ch'i'ibalil.

Quicab yéetel Cavizimah, u uktéen k'expajal ajawil.

Tepepul yéetel Iztayub, u waxakp'éel ch'i'ibalil.

Tekum yéetel Tepepul, u bolon ch'i'ibalil.

Vahxaqui-Caam yéetel Quicab, u lajun ch'i'ibalil ajawo'ob.

Vucub-Noj yéetel Cauutepech, u buluk ch'i'ibalil ajawo'ob.

Oxib-Queh yéetel Beleheb-Tzi, u lajka'a ch'i'ibalil ajawo'ob. Le je'elo'oba' leti'ob táan u beetik u ajawilo'ob ka'aj k'uch Donadiú ka'aj ji'ich' u kaalo'ob tumeen le kastelan wiiniko'obo'.

Tecum yéetel Tepepul u yóoxlajun ch'i'ibalil ajawo'ob, tu bo'oltajo'ob patan ti' le sakwiiniko'obo', le je'elo'oba' yanchaj u paalalo'ob.

Don Juan de Rojas yéetel Don Juan Cortés, u kanlajun ch'i'ibalil ajawo'ob, u paalal Tecum yéetel Tepepul.

Le je'elo'oba' leti' u ch'i'ibalilo'ob yéetel u tsoolil bix tu beetajil u ajawilo'ob Ahpop yéetel Ahpop-Camhá u Qichéilo'ob Cavec.

Ti' le suutuka' yaan k-ka'a a'alik u k'aaba' le láak'tsilo'obo'. Lela' leti' le u Noj Najilo'ob jujuntúulil ti' le Yuumtsilo'ob taalo'ob paachil ti' Ahpop yéetel Ahpop-Camhá. Le je'elo'oba' leti' u k'aaba' u bolon láak'tsilil Cavec, ti' le bolonp'éel Noj Najo'obo', yéetele' lelo'oba' u nojbe'enil u Yuumtsilo'ob jujuntúulil le Noj Najo'obo':

Ahau-Ahpop, junp'éel Noj Naj. Cuhá u k'aaba' ka'ach le Noj Najo'. Ahau-Ahpop-Camhá, u Noj Najile' ku k'aaba'tik Tziquinahá.

Nim-Chocoh-Cavec, junp'éel Noj Naj.

Ahau-Ah-Tohil, junp'éel Noj Naj.

Ahau-Ah-Gucumatz, junp'éel Noj Naj.

Popol-Vinac-Chituy, junp'éel Noj Naj.

Lolmet-Quehnay, junp'éel Noj Naj.

Popol-Vinac Pahom Tzalatz Ixcuxebá, junp'éel Noj Naj.

Tepeu-Yaqui, junp'éel Noj Naj.

Lela' leti' túun u bolonp'éel láak'tsilil Cavec. Ku ts'o'okole' ya'ab u paalal yéetel u kuxtelo'ob te'el mejen kaajo'obo', máaxo'ob u'uyiko'ob u t'aan le bolon Noj Najo'. Je'el túun te'ela' u bolonp'éel Noj Najil le Nihaibilo'obo'. Chéen ba'ale' táanile' yaan k-a'alik u ch'i'ibal le ajawilo'. Ti' chéen junp'éel ch'i'ibalil síij le k'aaba'oba', le ka'aj yáax tiip' le k'iino', le ka'a káaj u sáasilil yóok'olkaab.

Balam-Acab, yáax nool yéetel yuum.

Qoacul yéetel Qoacutec, u ka'ap'éel ch'i'ibalil.

Cochahuh yéetel Cotzibahá, u yóoxp'éel ch'i'ibal.

Beleheb-Queh (I), u kanp'éel ch'i'ibalil.

Cotuhá (I), u jo'opéel ch'i'ibalil ajawo'ob.

Batzá, u wakp'éel ch'i'ibalil.

Iztayul, u ukp'éel ch'i'ibalil ajawo'ob.

Cotuhá (II), u waxakp'éel tsoolil ajawil.

Belehe-Queh (II), u bolonp'éel tsoolil.

Quemá, bey tu k'aaba'taj, u lajun ch'i'ibalil.

Ahau-Cotuhá, u bulukp'éel ch'i'ibalil.

Don Christóval bey k'aaba'ta'abiko', tu beetaj u ajawil tu k'iinilo'ob kastelan wiiniko'ob.

Don Pedro de Robles, ti' le k'iino'oba' táan u beetik u Ahau-Galelil.

Lelo'oba' leti' tuláakal le ajawo'ob taalo'ob ti' u ch'i'ibalil Ahau-Galel.

Ti' le súutuka' ka'ajo'on tsol u k'aaba' le Yuumtsilo'ob ti' jujunp'éelil le Noj Najo'obo'.

Ahau-Galel, u yáax Yuumtsilil Nihaibilo'ob, u jo'olpóopil junp'éel Noj Naj.

Ahau-Ahtzic-Vinac, junp'éel Noj Naj.

Ahau-Galel Camhá, junp'éel Noj Naj.

Nimá-kanhá, junpéel Noj Naj.

Uchuch-Camhá, junp'éel Noj Naj.

Nim-Chocoh-Nihaib, junp'éel Noj Naj.

Ahau-Avilix, junp'éel Noj Naj.

Yacolatam, junp'éel Noj Naj.

Nimá-Lolmet-Ycoltux, junp'éel Noj Naj.

Le túun le je'elo'oba' leti' u Noj Najilo'ob Nihaib; lelo'oba' leti' u k'aaba' u bolonp'éel láak'tsilil Nihaibilo'ob. Ya'abchaj u láak'tsil jujuntúul ti' le Yuumtsilo'obo', u k'aaba'obe' leti' le ts'o'ok yáax k-a'aliko'.

Je'el túun te'ela' u ch'i'ibalilo'ob Ahau-Quiché, máax u nool yéetel u yuume' Mahucutah, u yáax wiinikil yóok'olkaab.

Qoahau, u k'aaba' u ka'ap'éel ch'i'ibalil ajawo'ob.

Caglacan.

Cocozom.

Comahcun.

Vucub-Ah.

Cocamel.

Coyabacoh.

Vinac-Bam.

Le je'elo'oba' u ajawilo'ob Ahau-Quiché: Le je'ela' u tsolil u ch'i'ibalo'ob.

Je'el túun te'ela' u k'aaba' máaxo'ob tu beetaj u Yuumtsililo'ob ti' le Noj Najo'obo'; chéen kanp'éel Noj Naj yaan ka'achi':

Ahtzic-Vinac-Ahau, bey tu k'aaba'taj le yáax Yuumtsil ti' junp'éel Noj Najo'.

Lolmet-Ahau, u ka'a Yuumtsilil ti' junp'éel Noj Naj.

Nim-Chocoh-Ahau, u yóox Yuumtsilil junp'éel Noj Naj.

Hacavitz, u kan Yuumtsilil junp'éel Noj Naj.

Kanp'éel ka'ach u Noj Najilo'ob le Ahau-Quichéilo'obo'.

Yanchaj ka'ach óoxtúul Nim-Chocoh, le je'elo'oba' beyo'ob yuumo'obe' (ts'a'an u kuchkabilo'ob) tumeen u Yuumtsililo'ob Quiché.

Ku much'ikubáa le óoxtúul Chocoho'obo' utia'al a ts'áaiko'ob k'ajóoltbil u k'ubent'aan na'ob, u k'ubent'aan yuumo'ob. Nojba'al ka'ach le óoxtúul Chocoho'obo'.

Leti'ob ka'ache' u Nim-Chocoh Cavecilo'ob, u Nim- chocoh Nihaibilo'ob, máax u ka'atúul ka'achil, yéetel u Nim-Chocoh-Ahau ti' Ahau-Quichéilo'ob, máax u yóoxtúul Nim-Chokoh ka'achil, le u k'áat u ya'ale' jujuntúulile' ku jo'olpóoptik u láak'tsil.

Bey úuchik u yantal le Quichéilo'obo', tumeen ti' le k'iino'oba' ma'atáan u páajtal u yila'al le u (áanalte'il Popol Vuh) yaan ka'ach ti' le Ajawo'obo', tumeen ts'o'ok u sa'atal.

Bey túun úuchik u xu'ulul tuláakal u kajnáalilo'ob Quiché, bejla'e' le Noj lu'uma' ku k'aaba'tik Santa Cruz.

TSOOLIL T'AANO'OB

TSOOLIL T'AANO'OB

Ajaw = Rey

Ajawil = Reino

Ajbisajt'aan= Mensajero

Ajboon = Pintor

Ajjo'ot' = Tallador, Ebanista

Ajkiinsaj = Sacrificador

Ajk'antixal = Joyero

Ajk'ayt'aan = Cantor

Ajk'oosilo'ob = Sirvientes

Ajkanan = Protector, cuidador

Ajmeen = Sacerdote

Ajmiats = Sabio

Ajna'ato'ob = Adivinos

Aj-óok'oto'ob = Danzantes

Ajpat = Escultor, formador

Ajpaxchul = Flautista

Ajpool = Escultor

Ajsaktixal = Platero

Ajsíijsaj = Creador

Ajtoksajil = Vengador

Ajtse'ek = Orador

Aj-usbilts'oon = Cerbatanero

Alnal = Mazorcas, elotes

Ba'abalk'istikubáa = Hacer piruetas

Báak'paach = Alrededor

Báalam = Tigre, Jaguar

Báatab = Jefe

Báatab = Juez

Bakilbuul = Dados

Bekanja' = Río

Bo'ol patan = Tributo

Ch'ich'iyankilo'ob = Chillaban

Chakbolay = Tigre mítico

Chakk'ale'en = Rojizo, luz roja

Chi'ik = Pizot, tejón.

Chimal = Escudo de guerra

Chakjope'en = Enrojecido, cárdeno

Chujkabiltun = Piedra ardiente

Chulbaako'ob = Flautas de hueso

Iits = Resina

Ixbaw = Cangrejo

Ixpatk'eban =Pecadora

Jaats = Capítulo

Jejets'nakil =Silencio

Jets'eknak = Suspenso

Jets'-óolal = Paz, tranquilidad

Jo'op'ach wiinik = Enemigo

Jolobtun = Anillo de piedra

Jóomkal = Rugir, rugido

Jub = Concha de caracol

Julte' = Lanza

Junbaak' = Cuatrocientos, unidad de conteo

Junxúuxak = Una red, un canasto

Jupk'abo'ob = Guantes

K'áaxilpeek' = Coyote

K'ajlay = Historia

K'ankoj = León

K'antixal = Joya, alaja

K'antuunich = Piedra amarilla

K'éewelo'ob = Cueros

K'i'ixo'ob = Zarsas, espinos

K'óochjo'olo'ob= Coronas

K'u'uk'umel = Plumaje, plumas

K'ubenbáail xiiwo'ob = Plantas parásitas

K'uj = Dios

K'úuts = Tabaco

K'ux-óolal = Celos

Káat = Calabacillas

Kanti'its = Cuatro puntos cardenales

Kanxu'uk' = Cuatro rincones

Ka'alikil = Mientras

Keléembal = Hombro

Kili'ichkúunsaj = Adorar, venerar

Kitak = Sucesivo, desde

Kóot = Águila

Kóotspaytaj = Arrancó con fuerza

Kunal = Encantamiento

Kuxtelo'ob = Vasallos

Lako'ob = Platos

Léechkal = Collar, adorno de metal para el cuello

Lo'otsol = Vencido, vencer

Loots = Vencimiento

Lúul = Saliva

Maach'al = Enjuta

Máaskab = Metal

Maktsil = Prodigio, magia

Me'ex = Barbas, Bigotes

Mo' = Guacamaya, papagayo

Mojton = Cejas

Mokt'aan = Acuerdo

Mukulta'akum = Secreto, oculto

Nak = Trono

Nojba'alkúunsikubáa = hacerse soberbio, ensoberbecerse,

Nojbe'enchi't'antik = Ensalzar, enaltecer, elogiar

O'-ocha'ano'ob = Encorvados, (se aplica a las personas ancianas)

Okche' = Zancos

Okom = Viga, madero, orcom

P'uun = Arco de flecha

Pa'te' = Unidos, juntos, acoplados

Pan = Estandarte

Panab = Azadón

Paklan = Entre sí, entre ellos

Payalchi' = Invocar, rezar

Péetjo'ol = Aureola

Penpenkil = Tupido, abundante

Piik'sáastal = Amanecer

Pix-ich = Máscara

Pok'tapok'= El juego de pelota maya

Sa'am = Arena

Saawinal = Envidioso

Saawin-óolal = Envidia

Saay = Hormiga arriera

Sakbak = Garza

Saklets'k'alak = Brillante, resplandeciente, plateado

Sakmáaskab = Plata

Saktaak'in = Plata (Monedas de plata)

Si'ipil = Error, Falta, Culpa, Pecado.

Siisij-óolal =Gloria

So'ojk'aay = Graznar

T'alkunaj = Ofrenda

T'oont'on-óolal = Entristecido, decaido

Taamtamlu'um = Barranco

Ti' uláak' juntséel = Al otro lado, del otro lado

Toksajil = Salvación

Toktole'eso'ob = Cacareaban

Ts'ambil ixi'im = Chicha, bebida hecha de maiz

Ts'akaxt'áantsilil = Admirable

Ts'am = Trono

Tseek = Calavera

Tsuuk = Cabello del elote, pelos rojos de la mazorca

Tu yawattaj = Gritó

Tu'uk'il = Esquina de...

Tunk'ul = Tambor de madera. Instrumento prehispánico.

Tuunich = Bodocazo, piedra

Tuunkuluchuuj = Búho

U yi'ij = La espiga

U yook t'eel = Planta conocida como pie de gallo

Usbilts'oon = Cerbatana

Wenakil che' = Muñeco de madera

Wenak = Muñeco

Wits = Montaña

Xóot' = Parte

Xotob = Cuchillo, navaja

Xotobtok'= Cuchillo de pedernal

Xpuuki' = Espadaña (Nombre de una planta)

Ya'axk'o'och = Musgo

Ya'axsáastun = Esmeralda

Ya'axtun = Jade

Yáaxjaats = Capítulo Primero

Yáaxxóot' = Primera Parte

Yaayaj-óolal =Sufrimiento

Yaj-óoltik = Extrañar

Yeeb = Neblina

Yóok'olkaab = El planeta Tierra, el mundo

Yub = Dosel, cortina

Yubo'ob = Cortinas

Yuumo'ob = Progenitores

Yuumtsil = Señor, Dios

